

EUROPEAN ANTI POVERTY NETWORK

PODRĘCZNIK DLA CZŁONKÓW EAPN

Zmiana, nadzieja i sprawiedliwość

Podójście do ubóstwa oparte na prawach

GRUPA DS. STRATEGII INTEGRACJI SPOŁECZNEJ UE
Grupa robocza ds. ubóstwa jako pogwałcenia praw człowieka

„Tam, gdzie ludzie skazani są na życie w nędzy, prawa człowieka są łamane. Jednoczenie się dla ich poszanowania jest najświętszym obowiązkiem”.

Ojciec Józef Wrzeński, napis na kamieniu pamiątkowym umieszczonym przed gmachem Rady Europy w 1993 r. (replika oryginalnej tablicy poświęconej ofiarom skrajnego ubóstwa, Plac Praw Człowieka i Wolności, Paryż 1987 r.)

SPIS TREŚCI

WSTĘP	2
W jakim celu powstał ten Podręcznik?	2
Jak powstał ten Podręcznik?	3
Cele Podręcznika	3
1 UBÓSTWO I WYKLUCZENIE SPOŁECZNE JAKO POGWAŁCENIE PRAW CZŁOWIEKA	5
1.1 Prawa człowieka w sercu walki z ubóstwem	5
1.2 Jakie są instrumenty ochrony praw człowieka?	7
1.3 Definicja ubóstwa jako kwestii praw człowieka	8
1.4 Posiadacze praw i posiadacze zobowiązań	9
1.5 Argumenty ekonomiczne przemawiające za prawami człowieka	10
2 PRZEGLĄD GŁÓWNYCH INSTRUMENTÓW OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA ISTOTNYCH W WALCE Z UBÓSTWEM I WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM	12
2.1 Krótka historia praw człowieka	12
2.2 Przegląd głównych instrumentów ochrony praw człowieka	14
2.3 Ramy egzekwowania praw człowieka i rola społeczeństwa obywatelskiego	15
2.4 Powszechnie prawa istotne w walce z ubóstwem	16
2.5 Powszechny Przegląd Okresowy (UPR)	18
3 STOSOWANIE PODEJŚCIA OPARTEGO NA PRAWACH W ZWALCZANIU UBÓSTWA: WSKAZÓWKI I NARZĘDZIA	21
3.1 Podstawowe zasady uwzględniania podejścia opartego na prawach człowieka w walce z ubóstwem i wykluczeniem społecznym	22
3.2 Wzmacnianie pozycji grup i uczestnictwo	23
3.3 Edukacja w zakresie praw człowieka i budowanie potencjału	24
3.4 Kształtowanie strategii politycznych i społeczno-gospodarczych w celu zwalczania ubóstwa	27
3.5 Stosowanie podejścia opartego na prawach w propagowaniu walki z ubóstwem i lobbingu na jej rzecz	30
3.6 Wprowadzenie podejścia opartego na prawach człowieka do rozwiązywania problemu ubóstwa poprzez świadczenie usług	34
3.7 Budowanie partnerstwa między wszystkimi zainteresowanymi stronami na rzecz wspierania podejścia opartego na prawach człowieka	36
3.8 Monitorowanie i ocena skuteczności polityki opartej na prawach oraz ram egzekwowania praw człowieka, również w ramach krajowych planów działania	39
3.9 Zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego w tworzenie alternatywnych sprawozdań oraz kampanie na rzecz ratyfikacji traktatów dotyczących praw człowieka	45
4 PODEJMOWANIE KROKÓW PRAWNYCH PRZECIWKO RZĄDOM PAŃSTW NIE SPEŁNIAJĄCYCH WYMOGÓW PRAW CZŁOWIEKA	49
4.1 Kroki prawne na szczeblu krajowym	49
4.2 Kroki prawne na szczeblu międzynarodowym	50
4.3 Skargi zbiorowe do Rady Europy	53
4.4 Kroki prawne w ramach Rady Europy w praktyce: doświadczenia zainteresowanych interesariuszy społecznych	56

WSTĘP

W jakim celu powstał ten Podręcznik?

Jak wynika z raportu Sekretarza Generalnego Rady Europy¹ opublikowanego w 2014 r., Europa zmagana się z największym kryzysem praw człowieka od czasów zimnej wojny. Wiele praw, począwszy od najbardziej podstawowych potrzeb – jak żywność i schronienie – po prawa społeczne, polityczne, kulturalne i ekonomiczne, zostało zawartych w międzynarodowych dokumentach, których sygnatariuszem jest większość państw. Ubóstwo i wykluczenie społeczne utrudnia pełne i skuteczne korzystanie z praw człowieka. Często osoby doświadczające ubóstwa i wykluczenia społecznego są również ofiarami społecznej dyskryminacji strukturalnej, spowodowanej decyzjami politycznymi lub brakiem interwencji. Niektórzy, uważają, że już samo ubóstwo jest formą przemocy strukturalnej. **Podejście do ubóstwa oparte na prawach wymaga silniejszej i bardziej widocznej pozycji w europejskiej walce z ubóstwem i wykluczeniem społecznym.**

*„Podejście oparte na prawach człowieka wymaga zmiany sposobu, w jaki postrzegamy i rozwiązujemy problem ubóstwa. Takie podejście sugeruje, że ubóstwo nie jest po prostu nieuniknione oraz że nie można winić za nie ubogich. Jego celem jest wskazanie, w jakich sytuacjach i kiedy bieda wynika z działań ludzi lub wyborów politycznych, a nie z niewiadomych czynników gospodarczych. Podejście oparte na prawach człowieka postrzega ubóstwo nie jako zrzędzenie losu, ale raczej jako kwestię sprawiedliwości. Zmusza nas ono do poszukiwania i domagania się odpowiedzialności za działania (lub zaniechania), które prowadzą do powstania ubóstwa, utrwalają je i pogłębiają. Prawa człowieka koncentrują się również na wzmocnieniu pozycji ubogich – daniu im głosu i siły przebicia, bo w inny sposób nie mogą dochodzić swoich praw. Dzięki silniejszemu naciskowi na prawa społeczne rządy potraktują zmniejszanie ubóstwa jako priorytet”.*²

Kryzysy w Europie – finansowy, gospodarczy i społeczny – a w szczególności sposób, w jaki się z nimi uporano, pokazały, że poszanowanie społecznych praw człowieka nie jest przeszkodą na drodze postępu, ale częścią rozwiązania kryzysu. Prawa człowieka powinny być promowane w oparciu o konkretne i prawidłowe postrzeganie ubóstwa i wykluczenia społecznego jako pogwałcenia praw, jak również o zaawansowaną wiedzę o tym, jak działać, aby te prawa szanować, chronić i realizować. EAPN zawsze wspierała podejście oparte na poszanowaniu praw. Nadszedł jednak czas, aby podejście to zostało utrwalone w dokumencie referencyjnym, uzgodnionym w drodze konsensusu, który będzie wykorzystywany na szczeblu krajowym i Unijnym oraz posłuży za podstawę naszego stanowiska w walce przeciwko ubóstwu i wykluczeniu społecznemu.

Niedawno UE podjęła pewne budujące kroki, jak na przykład przyjęcie Europejskiego Filaru Praw Socjalnych, który grupuje szczegółowe zasady polityki społecznej, zatrudnienia i edukacyjnej w konkretne przepisy, których następnie przestrzega Unia. Choć działania te są zdecydowanie pozytywne – w szczególności widoczna zmiana w kierunku opartego na

¹ Rada Europy, *State of Democracy, Human Rights and the Rule of Law in Europe*, publikacja dostępna pod adresem: <https://rm.coe.int/1680646af8>.

² Centrum Praw Gospodarczych i Społecznych (CESR), *Human Rights Insights No. 1, Human Rights and Poverty: Is poverty a violation of Human Rights?*: <http://www.cesr.org/poverty-and-human-rights-poverty-violation-human-rights>.

prawach podejścia do walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym w Europie – to dopiero w nadchodzących miesiącach i latach okaże się, poprzez jakie działania Filar będzie realizowany.

Jak powstał ten Podręcznik?

W październiku 2015 roku, w Brukseli (Belgia) odbyło się spotkanie Grupy EAPN ds. Strategii Integracji Społecznej UE (EU ISG), podczas którego, na wniosek EAPN Dania, EU ISG podjęła decyzję o powołaniu grupy roboczej do pracy nad kompleksowym podręcznikiem. Podręcznik podejmowałby tematykę ubóstwa jako pogwałcenia praw człowieka, z perspektywy zwalczania ubóstwa.

Grupie roboczej przewodniczył **Ole Meldgaard** (EAPN DK), a w jej skład weszli **Anja-Riitta Ketokoski-Rexed** (EAPN FI), **Aiden Lloyd** (EAPN IE), **Natasha Najdenova-Levikj** (EAPN MK) oraz **Fran McDonnell** (Międzynarodowa Federacja Pracowników Socjalnych – organizacja będąca członkiem EAPN). Hilde Linssen (EAPN BE) również wzięła udział w jednym ze spotkań grupy roboczej i okazała się cennym źródłem informacji. Grupę roboczą wsparła Amana Ferro, Senior Policy Officer w EAPN Europa, a dodatkową analizę źródeł wtórnych wykonał Matteo Mandelli, Policy Assistant. Ponadto cenny wkład w pracę grupy roboczej wnieśli: Maria José Aldanas, Policy Officer w FEANTSA, europejskiej organizacji członkowskiej EAPN; George-Konstantinos Charonis, Policy Officer ds. praw młodzieży z Europejskiego Forum Młodzieży; oraz Stefan Clauwaert, starszy pracownik naukowy w Europejskim Instytucie Związków Zawodowych. Członkowie EU ISG również mieli swój wkład w treść Podręcznika, w szczególności poprzez dostarczenie przykładów ze swoich krajów.

Grupa robocza prowadziła prace od lipca 2016 r. do grudnia 2017 r.; w tym czasie odbyła 4 jednodniowe spotkania w Brukseli (8 lipca 2016 r., 7 listopada 2016 r., 15 maja 2017 r. i 21 września 2017 r.). Podręcznik został opracowany przez członków grupy roboczej i osoby wspomagające, a także został poddany przeglądowi, zmianom i zatwierdzeniu przez EU ISG. Jest kwintesencją warsztatów budowania potencjału dla członków EAPN, które odbyły się w ramach spotkania grupy EU ISG 19 października 2017 r. w Dublinie (Irlandia).

Cele Podręcznika

Podręcznik przeznaczony jest przede wszystkim dla członków EAPN, niezależnie od tego, czy są to sieci krajowe czy organizacje europejskie. Jego celem jest szczegółowe omówienie powiązań pomiędzy ubóstwem a prawami człowieka w Europie, zgłębienie pojęcia ubóstwa i wykluczenia społecznego jako pogwałcenia tych praw oraz wzmocnienie kompetencji członków EAPN do przeciwdziałania ubóstwu i łamaniu praw człowieka. Mamy nadzieję, że Podręcznik zainspiruje organizacje przeciwdziałające ubóstwu do oparcia własnych działań na prawach człowieka i do przyjęcia nowej perspektywy w tej kwestii. Podręcznik może również posłużyć rządowi, krajowym instytutom praw człowieka, organom ds. równego traktowania, podmiotom publicznym, prywatnym i nienastawionym na zys dostawcom usług, a także europejskim i międzynarodowym organizacjom działającym w tej dziedzinie.

Główne cele Podręcznika są następujące:

- Zrozumienie i zdefiniowanie, w jaki sposób ubóstwo i wykluczenie społeczne mogą być traktowane jako kwestia praw człowieka;

- Zastosowanie tego podejścia w działaniach EAPN przeciwko ubóstwu i wykluczeniu społecznemu oraz rozwijanie możliwości EAPN do ujmowania ubóstwa i wykluczenia społecznego jako kwestii praw człowieka;
- Zebranie przykładów wykorzystania instrumentów ochrony praw człowieka do zwalczania ubóstwa i wykluczenia społecznego przez organizacje członkowskie EAPN i inne zainteresowane strony;
- Wzmocnienie możliwości członków EAPN do udziału w ogólnym dyskursie i debacie na temat ubóstwa jako pogwałcenia praw człowieka oraz do wnoszenia wkładu w sprawozdania, które państwa członkowskie są zobowiązane przedkładać organom ONZ i instytucjom europejskim;
- Zbadanie możliwości podejmowania zbiorowych działań prawnych przeciwko rządowi za nieskuteczną walkę z ubóstwem i wykluczeniem społecznym, a tym samym zagwarantowanie poszanowania praw człowieka.

Podręcznik pokazuje, jak kształtuje się obecna sytuacja praw człowieka i przedstawia dostępne instrumenty służące stosowaniu praw człowieka w działaniach na rzecz zwalczania ubóstwa. Walka z ubóstwem i prawa człowieka to nie dwa odrębne działania; to projekty, które się wzajemnie wzmacniają. Podejście oparte na prawach człowieka oznacza, że normy i zasady zaczerpnięte z praw człowieka powinny odgrywać główną rolę w zwalczaniu ubóstwa i kierować wszystkimi politykami publicznymi wpływającymi na osoby dotknięte ubóstwem. Podręcznik składa się z czterech odrębnych rozdziałów, z dodatkowym [Załącznikiem](#) online [w języku angielskim] zawierającym przydatne odnośniki oraz bardziej szczegółowe informacje na temat instrumentów i narzędzi ochrony praw człowieka. Są to:

1. Zrozumienie ubóstwa i wykluczenia społecznego jako pogwałcenia praw człowieka.
2. Przegląd głównych instrumentów ochrony praw człowieka istotnych w walce z ubóstwem i wykluczeniem społecznym.
3. Stosowanie opartego na prawach podejścia do walki z ubóstwem: wskazówki i narzędzia dla członków EAPN.
4. Podejmowanie działań prawnych przeciwko rządowi za nieprzestrzeganie praw człowieka.

1 UBÓSTWO I WYKLUCZENIE SPOŁECZNE JAKO POGWAŁCENIE PRAW CZŁOWIEKA

„Chcę, żeby inni widzieli we mnie człowieka, z takimi samymi prawami i obowiązkami, jakie ma każdy”.

Andrea, osoba żyjąca w ubóstwie, Antwerpia

1.1 Prawa człowieka w sercu walki z ubóstwem

Grupy przeciwdziałające ubóstwu, analitycy polityki i organy publiczne są bardzo świadome wpływu ubóstwa na jednostki, rodziny, społeczności i społeczeństwo ogółem. Ubóstwo niesie ze sobą trudności i niedostatek, w którym żyją rodziny, negatywnie wpływa na zdrowie, a także ogranicza szanse życiowe dorosłych i dzieci. Prowadzi również do dalszej degradacji życia w społeczności, podczas gdy koszty społeczne – nierówności, osłabiona solidarność społeczna i wydatki rekompensujące na usługi – są ogromne. W badaniach prowadzonych przez Fundację Josepha Rowntree koszty oszacowano na 78 miliardów funtów dla Wielkiej Brytanii³. Niestety demokracja pośrednia, odzwierciedlająca ogromną dysproporcję sił, nie przyniosła zdecydowanych środków eliminujących ubóstwo i wynikające z niego wykluczenie społeczne. W świecie uzależnionym od konsumpcji i rywalizacji, gdzie ludzi dotkniętych biedą tym bardziej spycha się na margines i odsuwa od demokracji, raczej nie można spodziewać się zmian. To właśnie podejście do ubóstwa oparte na prawach może przynieść zmiany.

Tylko dzięki zdecydowanym działaniom politycznym, zbiorowej świadomości wspólnego dobra i ustawowemu/obowiązkowemu systemowi praw można zrównoważyć siły i środki, za pomocą których zwalczane będzie ubóstwo i nierówności społeczne. Działania polityczne wymagają wizjonerskiego przywództwa i odważnej polityki, które mogą przeważać nad interesami. Pojęcie wspólnego dobra natomiast może być trudno wprowadzić w społeczeństwach skoncentrowanych na rynkach i rywalizacji. Nie należy lekceważyć tych czynników, ponieważ długoterminowy rozwój kultury praw człowieka zależy od jednoczesnego rozwoju demokracji i prężnej, pełnej szacunku jedności społecznej. Podejście oparte na prawach człowieka może wzbogacić oba te czynniki, dostarczając im impuls na tyle silny, by wpływać na działania rządów, zmieniać hierarchie wartości państw i pogłębiać pojęcie sprawiedliwości społecznej.

W centrum podejścia do ubóstwa opartego na prawach człowieka leży przekonanie, że ubóstwo jest ważną kwestią, powinno więc być regulowane przez państwo w drodze obowiązku, a nie prośby. Aby podejście to stało się funkcjonalne, organizacje pozarządowe muszą oprzeć swoje działania na prawach człowieka, w tym zapoznać się z instrumentami ochrony praw człowieka, uprawnieniami posiadaczy praw (jednostki) oraz obowiązkami posiadaczy zobowiązań (państwo).

W Belfaście, w Irlandii Północnej prowadzony jest projekt „Uczestnictwo i realizacja praw” (*Participation and Practice of Rights*, PPR), który wykorzystuje prawa człowieka do wspierania najbardziej potrzebujących oraz pomaga marginalizowanym osobom w domaganiu się swoich praw. Projekt w praktyczny sposób przynosi realne zmiany społeczno-

³ Fundacja Josepha Rowntree, autorzy: Glen Bramley, Donald Hirsch, Mandy Littlewood and David Watkins, *Counting the cost of UK poverty*, dostęp pod adresem: <https://www.jrf.org.uk/report/counting-cost-uk-poverty>.

ekonomiczne w życiu ubogich. PPR czerpie z doświadczeń i wiedzy osób z biedniejszych społeczności, aby identyfikować problemy, z jakimi się mierzą, i opracować plan ich rozwiązania. Następnie zapisy planu są porównywane z obietnicami i obowiązkami danego rządu, w wyniku czego powstaje kampania nawołująca do działania, której postępy są obserwowane. Celem jest wymuszenie na rządzie wywiązania się z obowiązków wynikających z praw człowieka oraz zwiększenie uczestnictwa i rozliczalności procesów decyzyjnych. W ten sposób można osiągnąć lepsze wyniki i długotrwałe zmiany, a samo podejście można powielać na większą skalę. Sukces PPR to między innymi ustanowienie nowego systemu umawiania wizyt u lekarza dla pacjentów cierpiących na zaburzenia psychiczne na oddziałach ratunkowych w szpitalach w Irlandii Północnej, przekwaterowywanie rodzin z wyburzanych bloków mieszkalnych oraz ponowne negocjowanie planów rewitalizacji, z których wykluczono mieszkańców. Więcej na <http://www.pprproject.org>

Podejście do rozwoju oparte na prawach człowieka polega na stosowaniu norm i standardów wytyczonych w międzynarodowym prawie dotyczącym praw człowieka w polityce i w praktyce. Jedną z podstawowych zasad podejścia opartego na prawach jest to, że każdy człowiek jest posiadaczem praw (ang. *rights-holder*), i że każde prawo człowieka ma odpowiadającego mu posiadacza zobowiązań (ang. *duty-bearer*). Posiadacz praw jest uprawniony do dochodzenia swoich praw i rozliczania posiadacza zobowiązań z przestrzegania praw innych osób⁴.

Podejście oparte na prawach człowieka niesie ze sobą zasady uczestnictwa, równości, braku dyskryminacji i rozliczalności zawarte w prawach człowieka. Prawa człowieka kładą zresztą szczególny nacisk na rozliczalność posiadacza zobowiązań wobec posiadaczy praw. Państwo musi być odpowiedzialne za przestrzeganie standardów wskazanych w prawach człowieka oraz musi podlegać prawu i realizować polityki. Jeśli tego nie robi, zasada rozliczalności nakłada wymóg udostępnienia posiadaczom praw środków, za pomocą których mogą domagać się zadośćuczynienia.

Ponadto środki zabezpieczenia społecznego oparte na prawach pomagają państwom wywiązać się z wielu obowiązków wynikających z praw człowieka, na przykład: umożliwienie korzystania z praw w możliwie najlepszym zdrowiu fizycznym i psychicznym; prawo do żywności; prawo do edukacji; prawo do ochrony świadczeń rodzinnych i macierzyńskich; prawo do sprawiedliwego i równego wynagrodzenia za pracę; oraz zadbanie o poszczególne prawa grup szczególnie narażonych, jak dzieci, osoby starsze i osoby z niepełnosprawnością.

Warto zauważyć, że choć wolność od ubóstwa uznawana jest za prawo człowieka, a akceptacja ubóstwa uważana jest za przejaw dyskryminacji, to w wielu krajach, w tym w Europie, społeczno-ekonomiczny status nie jest uznawany jako czynnik dyskryminujący. Ubóstwo zbyt często postrzegane jest jako dyskryminacja ze względu na „rasę”, płeć, wyznanie, pochodzenie etniczne lub różnice kulturowe. Choć kwestie te mogą być jednym z czynników, ubóstwo może istnieć bez żadnej z wymienionych powyżej dyskryminacji. Oznacza to, że w podejściu do ubóstwa opartym na prawach człowieka istnieje potrzeba przeprowadzenia szerszej analizy, w tym analizy „rasy” i klasy społecznej.

⁴ Duński Instytut Praw Człowieka, *Applying a Rights-Based Approach: An Inspirational Guide for Civil Society*, dostęp pod adresem: <https://www.humanrights.dk/publications/applying-rights-based-approach>.

1.2 Jakie są instrumenty ochrony praw człowieka?

Prawa człowieka zakładają przede wszystkim poszanowanie godności ludzkiej i umożliwienie każdej osobie prowadzenia godnego życia. Nie wszystkie potrzeby przekładają się na prawa. W każdym z nas istnieje potrzeba miłości, przyjaźni, wyrażania się i spełnienia, ale choć potrzeby te są bardzo ważne, nie są one prawami człowieka, choć czasem mogą być tak przedstawiane. W obszarze naszych zainteresowań są prawa, które gwarantują ludziom godne życie – takie jak prawo do wolności od niewolnictwa i nadużyć, prawo do rzetelnego procesu sądowego, do żywności i wody, do schronienia, edukacji i opieki zdrowotnej.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ustanawia wspólny standard przestrzegania praw człowieka dla wszystkich ludów i narodów.⁵ Istotne jest, że deklaracja jest *powszechna* – dotyczy wszystkich ludzi, nie tylko obywateli państw, a jej prawne zastosowanie ma pierwszeństwo wobec suwerenności poszczególnych państw. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka jest więc punktem wyjścia w każdej dyskusji o prawach człowieka. Dwa paktów praw człowieka z 1966 r. – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych – zostały zawarte jako kluczowe instrumenty wykonawcze Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i razem z nią stanowią Kartę Praw Człowieka. Pakty to międzynarodowe traktaty, które nakładają zobowiązania prawne na państwa ratyfikujące.

Instrumenty ochrony praw człowieka zobowiązują państwa do zwalczania dyskryminacji i do *stopniowej realizacji* praw człowieka gwarantowanych przez dany instrument. Niektóre z tych praw mogą wydawać się oczywiste lub nawet nieaktualne; zazwyczaj dlatego, że uznawane są za coś oczywistego lub nie sposób jest wyobrazić sobie, że są one łamane we współczesnym świecie. Dobrym przykładem jest niewolnictwo. Niewiele osób – jeśli w ogóle – stanęłoby w obronie niewolnictwa, a mimo to handel kobietami do przymusowej prostytucji jest formą współczesnego niewolnictwa. Podobnie praca dzieci może wzbudzać skojarzenia rodem z opowieści Dickensa – obraz dzieci pracujących długo i ciężko w niebezpiecznych fabrykach. Tymczasem dzieci wciąż pracują w zakładach wyzyskujących pracowników, gastronomii lub na roli. Ich praw człowieka także trzeba chronić.

Zobowiązania wynikające z ochrony praw człowieka to coś więcej niż powstrzymanie się państw przed *naruszaniem* praw. Istnieje również wymóg *poszanowania* praw człowieka – na przykład poprzez unikanie środków, które mogłyby uniemożliwić ludziom korzystanie z praw. Podobnie istnieje wymóg *ochrony* praw człowieka – na przykład poprzez uniemożliwianie stronom trzecim (takim jak prywatne firmy) ingerowania w korzystanie z praw. Wreszcie istnieje wymóg *realizacji* praw człowieka – na przykład poprzez podejmowanie pozytywnych działań, które umożliwią ludziom korzystanie z praw.⁶

Kiedy państwa podpisują się pod instrumentami ochrony praw człowieka, muszą przestrzegać pewnych podstawowych zasad:

- Muszą czynić postępy w zakresie rozwijania praw społecznych i gospodarczych, a także podejmować konkretne działania w rozsądnym terminie;
- Ich postęp musi być wymierny, a dostępne zasoby maksymalnie wykorzystywane;

⁵ Clapham, A., *Human Rights: A Very Short Introduction* (2007), Oxford University Press.

⁶ *Ibidem*.

- Nie może być regresji, nawet w czasie oszczędności, bez dokładnego rozważenia innych możliwości. Taka analiza musi uwzględniać wpływ na ludzi dotkniętych ubóstwem i być rozliczalna w odniesieniu do wszystkich innych praw;
- Rządy państw są zobowiązane w pierwszej kolejności zapewnić minimalny zestaw celów dla każdego z praw człowieka, w tym odpowiednią politykę, plan działania i budżet;
- Wśród grup społecznych znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji rządy państw muszą wskazać priorytety oraz wypunktować skutki, jakie przyznanie takich priorytetów będzie miało na poszczególne grupy. Muszą one także sporządzić listę priorytetowych osiągnięć dla tych grup oraz rodzajów ochrony, jakie zostaną wdrożone na wypadek regresji.⁷

1.3 Definicja ubóstwa jako kwestii praw człowieka

Ubóstwo dosyć wyraźnie definiowane jest jako pogwałcenie praw człowieka. Według zapisów Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: „każdy człowiek ma prawo do stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt jego i jego rodziny, włączając w to wyżywienie, odzież, mieszkanie, opiekę lekarską i konieczne świadczenia socjalne, oraz prawo do ubezpieczenia na wypadek bezrobocia, choroby, niezdolności do pracy, wdowieństwa, starości lub utraty środków do życia w inny sposób od niego niezależny.”

Z początku ubóstwo definiowano jako minimum środków, poniżej których nie można fizycznie funkcjonować.⁸ Ten *bezwzględny* próg został odrzucony w powojennej Europie, ponieważ ubóstwo stopniowo zaczęto rozumieć jako pojęcie *względne*, które nie oznaczało braku podstawowych potrzeb materialnych, ale potrzebę uczestnictwa społecznego w kontekście danego społeczeństwa, w którym żyje jednostka.

Zasadniczo koncepcja ubóstwa względnego zakłada, że ludzie żyją w społeczeństwach, w których ich dobrobyt mierzony jest w odniesieniu do norm funkcjonujących w danym społeczeństwie. Oznacza to, że ubóstwo to nie tylko brak przychodów i środków wystarczających do zapewnienia trwałej egzystencji, ale także kwestie zdrowia, miejsca zamieszkania, edukacji, dyskryminacji społecznej i wykluczenia, jak również brak udziału w procesie podejmowania decyzji w życiu obywatelskim, społecznym i kulturalnym.⁹

W 2001 roku Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, organ ONZ odpowiedzialny za monitorowanie zgodności i interpretację praw zawartych w Pakcie, przedstawił nową definicję ubóstwa, według której jest to „*kondycja ludzka charakteryzująca się trwałym bądź chronicznym pozbawieniem środków, możliwości, prawa wyboru, bezpieczeństwa i mocy nabywczej niezbędnej do korzystania z adekwatnego poziomu życia oraz innego rodzaju praw z zakresu życia obywatelskiego, kulturowego, gospodarczego, politycznego i społecznego*”¹⁰. Wykluczenie społeczne rozumiane jest przez Unię Europejską jako pojęcie opisujące łączny wpływ ubóstwa, dyskryminacji i nierówności społecznej, gdzie brak przychodów i oddalenie od procesu decyzyjnego, sieci społecznych i zaangażowania kulturowego spycha ludzi na margines społeczeństwa.

⁷ Dierckx, D. (2012), *Een toetsing van de armoedetoets*, w: D. Dierckx, J. Coene & A. Van Haarlem (Red.), *Jaarboek armoede en sociale uitsluiting 2012*. Leuven: Acco.

⁸ Rowantree BS, *A Study of Town Life*, The Policy Press, 2000.

⁹ Copenhagen Declaration on Social Development 1995, ust. 19:

<https://www.un.org/development/desa/dspd/world-summit-for-social-development-1995/wssd-1995-agreements/pawssd-chapter-2.html>.

¹⁰ *Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant On Economic, Social And Cultural Rights: Poverty and the International Covenant On Economic, Social And Cultural Rights*, ONZ 2001 ust. 8. <https://digitallibrary.un.org/record/442869>.

„Ludzie żyją w ubóstwie wtedy, gdy ich dochody i inne środki są na tyle niewystarczające, że wykluczają jednostkę ze standardu życia uważanego za akceptowalny w społeczeństwie, w którym żyje. Ze względu na ubóstwo mogą oni doświadczyć wielu trudności, takich jak bezrobocie, niskie dochody, złe warunki mieszkaniowe, nieodpowiednia opieka zdrowotna i ograniczenia w uczeniu się przez całe życie, dostępie do kultury, sportu i rekreacji. Osoby takie często są wykluczane i marginalizowane, przez co nie mogą w pełni uczestniczyć w życiu ekonomicznym, społecznym i kulturalnym, które jest normą dla innych. W tego rodzaju sytuacjach takie osoby często nie mają pełnego dostępu do swoich podstawowych praw”.

Komisja Europejska, Wspólny raport o integracji społecznej, 2004

Ta definicja prawdopodobnie najlepiej oddaje szerszy kontekst doświadczeń osób żyjących w ubóstwie. W Unii Europejskiej główną miarą ubóstwa finansowego ma charakter relatywny – *wskaźnik zagrożenia ubóstwem*. Zgodnie z zapisami Strategii Lizbońskiej do 2010 roku za próg popadnięcia w ubóstwo wszystkie kraje członkowskie przyjęły 60% mediany dochodów. Dziś, w ramach Strategii Europa 2020, wskaźnik zagrożenia ubóstwem jest jednym z trzech sposobów pomiaru ubóstwa i wykluczenia społecznego. Pozostałe dwa to pogłębiona deprivacja materialna i niska intensywność pracy w gospodarstwach domowych.

Instrumenty ochrony praw człowieka wyznaczają ważne minima, takie jak minimalne działania, które powinien wykonać lub zagwarantować rząd, aby zapewnić możliwość korzystania z praw każdemu człowiekowi. W szczególności wskazują one podejście, które rządy muszą przyjąć w celu wyeliminowania ubóstwa. Oczywiście ustawodawstwo implementujące prawa człowieka jest tylko częścią rozwiązania problemu ubóstwa. Zapewnia ono jednak istotną ochronę oraz wytyczne dla tych, którzy opracowują i wdrażają działania oraz strategie przeciwdziałające ubóstwu. Wiele celów w zakresie praw człowieka i przeciwdziałania ubóstwu jest wspólnych, w szczególności prawa ekonomiczne, społeczne, polityczne oraz kulturalne. W niektórych krajach prawa człowieka są równoznaczne z walką z ubóstwem. Jest to preferowane podejście do kwestii dochodowych, własności ziemi, walki związków zawodowych, ochrony zdrowia i edukacji.

1.4 Posiadacze praw i posiadacze zobowiązań

Postrzeganie ubóstwa zmieniało się przez lata: począwszy od uznawania go za winę własną jednostki (żebrak, włóczęga), przez upatrywanie w nim skutku niepowodzenia rodzinnego (bieda), wyniku ograniczonych możliwości (niekorzystna sytuacja), aż po akceptację poglądu, że ubóstwo jest problemem strukturalnym, powiązanim z podziałem zasobów, dochodów i bogactwa, na które wpływ mają decyzje dotyczące polityk oraz praktyki instytucjonalne. Postrzeganie ubóstwa jako pogwałcenia praw człowieka prowadzi do potrzeby wprowadzenia polityki równych szans, która wyeliminuje ubóstwo. Jest to kluczowy element podejścia do ubóstwa opartego na prawach człowieka.

Podejścia dobroczynne i socjalne polegają na pomocy finansowej i materialnej dla tych, którzy cierpią niedostatek. W ten sposób ich trudna sytuacja staje się bardziej znośna. Pomoc polega na świadczeniu usług społecznych odpowiednich do indywidualnych potrzeb, ale nie zmienia ona warunków, które doprowadziły do powstania tych potrzeb. Podejście oparte na poszanowaniu praw człowieka kładzie nacisk na ochronę i realizowanie praw człowieka osób ubogich i wykluczonych poprzez ustanowienie praw i zwalczanie przyczyn ubóstwa, co jest najlepszym sposobem na wyeliminowanie ubóstwa i nierówności społecznych. Ludzie

ubodzy i wykluczeni są postrzegani jako kluczowy element w procesie rozwoju, który stanowi wyzwanie dla nierówności władzy i niesprawiedliwości.

Główna zmiana w rozumieniu ubóstwa jest następująca:

- a) Ubóstwo jest pogwałceniem praw człowieka;
- b) Ubóstwo pojawia się przede wszystkim dlatego, że odmawiano praw człowieka;
- c) Aby wyeliminować ubóstwo konieczna jest ochrona, poszanowanie i realizacja praw człowieka osób ubogich i wykluczonych.

Równość i brak dyskryminacji to podstawowe zasady ram praw człowieka. Wszyscy ludzie są sobie równi z tego powodu, że są ludźmi. Oznacza to, że każdy człowiek posiada prawa człowieka, bez dyskryminacji w prawie i praktyce.

Choć w państwach demokratycznych panuje niemal powszechna (a w wielu państwach autorytarnych również płytko) akceptacja praw obywatelskich i politycznych, to w kwestii praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych (ESC) nie ma takiej zgodności. Wiele państw powołuje się na zasadę *podziału władzy*¹¹ i waha się lub odmawia rozważenia prawa do mieszkania, ochrony zdrowia, edukacji itp. jako uzasadnionego uprawnienia, traktując je jako jeden z celów polityki, o których powinni decydować politycy odpowiedzialni przed elektoratem, zamiast przydzielić je sądownictwu, które nie ma uprawnień do decydowania o kwestii podziału zasobów. Jest to uproszczony argument, ponieważ rolą sądownictwa jest interpretacja przepisów prawa, w tym praw człowieka, aby przypominać państwu o jego obowiązkach. Celem nie jest ingerencja w kompetencje władzy ustawodawczej lub wykonawczej, ale zapewnienie odpowiedniej kontroli, która równoważy i utrzymuje zasadę podziału władzy.

Kolejnym argumentem przeciwników bardziej zdecydowanego stosowania praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych jest to, że rządy nie powodują celowo ubóstwa swoich obywateli, a zatem nie mogą być odpowiedzialne za wyniki postrzegane jako konsekwencja okoliczności gospodarczych, rozwojowych lub historycznych. Argument „nieuchronności konsekwencji” jest jednak fałszywy, ponieważ ubóstwo nie jest nieuniknione; jest natomiast problemem strukturalnym, któremu można zaradzić poprzez działania polityczne. W podejściu opartym na prawach człowieka ubóstwo należy postrzegać w najszerszej możliwej perspektywie.

Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej nie zezwala na „wszelkie zróżnicowanie, wykluczenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie z powodu rasy, koloru skóry, urodzenia, pochodzenia narodowego lub etnicznego, które ma na celu lub pociąga za sobą przekreślenie bądź uszczuplenie uznania, wykonywania lub korzystania, na zasadzie równości, z praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej lub w jakiegokolwiek innej dziedzinie życia publicznego”.

1.5 Argumenty ekonomiczne przemawiające za prawami człowieka

¹¹ Zasada, według której kompetencje i uprawnienia powinny być rozdzielone pomiędzy sądownictwo (sądy), ustawodawstwo (parlament) i władzę wykonawczą (rząd). Tak zrównoważony podział zapewnia kontrolę nad nadużyciami władzy w którejkolwiek z tych trzech sfer.

Powszechnie przyjmuje się, że rozwój gospodarczy ma ogromne znaczenie dla praw człowieka. Może być źródłem dochodu oraz stworzyć miejsca pracy, usługi, infrastrukturę i technologię, które są niezbędne do przestrzegania praw człowieka. Zależy jednak, jakiego rodzaju jest to rozwój gospodarczy, oraz kto na nim może skorzystać. Jednocześnie gorzej rozumiana jest relacja odwrotna – wpływ praw człowieka na rozwój gospodarczy. Prawa człowieka potrzebują rozwoju gospodarczego, ale odwrotna relacja jest również prawdziwa; istnieje też kilka takich miejsc, w których polityka oparta na prawach człowieka może pozytywnie wpłynąć na rozwój gospodarczy.

Na podstawie istniejących badań (patrz ramka poniżej) w zakresie ekonomii, rozwoju i powiązanych dziedzin, przynajmniej cztery aspekty rozwoju społecznego – nierówność ekonomiczna, rozwój pod względem edukacji i zdrowia, instytucje i zarządzanie oraz konflikty i niestabilność polityczna – mogą być przyczynami rozwoju gospodarczego. Innymi słowy mogą one ułatwić zrozumienie wkładu praw człowieka w pozytywny rozwój gospodarczy. Istnieją liczne dowody,¹² że – przynajmniej powyżej pewnego poziomu – nierówność społeczna negatywnie wpływa na rozwój gospodarczy. Zważywszy na wysoki poziom nierówności pomiędzy różnymi społeczeństwami, promowanie praw człowieka – przede wszystkim społecznych i ekonomicznych – może doprowadzić do bardziej wyrównanego podziału zasobów, a w szczególności do bardziej zrównoważonego rozwoju integrującego społeczeństwo.

Duński Instytut Praw Człowieka opublikował artykuł, którego celem jest lepsze zrozumienie sposobu, w jaki państwa mogą wykorzystać polityki i reformy oparte na prawach człowieka do wzmocnienia rozwoju gospodarczego. To rozumowanie nie ma na celu sprowadzenia praw człowieka do roli narzędzia ekonomicznego. Prawa człowieka muszą być przestrzegane bez względu na korzyści ekonomiczne. Mimo to zdolność państw do takiego działania jest ograniczona dostępnymi zasobami. Dlatego też mobilizacja środków jest nie tylko kwestią gospodarczą, ale również kluczową kwestią praw człowieka. W artykule zbadano powiązania między rozwojem gospodarczym a czterema aspektami rozwoju społecznego związanymi z prawami człowieka: nierównością ekonomiczną, rozwojem edukacyjnym i zdrowotnym, instytucjami i zarządzaniem oraz konfliktami i niestabilnością polityczną. Poddane przeglądowi badania raczej nie wspierają powszechnie panującego założenia, że pomiędzy prawami człowieka a rozwojem gospodarczym trzeba wybierać, lub że prawa człowieka to koszt, który należy odłożyć na później, do czasu wytworzenia wystarczającego bogactwa. Dotychczasowe sygnały wskazują raczej na tendencję zupełnie odwrotną. Można uznać, że prawa człowieka powinny być postrzegane jako część modelu rozwoju, a nie jako zaledwie jego bierny rezultat.

Duński Instytut Praw Człowieka:

- <https://www.humanrights.dk/publications/human-rights-economic-growth>
- <https://www.humanrights.dk/publications/human-rights-economic-growth-econometric-analysis-rights-education-health>

¹² **Wilkinson, R. i Pickett, K.,** *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better* (2009) Penguin. Przetłumaczona na polski *Duch równości. Tam gdzie panuje równość wszystkim żyje się lepiej.*

2 PRZEGLĄD GŁÓWNYCH INSTRUMENTÓW OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA ISTOTNYCH W WALCE Z UBÓSTWEM I WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM

„Celem... działań społecznych jest dążenie do stworzenia kultury praw człowieka wśród ludzi na całym świecie, tak aby każda osoba, w każdym zakątku świata, miała gwarantowane swoje prawa człowieka. W skrócie kultura praw człowieka to «żywa świadomość» zasad praw człowieka w sercu i w rozumie, która manifestuje się codziennie”.

Dr Joseph Wronka: Tworzenie kultury praw człowieka

<https://humanrightsculture.org/definitions-and-relevance/>

Ten rozdział, wraz z bardziej szczegółowym [Załącznikiem](#) [w języku angielskim], ma na celu przedstawienie sytuacji w zakresie praw człowieka, tak aby organizacje zajmujące się walką z ubóstwem dysponowały narzędziami do ustanowienia praw człowieka jako podstawy i celu swojej pracy oraz do przyjęcia aktywnego podejścia opartego na prawach człowieka. Jeśli chodzi o wykorzystywanie instrumentów ochrony praw człowieka w terenie, takie działania powinny być wykonywane w sieciach zrzeszających osoby o różnych rodzajach wiedzy specjalistycznej. Walka z ubóstwem w oparciu o prawa człowieka ma ogromny potencjał, ale często wymaga nowego sposobu pracy, współpracy i organizacji (por. przykład Platformy Praw na stronie 28). Poniżej przedstawiono ramy praw człowieka, a w [Załączniku](#) (na stronie 4) zawarto bardziej szczegółowe informacje w tym zakresie:

Międzynarodowe, regionalne i krajowe systemy ochrony praw człowieka

1. Organizacja Narodów Zjednoczonych

- 1.1. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*
- 1.2. *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*
- 1.3. *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*
- 1.4. *Deklaracja o Prawie do Rozwoju*
- 1.5. *Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*
- 1.6. *Podstawowe Międzynarodowe Instrumenty Ochrony Praw Człowieka*

2. Rada Europy

- 2.1. *Europejska Konwencja Praw Człowieka*
- 2.2. *Europejska Karta Społeczna*
- 2.3. *Europejska Karta Społeczna (Zrewidowana)*
- 2.4. *Prawo do ochrony przed ubóstwem i wykluczeniem społecznym*
- 2.5. *Europejski Komitet Praw Społecznych*
- 2.6. *Europejski Kodeks Zabezpieczenia Społecznego*
- 2.7. *Inne traktaty*

3. Unia Europejska

- 3.1. *Podstawowe prawa w Unii Europejskiej*
- 3.2. *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*
- 3.3. *Strategia „Europa 2020” oraz Platforma współpracy w zakresie walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym*
- 3.4. *Europejski Filar Praw Socjalnych*

2.1 Krótka historia praw człowieka

Idea praw człowieka ma długą historię, zakorzenioną w religiach, kulturach i tradycjach, jak na przykład złota zasada „nie rób drugiemu, co tobie niemiłe”. Prekursorem współczesnych

praw człowieka były dokumenty takie jak angielska Deklaracja praw (1689 r.), francuska Deklaracja praw człowieka i obywatela (1789 r.) oraz Karta praw Stanów Zjednoczonych (1791 r.).

O idei prawach człowieka zaczęło być głośniej po II Wojnie Światowej. Dokonany przez nazistowskie Niemcy masowy mord na milionach osób – Żydach, Sinti, Romach, homoseksualistach i osobach z niepełnosprawnościami – przeraził świat. Państwa członkowskie Organizacja Narodów Zjednoczonych zobowiązały się do promowania poszanowania praw człowieka wszystkich ludzi. Aby osiągnąć ten cel, Organizacja Narodów Zjednoczonych powołała Komisję Praw Człowieka, której zadaniem było sporządzenie dokumentu określającego znaczenie podstawowych praw i wolności ogłoszonych w Karcie Narodów Zjednoczonych w 1945 roku.

Trzy generacje praw człowieka

Koncepcja trzech generacji praw człowieka rozwijała się przez lata. Francuski prawnik Karel Vasak wyróżnił trzy generacje praw człowieka, inspirowane hasłami z rewolucji francuskiej:

- prawa obywatelskie i polityczne (*liberté* – wolność), w tym prawo do życia, wolności, bezpieczeństwa osobistego, własności, prawo do wolności od dyskryminacji, niewolnictwa, tortur, arbitralnego aresztowania oraz wolność słowa, gromadzenia się i prawa polityczne.
- prawa ekonomiczne, społeczne i kulturalne (*egalité* – równość) to między innymi prawo do pracy, zabezpieczenia społecznego, wypoczynku, ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego, edukacji i odpowiedniego poziomu życia.
- prawa solidarnościowe (*fraternité* – braterstwo) skupiają się na redystrybucji władzy i dóbr, samostanowieniu, rozwoju gospodarczym i społecznym oraz wspólnych zasobach, prawie do pokoju oraz zdrowego i zrównoważonego środowiska.

Dziś te trzy generacje postrzegane są łącznie: nakładają się na siebie, przeplatają się i są ze sobą powiązane. Może to pomóc organizacjom przeciwdziałającym ubóstwu w zrozumieniu, na jakiej generacji praw społecznych chcą się skoncentrować, a możliwe, że będzie ich kilka.

Zastosowanie trzech generacji praw w pracy socjalnej¹³

1. Pierwsza generacja praw to prawa obywatelskie i polityczne, takie jak wolność słowa i wolność od dyskryminacji. Pracownicy socjalni zajmujący się rzecznictwem mogą mieć styczność z ochroną obywatelskich i politycznych praw na przykład poprzez grupy rzecznicze działające na rzecz uchodźców lub reformy więziennictwa.
2. Druga generacja praw to prawa ekonomiczne, społeczne i kulturalne, jak prawo do ochrony zdrowia, prawo do mieszkania, zabezpieczenia społecznego i edukacji. Prawa te leżą u podstaw pracy wielu pracowników socjalnych polegającej na zapewnianiu potrzebującym wsparcia materialnego, społecznego lub emocjonalnego. Pracownicy socjalni odgrywają kluczową rolę w ujawnianiu luk w usługach i pokazywaniu, że podstawowe prawa wielu osób nie są przestrzegane. To ważna praca, która może być wykonana zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz procesów biurokratycznych.
3. Prawa trzeciej generacji to prawa kolektywne, takie jak prawo do rozwoju i samostanowienia. Prawa te przeplatają się z pracą socjalną i rozwojem społecznym. Rozwój społeczny polega bardziej na pracy ze społecznościami niż dla społeczności, tak aby zwiększyć ich potencjał i możliwości znajdowania własnych rozwiązań problemów.

¹³ Międzynarodowa federacja pracowników socjalnych, *Standards in Social Work practice Meeting Human Rights*, (2010), dostęp: http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_92406-7.pdf.

Pracownicy socjalni powinni być katalizatorem procesu zmiany systemowej, który ma charakter oddolny.

Więcej pod adresem: www.basw.co.uk/policies

2.2 Przegląd głównych instrumentów ochrony praw człowieka

Od 1948 roku postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹⁴ przyjętej przez ONZ definiują obszar praw człowieka. Deklaracja ustanawia „wspólny najwyższy cel wszystkich ludów i wszystkich narodów, aby wszyscy ludzie i wszystkie organy społeczeństwa mając stale w pamięci niniejszą Deklarację – dążyły w drodze nauczania i wychowywania do rozwijania poszanowania tych praw i wolności i aby zapewniły za pomocą postępowych środków o zasięgu krajowym i międzynarodowym powszechne i skuteczne uznanie i stosowanie tej Deklaracji zarówno wśród Państw Członkowskich, jak i wśród narodów zamieszkujących obszary podległe ich władzy”.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka pogłębiła rewolucję w prawie międzynarodowym zapoczątkowaną przez Kartę Narodów Zjednoczonych, ustanawiając, że sposób, w jaki rząd traktuje swoich własnych obywateli, jest teraz zagadnieniem uzasadnionej troski międzynarodowej, a nie tylko kwestią wewnętrzną. Deklaruje, że wszystkie prawa są współzależne i niepodzielne. Jej preambuła wymownie to potwierdza: „uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata”.

Na świecie istnieje dziewięć podstawowych dokumentów ochrony praw człowieka.¹⁵ Dotyczą one praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych, praw obywatelskich i politycznych, eliminacji dyskryminacji rasowej i dyskryminacji ze względu na płeć, ochrony przed torturami i wymuszonym zaginięciem oraz praw kobiet, dzieci, migrantów oraz osób z niepełnosprawnościami. Prawa te zostały opracowane w kolejnych paktach szczegółowo określających prawa pierwszej i drugiej generacji oraz w konwencjach dotyczących specjalnych postulatów praw człowieka grup szczególnie uciskanych.

Dziewięć podstawowych dokumentów ochrony praw człowieka:

- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ICCPR) z 1966 r.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (ICESCR) z 1966 r.
- Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 1969 r.
- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW) z 1979 r.
- Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania z 1984 r.
- Konwencja o prawach dziecka (CRC) z 1989 r.
- Międzynarodowa konwencja w sprawie ochrony wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem z 1990 r.
- Konwencja o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących oraz członków ich rodzin z 1990 r.

¹⁴ Więcej pod adresem: <http://www.unic.un.org/pl/prawa-czlowieka/prawa-czlowieka-w-powszechnej-deklaracji-praw-czlowieka/3178>.

¹⁵ Więcej pod adresem: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>.

• Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 r.

Europejskie organizacje pracują również w kontekście:

- Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (ECHR) z 1953 r., międzynarodowego traktatu, na mocy którego państwa członkowskie Rady Europy obiecują zagwarantować podstawowe prawa obywatelskie i polityczne.
- Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2009 r.
- Europejskiej Karty Społecznej, uznawanej za społeczną konstytucję Europy i stanowiącej istotny element architektury praw człowieka. W 1996 r. do Karty wprowadzono poprawki, a obecnie ratyfikowana jest przez 43 z 47 państw członkowskich Rady Europy. Gwarantuje podstawowe prawa społeczne i ekonomiczne. Zapewnia również szeroki zakres praw człowieka dotyczących zatrudnienia, zamieszkania, ochrony zdrowia, edukacji, ochrony społecznej i dobrobytu. Karta kładzie szczególny nacisk na ochronę grup szczególnie narażonych, takich jak osoby starsze, dzieci, osoby z niepełnosprawnością i migranci.¹⁶

2.3 Ramy egzekwowania praw człowieka i rola społeczeństwa obywatelskiego

Szeroka sieć instytucji globalnych, regionalnych, krajowych i niepaństwowych ma na celu ochronę i promowanie praw człowieka. Organizacja Narodów Zjednoczonych dominuje na poziomie światowym i funkcjonuje jako główne forum rozwoju globalnych norm i działań w zakresie praw człowieka. Na poziomie regionalnym jest Unia Europejska wraz z wieloma regionalnymi organizacjami zajmującymi się prawami człowieka. Utrzymuje ona bardzo owocne stosunki z Radą Europy, która została utworzona w 1949 r. w celu promowania demokracji i ochrony praw człowieka oraz praworządności w Europie. Rada Europy, w której skład wchodzi 47 krajów, od początku swojego istnienia odgrywa zasadniczą rolę w kształtowaniu tradycji praw człowieka w Europie. Na poziomie krajowym natomiast funkcjonują krajowe instytucje praw człowieka (NHRI), które rozpowszechniły się na całym świecie jako mechanizmy zwiększające lokalne poszanowanie i przestrzeganie praw człowieka. Rada Europy i inne organizacje w znacznym stopniu korzystają z kontaktów i współpracy ze społeczeństwem obywatelskim reprezentowanym przez organizacje pozarządowe. Międzynarodowa konferencja organizacji pozarządowych jest organem konsultacyjnym reprezentującym społeczeństwo obywatelskie. Organizacje te mają status organizacji uczestniczących w Radzie Europy.

Wśród instytucji, których zadaniem jest monitorowanie, realizowanie i egzekwowanie praw człowieka należy wymienić:

- Ustanowiony w 1959 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka orzeka w sprawie indywidualnych lub państwowych wniosków o naruszeniu praw obywatelskich i politycznych określonych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Trybunał bierze pod rozwagę powiązania między Konwencją a Kartą Praw Podstawowych UE.
- Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) to centrum wiedzy specjalistycznej UE w zakresie praw podstawowych. Agencja pomaga instytucjom i państwom członkowskim Unii Europejskiej zrozumieć i rozwiązywać problemy związane z ochroną praw podstawowych wszystkich obywateli UE poprzez gromadzenie i analizę danych na terenie Unii. Agencja współpracuje z innymi organami i odgrywa ważną rolę,

¹⁶ EAPN, wewnętrzny dokument roboczy, *Participatory Status and Collective Complaints in the Council of Europe*, lipiec 2017.

przyczyniając się do tego, by prawa podstawowe stały się rzeczywistością dla wszystkich osób mieszkających w UE.

Okazuje się, że na każdym poziomie organizacje społeczeństwa obywatelskiego i organizacje pozarządowe odgrywają coraz ważniejszą rolę w promowaniu i ochronie praw człowieka. Mogą one ukierunkowywać uwagę w obszarze praw człowieka, jak również zapewnić instytucjom międzynarodowym i krajowym niezbędny wkład w monitorowanie przestrzegania praw człowieka w terenie, podnosząc w ten sposób świadomość na poziomie światowym, regionalnym i krajowym.

Europejska Federacja Organizacji Krajowych Pracujących Na Rzecz Bezdomnych (FEANTSA) opublikowała *Wiążące zobowiązania państw związane z mieszkalnictwem wynikające z orzecznictwa europejskiego i międzynarodowego*. FEANTSA argumentuje, że „zapewnienie prawa do mieszkania nie jest już wyborem politycznym. Obecnie orzecznictwo i praktyka prawna zobowiązują władze publiczne do poszanowania, ochrony i wdrażania prawa do mieszkania”.¹⁷ Dokument ten powstał z myślą o wspomoczeniu organizacji pozarządowych, prawników i innych organizacji działających na rzecz prawa do mieszkania w korzystaniu z międzynarodowego i europejskiego prawa do walki z bezdomnością i wykluczeniem społecznym. Zawiera on normy ustalone przez orzecznictwo dotyczące prawa do mieszkania oraz obowiązki organów publicznych, które wynikają z tego orzecznictwa. Lista pozytywnych obowiązków organów publicznych ma umożliwić ocenę rozwoju polityki na poziomie lokalnym i krajowym w zakresie praw człowieka.

Angielska i francuska wersja dokumentów dostępna jest pod adresem:

<https://www.feantsa.org/en/toolkit/2016/06/13/housing-related-binding-obligations-on-states-from-european-and-international-case-law>

2.4 Powszechne prawa istotne w walce z ubóstwem

Prawa człowieka oparte są na zasadzie godności i wolności. Zasady te są poważnie zagrożone, gdy ludzie nie są w stanie zaspokoić swoich podstawowych potrzeb. Prawa ekonomiczne i społeczne zapewniają każdej osobie odpowiednie warunki, w których dana osoba jest w stanie zaspokoić swoje potrzeby. Prawa ekonomiczne i społeczne obejmują w szczególności¹⁸:

Prawa	Instrumenty
-------	-------------

¹⁷ FEANTSA i Fundacja Abbé Pierre, *Housing-Related Binding Obligations on the State*, aktualizacja: czerwiec 2016. Dostęp: http://www.housingrightswatch.org/sites/default/files/2016.06_-_housing-related_binding_obligations-2.pdf.

¹⁸ Krajowa Inicjatywa Praw Gospodarczych i Społecznych, *Economic and Social Rights*, dostęp pod adresem: <https://www.nesri.org/human-rights/economic-and-social-rights>.

<p>Prawo do edukacji umożliwia wszystkim ludziom skuteczne uczestniczenie w wolnym społeczeństwie; ukierunkowane jest na pełny rozwój osobowości człowieka.</p>	<p>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka: Artykuł 26 Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych: Artykuły 13 i 14 Konwencja o Prawach Dziecka: Artykuły 28, 29 i 40 Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej: Artykuł 5 Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet: Artykuły 10 i 14</p>
<p>Prawo do żywności gwarantuje wolność od głodu i dostęp do bezpiecznej i pełnowartościowej żywności.</p>	<p>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka: Artykuł 25 Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych: Artykuł 11 Konwencja o Prawach Dziecka: Artykuły 24 i 27</p>
<p>Prawo do ochrony zdrowia zapewnia najwyższy osiągalny standard zdrowia fizycznego i psychicznego, w tym dostęp do opieki zdrowotnej, żywienia, czystej wody i powietrza.</p>	<p>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka: Artykuł 25 Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych: Artykuł 12 Konwencja o Prawach Dziecka: Artykuł 24 Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej: Artykuł 5 Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet: Artykuły 12 i 14 Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych: Artykuł 25</p>
<p>Prawo do mieszkania zapewnia dostęp do bezpiecznego, nadającego się do zamieszkania i przystępnego cenowo domu oraz wolność od przymusowej eksmisji.</p>	<p>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka: Artykuł 25 Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych: Artykuł 11 Konwencja o Prawach Dziecka: Artykuł 27 Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej: Artykuł 5 Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet: Artykuł 14</p>
<p>Prawo do zabezpieczenia społecznego gwarantuje, że każdy – bez względu na wiek lub zdolność do pracy – posiada środki niezbędne do zaspokojenia podstawowych potrzeb i zapewnienia podstawowych usług.</p>	<p>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka: Artykuł 22 Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych: Artykuł 9 Konwencja o Prawach Dziecka: Artykuł 26 Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej: Artykuł 5 Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet: Artykuły 11 i 14</p>

Prawo do pracy gwarantuje możliwość wykonywania satysfakcjonującej i godnej pracy w bezpiecznych i zdrowych warunkach za godziwe wynagrodzenie, zapewniające godne życie dla jednostki i jej rodziny. Zapewnia też wolność od bezrobocia i prawo do organizowania się.	Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych: Artykuły 6 i 7. Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet: Artykuły 6 i 11 Konwencja o Prawach Dziecka: Artykuły 32, 34, 35 i 36.
---	--

Specjalna sprawozdawczyni Rady Praw Człowieka ONZ ds. skrajnego ubóstwa, dr Magdalena Sepúlveda, wraz ze swoją asystentką, Carly Nyst, zwróciła uwagę na istotną rolę ochrony socjalnej w ograniczaniu skrajnego ubóstwa oraz na kluczową rolę praw człowieka we wdrażaniu ochrony socjalnej, a także zaproponowała 30 kompleksowych zaleceń, które są wyszczególnione w [Załączniku](#) online do tego Podręcznika (strona 25).¹⁹

ONZ uchwaliła jednogłośnie Wytyczne w Sprawie Skrajnego Ubóstwa i Praw Człowieka w 2012 r.²⁰ Wytyczne „zostały oparte na międzynarodowych normach i standardach dotyczących praw człowieka. Tym samym, po raz pierwszy w historii opracowano dokument przedstawiający globalną politykę odnośnie praw człowieka przysługujących ludziom żyjącym w ubóstwie. Wytyczne są praktycznym narzędziem dla decydentów, organizacji i instytucji zajmujących się polityką publiczną, w tym kwestią ograniczenia występowania ubóstwa”²¹.

2.5 Powszechny Przegląd Okresowy (UPR)

Istnieje wiele sposobów zaangażowania organizacji pozarządowych w monitorowanie, uczestnictwo i składanie skarg dotyczących praw człowieka. W rozdziale 4 zawarto więcej szczegółów na ten temat. Mimo to ważne jest, aby organizacje pozarządowe wiedziały o istnieniu Powszechnego Przeglądu Okresowego (*Universal Periodic Review*, UPR). Jest to wyjątkowy proces, który umożliwia organizacjom pozarządowym zaangażowanie się w okresowy przegląd sprawozdań z realizacji praw człowieka składanych przez wszystkie państwa członkowskie ONZ. UPR to znacząca innowacja Rady Praw Człowieka, oparta na równym traktowaniu wszystkich krajów. Daje każdemu państwu możliwość przedstawienia działań, jakie zostały podjęte w celu poprawy sytuacji praw człowieka w kraju i rozwiązywania problemów związanych z korzystaniem z praw człowieka. UPR zakłada również wymianę najlepszych praktyk dotyczących przestrzegania praw człowieka na całym świecie.

Ostatecznym celem UPR jest poprawa sytuacji praw człowieka w każdym kraju, co ma istotne konsekwencje dla ludzi na całym świecie. UPR ma za zadanie zachęcać, wspierać i rozwijać promowanie i ochronę praw człowieka w terenie. Aby to osiągnąć, UPR ocenia poziom przestrzegania praw człowieka w poszczególnych państwach i sposoby rozwiązywania problemów związanych z naruszeniami praw człowieka, niezależnie od tego, gdzie do nich dochodzi.

¹⁹ Magdalena Sepúlveda Carmona, Carly Nyst, *The Human Rights Approach to Social Protection* (June 1, 2012). Ministry of Foreign Affairs of Finland, 2012. Dostępny pod adresem: <https://ssrn.com/abstract=2114384>.

²⁰ Wytyczne w Sprawie Skrajnego Ubóstwa i Praw Człowieka https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Poverty/GuidingPrinciples_Polish.pdf.

²¹ Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie: http://www.unic.un.org.pl/human_rights/skrajne_ubostwo.php.

Dokumenty, na których oparty jest przegląd, to: 1) informacje przekazane przez państwo podlegające przeglądowi, które mogą mieć formę „krajowego sprawozdania”; 2) informacje zawarte w sprawozdaniach niezależnych ekspertów i grup działających na rzecz praw człowieka, zwanych procedurami specjalnymi, organami stworzonymi na mocy traktatów i innymi podmiotami ONZ; 3) informacje od innych zainteresowanych stron, w tym krajowych instytucji praw człowieka i organizacji pozarządowych.²²

Zaangażowanie EAPN Danii w proces powstawania UPR

W 2015 r. w ramach duńskiej procedury UPR Duński Instytut Praw Człowieka zorganizował otwarte publiczne debaty w czterech miastach. Celem było zachęcenie obywateli do udziału w procesie UPR. Wszyscy obywatele i organizacje mogli wnieść swój wkład w postaci przykładów tego, co uważali za problem związany z prawami człowieka. Debaty zorganizowano wokół czterech tematów:

- Dyskryminacja;
- Monitorowanie i bezpieczeństwo;
- Prawa człowieka i grupy szczególnie narażone;
- Prawa człowieka w administracji.

Zaproszono ekspertów, którzy przygotowali krótkie prezentacje na temat różnych aspektów tych tematów. Następnie przekazano mikrofon publiczności. W debacie wzięło udział około 175 osób. Z każdej debaty Instytut Praw Człowieka sporządził notatki, w których zawarto około 100 punktów. Spośród wielu aspektów łamania praw człowieka wymieniono między innymi:

- Dyskryminację ze względu na pochodzenie etniczne;
- Długi czas aresztu przed postępowaniem sądowym;
- Trudną sytuację Grenlandczyków w Danii;
- Przymus w szpitalach psychiatrycznych;
- Różne traktowanie w gminach.

Raport został odczytany przez stałą grupę roboczą UPR Instytutu (dla organizacji pozarządowych). Siedemnaście organizacji pozarządowych dodało swoje zalecenia do duńskiego raportu zainteresowanych stron. Pracę wykonano przy wsparciu specjalistów z Duńskiego Instytutu Praw Człowieka, wraz z odpowiednimi odniesieniami do dokumentów dotyczących praw człowieka i profesjonalnym zredagowaniem tekstu.

Organizacje pozarządowe ustanowiły 42 zalecenia dotyczące:

- Kontekstu i ram działania;
- Zakresu obowiązków międzynarodowych;
- Infrastruktury instytucjonalnej, infrastruktury praw człowieka oraz środków politycznych;
- Wdrażania międzynarodowych zobowiązań w zakresie praw człowieka;
- Równości i braku dyskryminacji;
- Prawa do życia, wolności i bezpieczeństwa człowieka;
- Wymiaru sprawiedliwości, w tym bezkarności, oraz rządów prawa;
- Prawa do prywatności, małżeństwa i życia rodzinnego;

²² Dokumenty dotyczące polskich przeglądów UPR dostępne są na stronie:

<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/PLIndex.aspx>. Wśród organizacji pozarządowych, które brały udział w tym procesie były również należące do EAPN Polska: **ATD Czwarty Świat** (runda 1 [2008](#), [w rundzie 2 w 2011 r. w koalicji z trzema innymi organizacjami](#)), **Stowarzyszenie Interwencji Prawnej** (w rundzie 2 w 2011 r. w koalicji, w tym z ATD Czwarty Świat, w rundzie 3 [2017](#)).

- Wolności religii lub wyznania, słowa, zrzeszania się i pokojowych zgromadzeń oraz prawa do uczestnictwa w życiu publicznym i politycznym;
- Prawa do pracy oraz do sprawiedliwych i godziwych warunków pracy;
- Prawa do zabezpieczenia społecznego i odpowiedniego poziomu życia;
- Prawa do ochrony zdrowia;
- Prawa do edukacji i prawa do własnej kultury;
- Migrantów, uchodźców i osób ubiegających się o azyl;
- Praw człowieka i walki z terroryzmem.

Więcej pod adresem: <https://menneskeret.dk/pfid/4544>

3 STOSOWANIE PODEJŚCIA OPARTEGO NA PRAWACH W ZWALCZANIU UBÓSTWA: WSKAZÓWKI I NARZĘDZIA

„Gdzie tak naprawdę zaczynają się powszechne prawa człowieka? Niedaleko domu – tak blisko, że nie widać tego na żadnej mapie świata. Jest to świat pojedynczego człowieka, okolica, w której mieszka; szkoła czy uniwersytet, na który uczęszcza; fabryka, gospodarstwo czy biuro, w którym pracuje. W takich miejscach każdy mężczyzna, każda kobieta i dziecko potrzebują równych praw, równych szans i godnego życia bez dyskryminacji. Jeżeli prawa człowieka nie będą tam respektowane, nie będą też miały znaczenia nigdzie indziej. Bez troski obywateli o ochronę praw człowieka w najbliższym otoczeniu, daremnie będziemy oczekiwać postępu w skali globalnej”.

Eleanor Roosevelt: The Great Question, 1958²³

W tej części Podręcznika przedstawiono sposób, w jaki można uwzględnić podejście oparte na prawach człowieka w strategiach politycznych i społeczno-gospodarczych, politykach i praktykach, tak aby zapobiegać ubóstwu jako pogwałceniu praw człowieka i eliminować je. Rozdział ten zawiera również przyczynek do opracowania zintegrowanego, opartego na prawach podejścia do ubóstwa, promowanego przez EAPN.

Wizja i wartości EAPN jasno potwierdzają, że:

- Pracujemy na rzecz Europy społecznej, wolnej od ubóstwa i wykluczenia społecznego, z dostępem do praw ekonomicznych, kulturalnych i społecznych dla wszystkich.
- Ubóstwo i wykluczenie społeczne stanowią zaprzeczenie podstawowych praw człowieka oraz brak poszanowania i ochrony godności ludzkiej.

Rozdział trzeci czerpie z wieloletniego doświadczenia EAPN w angażowaniu zainteresowanych stron, dzięki czemu osoby doświadczające ubóstwa mają możliwość zaangażować się w rozwój polityki i praktyki, stając się strategicznymi partnerami w dążeniu do praw człowieka, a nie „grupami docelowymi” lub biernymi odbiorcami. To właśnie odróżnia podejście do rozwoju oparte na prawach człowieka od podejścia opartego na dobrobycie lub na podstawowych potrzebach w zakresie relacji między państwem z jednej strony, a jednostkami i społecznościami lokalnymi z drugiej. Rozdział wprowadza również narzędzia i instytucje prawne – ustawy i sądownictwo – jako środek ochrony wolności i rozwoju człowieka.²⁴

W tym rozdziale zawarte zostały działania, jakie mogą podjąć członkowie EAPN:

- Budowanie w oparciu o podstawowe zasady podejścia opartego na prawach człowieka;
- Wzmacnianie pozycji grup i uczestnictwo oparte na prawach człowieka;
- Edukacja w zakresie praw człowieka i budowanie potencjału;
- Kształtowanie strategii politycznych i społeczno-gospodarczych w celu zwalczania ubóstwa;

²³ Pierwsza Dama Stanów Zjednoczonych w latach 1933-1945, przewodnicząca Komitetu przygotowawczego Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, <http://harpers.org/blog/2007/12/roosevelt-on-human-rights-in-the-small-places/>.

²⁴ Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), *Poverty Reduction and Human Rights: A Practice Note*, czerwiec 2003, s. 10. Dostępny http://content-ext.undp.org/aplaws_publications/1873321/povertyreduction-humanrights0603%5B1%5D.pdf.

- Stosowanie podejścia opartego na prawach człowieka w promowaniu walki z ubóstwem i lobbingu politycznym;
- Uwzględnienie podejścia opartego na prawach człowieka w rozwiązywaniu problemu ubóstwa poprzez świadczenie usług;
- Współpraca ze wszystkimi zainteresowanymi stronami w celu rozwijania podejścia opartego na prawach człowieka;
- Zaangażowanie się w monitorowanie i ocenę polityki, praktyki i egzekwowania praw człowieka, w tym krajowych planów działania;
- Zaangażowanie się w działania równoległe społeczeństwa obywatelskiego i kampanie na rzecz ratyfikacji traktatów dotyczących praw człowieka.

3.1 Podstawowe zasady uwzględniania podejścia opartego na prawach człowieka w walce z ubóstwem i wykluczeniem społecznym

Pierwszym krokiem na drodze do uwzględnienia podejścia opartego na prawach człowieka w walce z ubóstwem jest zapewnienie, że strategie, polityki i praktyka oparte są na odpowiednich zasadach poszanowania praw człowieka, w celu ochrony praw obywatelskich, politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturalnych. Normy i zasady zawarte w prawach człowieka powinny odgrywać główną rolę w zwalczaniu ubóstwa i kierować wszystkimi politykami publicznymi wpływającymi na osoby doświadczające ubóstwa.²⁵

Wspólne zasady podejścia opartego na prawach człowieka zostały określone jako zasady „PANEL” i przyjęte przez ONZ oraz Komisje Praw Człowieka, w tym Australijską Komisję Praw Człowieka i Szkocką Komisję Praw Człowieka.²⁶ Zasady te mogą być stosowane przy opracowywaniu i ocenie strategii gospodarczej i społecznej, polityki i świadczenia usług.

Zasady „PANEL” to:

Uczestnictwo (Participation)

Każdy ma prawo do uczestnictwa w decyzjach, które mają wpływ na jego prawa człowieka. Uczestnictwo musi być aktywne, wolne i znaczące oraz musi uwzględniać kwestie dostępności, w tym dostępu do informacji w formie i języku, które można zrozumieć.

Rozliczalność (Accountability)

Rozliczalność wymaga skutecznego monitorowania przestrzegania standardów praw człowieka i osiągnięcia celów w zakresie praw człowieka, a także skutecznych środków zaradczych w przypadku łamania praw człowieka. Aby rozliczalność była skuteczna, muszą istnieć odpowiednie przepisy, polityki, instytucje, procedury administracyjne oraz mechanizmy dochodzenia roszczeń w celu zabezpieczenia praw człowieka. Skuteczne monitorowanie przestrzegania i realizowania praw człowieka wymaga również opracowania i wykorzystania odpowiednich wskaźników dotyczących praw człowieka.²⁷

Niedyskryminowanie i równość (Non-discrimination and equality)

²⁵ **Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (OHCHR),** *Guiding principles on extreme poverty and human rights*, reguła założycielska nr. 8, dostęp pod adresem: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Poverty/Pages/DGPIIntroduction.aspx>. Polska wersja wytycznych https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Poverty/GuidingPrinciples_Polish.pdf.

²⁶ Więcej pod adresem: <http://www.scottishhumanrights.com/rihts-in-practice/human-rights-based-approach/>.

²⁷ **OHCHR,** *A Guide to Measurement and Implementation*, wskaźniki praw człowieka, streszczenie, dostęp pod adresem: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/HRIndicators/Summary_en.pdf.

Podejście oparte na prawach człowieka oznacza, że należy zakazać wszelkich form dyskryminacji w realizacji praw człowieka, zapobiegać im i je eliminować. Co więcej, należy nadać priorytet osobom najsilniej marginalizowanym lub znajdującym się w sytuacjach zagrożenia, które napotykać największe przeszkody w realizacji swoich praw.

Wzmacnianie pozycji grup (Empowerment)

Każdy ma prawo do dochodzenia i korzystania ze swoich praw i wolności. Osoby i społeczności muszą być w stanie zrozumieć swoje prawa i w pełni uczestniczyć w opracowywaniu polityki i praktyk, które mają wpływ na ich życie.

Prawomocność (Legality)

Podejście oparte na prawach człowieka wymaga, aby prawo uznało prawa i wolności człowieka za uprawnienia, których można dochodzić na drodze prawnej, a samo prawo było zgodne z zasadami praw człowieka.

3.2 Wzmacnianie pozycji grup i uczestnictwo²⁸

Podejście oparte na prawach człowieka jest najskuteczniejsze wtedy, gdy promuje wzmacnianie pozycji grup i prawo do uczestnictwa, oraz gdy daje ludziom prawo głosu w stosunku do polityk i praktyk, które ich dotyczą²⁹. Jest to możliwe wówczas, gdy rządy zapewniają aktywny, wolny, świadomy i znaczący udział osób doświadczających ubóstwa na wszystkich etapach procesu rozwoju. Takie podejście obejmuje projektowanie, wdrażanie, monitorowanie i ocenę polityk mających wpływ na ubogich.

Proces musi obejmować osoby najuboższe i najbardziej wykluczone społecznie oraz wymaga:

- Budowania potencjału i edukowania w zakresie praw człowieka osób żyjących w ubóstwie;
- Przejrzystości i równego dostępu do informacji;
- Ustanowienia specjalnych mechanizmów i rozwiązań instytucjonalnych, na różnych poziomach podejmowania decyzji, w celu przezwyciężenia przeszkód na drodze skutecznego uczestnictwa, jakie napotykać osoby najbardziej wykluczone społecznie;
- Odpowiedniej reprezentacji we wszystkich procesach decyzyjnych przez grupy o wyższym ryzyku popadnięcia w ubóstwo, w tym grupy, które powszechnie doświadczają dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, wyznanie, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, majątek, urodzenie lub inny status;
- Wsparcia i wzmocnienia pozycji ubogich, aby mogli wyrażać swoje poglądy;
- Ochrony osób, organizacji społecznych, ruchów społecznych, grup i innych organizacji pozarządowych, które wspierają prawa osób żyjących w ubóstwie.

Projekt Nasze Głosy – przykład wzmacniania pozycji potrzebujących, tak aby mogli brać udział w procesie kształtowania decyzji

„Nasze Głosy” skupia ludzi uczestniczących w organizacjach pozarządowych w trzech krajach europejskich; w Hiszpanii są to organizacje Andecha Participacion y Trabajo Comunitario oraz hiszpański ATD Czwarty Świat, w Polsce – polski ATD Czwarty Świat, a w Irlandii – irlandzki ATD Czwarty Świat. Projekt ten zorientowany jest zarówno na udział osób żyjących w ubóstwie, jak i specjalistów władz lokalnych i organizacji społeczeństwa

²⁸ Brytyjskie Stowarzyszenie Pracowników Socjalnych (BASW), *BASW Human Rights Policy*, styczeń 2015 – www.scottishhumanrights.com/careaboutrights/whatisahumanrightsbasedapproach

²⁹ EAPN, *Active Inclusion – Making It Happen*, 2011, dostęp pod adresem: <http://www.eapn.eu/images/stories/docs/eapn-books/2011-active-inclusion-booklet-en-web.pdf>.

obywatelskiego; rozpoczął się w lutym 2016 r. i jest finansowany w ramach programu Komisji Europejskiej „Europa dla obywateli”, jako część rozdziału „Udział społeczeństwa obywatelskiego”. Celem jest rozwijanie debat dotyczących przyszłości Europy poprzez skupianie się na Europie sprzyjającej integracji społecznej, określonej w Europejskiej Karcie Społecznej i Karcie Praw Podstawowych UE. W ostatnich latach pogarsza się porozumienie instytucji UE z wieloma obywatelami, szczególnie tymi żyjącymi w ubóstwie. Aby przerwać ten proces, projekt wspiera uczestnictwo osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Poprzez udział w tym projekcie mamy nadzieję lepiej zrozumieć istotę Europejskiej Karty Społecznej i Karty Praw Podstawowych UE, pracy Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Europejskiego Komitetu Praw Socjalnych oraz pracy UE na rzecz gwarantowania praw człowieka jej obywatelom. Ważne jest uwzględnienie udziału osób żyjących w ubóstwie i wykluczonych społecznie, aby określić, w jakim stopniu mechanizmy te są skuteczne oraz w jaki sposób polityki UE wpływają na ubogich. Rozpoczynamy pracę od ich doświadczeń, aby wspólnie budować zrozumienie tego, w jaki sposób realizacja polityki odbywa się w terenie, oraz aby opracowywać propozycje ulepszeń. W końcowej fazie tego projektu grupy przygotowują skuteczne zalecenia i propozycje dotyczące budowania Europy, w której każdy człowiek ma swoje miejsce. Oczywiście jest, że jeśli polityki są pozytywne i obejmują osoby zmagające się z największymi trudnościami, to będą one obejmować wszystkich.

Więcej pod adresem:

- <http://www.atd.org.pl/?p=3168>
- <http://www.atd-fourthworld.org/voices-margins-considering-europe-peopleliving-poverty>

3.3 Edukacja w zakresie praw człowieka i budowanie potencjału

Stosowanie podejścia opartego na prawach człowieka w celu wywarcia wpływu na kształtowanie polityki przez osoby doświadczające ubóstwa i ich organizacje pozarządowe wymaga szerokiego zakresu umiejętności, wiedzy i działań. Zmiana lub przyjęcie odmiennych postaw, sposobu myślenia, umiejętności i zachowań jest często niezbędne do urzeczywistnienia bardziej partycypacyjnej formy praktyki.

Wiele osób, których interesy są wspierane przez działania oparte na prawach, nie jest przyzwyczajonych do myślenia o swoich prawach, a często także świadomych istniejących przepisów prawnych lub konwencji je chroniących. Proces edukacyjny pozwalający ludziom poznać swoje prawa i ich rolę jest więc często wymogiem podejścia partycypacyjnego do zmian społecznych. Celem jest umożliwienie obywatelom dostrzegania, kiedy ich prawa są łamane, oraz ułatwienie im dochodzenia swoich praw i angażowania się we współpracę.

Podejmując kwestie związane z prawami człowieka, organizacje muszą być świadome:

- Danego prawa człowieka;
- Sposobu, w jaki jest ono łamane;
- Jakich mechanizmów dochodzenia tego prawa są dostępne;
- W jaki sposób można monitorować postępy.

Istnieją różne sposoby i podejścia do edukowania ludzi, takie jak badania partycypacyjne i edukacja w zakresie praw człowieka.³⁰ Sama świadomość praw nie zawsze wystarcza do ich

³⁰ **Institute of Development Studies**, *Literature Review on Active Participation and Human Rights Research and Advocacy*, maj 2010, dostępny pod adresem: <https://www.ids.ac.uk/files/dmfile/LiteratureReviewonActiveParticipationandHumanRightsResearchandAdvocacy.pdf>.

realizacji, która zazwyczaj wiąże się z badaniem, kwestionowaniem i przekształcaniem ustalonych relacji władzy. Organizacje muszą rozważyć, jakiego rodzaju działań edukacyjnych potrzebują ich członkowie.

Dublińska Platforma Praw

Platforma Praw (*Rights Platform*) zapewnia środki szkoleniowe w zakresie praw człowieka i podejścia opartego na prawach dla działaczy społecznych. Strategia szkoleniowa ma dwa różne aspekty. Pierwszy z nich to ogólny moduł szkoleniowy dla szeregu organizacji społecznych – jego zawartość obejmuje wiedzę na temat praw człowieka i instrumentów ochrony praw człowieka, a także zgłębianie podstaw podejścia opartego na prawach człowieka. Drugi aspekt to działanie bardziej ukierunkowane: intensywna współpraca z wybranymi grupami przez określony czas, polegająca na identyfikacji priorytetów, wyodrębnieniu konkretnego *problemu związanego z prawami człowieka*, przeanalizowaniu i ustaleniu zakresu problemu oraz wskazaniu odpowiednich regulacji lub prawa, które jest naruszane.

Więcej pod adresem: www.therightsplatform.ie

Edukacja w zakresie praw człowieka jest nieodłączną częścią prawa do edukacji i sama w sobie coraz częściej postrzegana jest jako jedno z praw człowieka. Znajomość praw i wolności jest uznawana za podstawowe narzędzie gwarantujące poszanowanie praw wszystkich ludzi. Szczególnie ważne jest, aby osoby doświadczające ubóstwa bezpośrednio uczestniczyły w życiu społecznym, tak aby mogły zrozumieć swoją rolę jako posiadaczy praw oraz obowiązki podmiotów, które te prawa muszą respektować.

Edukacja powinna obejmować takie wartości jak pokój, wolność od dyskryminacji, równość, sprawiedliwość, wolność od przemocy, tolerancja i poszanowanie godności ludzkiej. Wysokiej jakości edukacja czerpiąca z podejścia opartego na prawach człowieka oznacza, że prawa są wdrażane w całym systemie edukacji i we wszystkich środowiskach edukacyjnych.³¹ Uwzględnienie podejścia opartego na prawach człowieka w szkoleniach, kwalifikacjach i rejestracji pracowników rozwija praktykę. Na przykład od 1994 r. programy pracy socjalnej nauczają, że podejście oparte na prawach człowieka wymaga zrozumienia, że ubóstwo jest wielowymiarowe i obejmuje nie tylko niskie dochody, ale także inne braki oraz utratę godności i szacunku.³²

Budowanie potencjału odnosi się do procesu optymalizacji umiejętności jednostek i wsparcia instytucjonalnego jednej lub kilku organizacji. Proces ten ma ułatwić zainteresowanym stronom rozwijanie możliwości na poziomie indywidualnym, organizacyjnym i krajowym. Osoby z zewnątrz często współpracują z ubogimi, aby wzmocnić ich pozycję i dać im możliwość wprowadzenia zmian, które są dla nich ważne. Ludzie spotykają się i korzystają z dostępnych możliwości, aby wprowadzić pożądane zmiany. Na poziomie indywidualnym i organizacyjnym można to osiągnąć poprzez szkolenia, zapewnienie dostępu do informacji i ich rozpowszechnianie, fora wymiany, ułatwienia i

³¹ Źródło: http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading_the_international_agenda/humanrights_education/.

³² **Organizacja Narodów Zjednoczonych**, *Human Rights and Social Work: A manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession* (1994) Centrum Praw Człowieka w Genewie – http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_24626-7.pdf; **British Association of Social Workers**, *BASW Human Rights Policy*, styczeń 2015, strona 6. Dostęp: <https://www.basw.co.uk/resources/basw-human-rights-policy>.

zalecenia, wsparcie konsultacyjne, systemy tutoringu i systemy łączące, współpracę międzyorganizacyjną, networking i informacje zwrotne.³³

Przykład rozwoju адвокатуры i budowania potencjału w zakresie rozwoju polityki na szczeblu krajowym – Albania – Plan wspierania rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNDAF) (2006-2010):

Zespół krajowy ONZ w Albanii zastosował nowatorskie podejście zwane podejściem doceniającym (*appreciative inquiry*, AI), aby opracować pomysły na dalsze działania na rzecz rozwoju Albanii. Podejście doceniające to filozofia zarządzania zmianami organizacyjnymi i podejście do rozwoju człowieka zbudowane na wspólnej wizji pożądanej przyszłości („gdzie chcemy być za pięć lat?”). W przeciwieństwie do bardziej retrospektywnego lub statycznego podejścia „analizy problemu”, podejście doceniające jest stosunkowo dynamicznym, integracyjnym i proaktywnym procesem, dzięki któremu wspólna wizja przekłada się na perspektywiczny program zmian.

Zespół krajowy powołał specjalną grupę roboczą, która miała za zadanie doprecyzować cele warsztatów nadawania priorytetów organizowane przez UNDAF. Rozmowy przeprowadzono w różnych częściach kraju, w tym w regionach i społecznościach znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Przedstawiciele rządu, społeczeństwa obywatelskiego, darczyńców i Organizacji Narodów Zjednoczonych pełnili funkcję ankieterów i byli również wśród respondentów. Dokonano bezprecedensowego porozumienia w celu zaangażowania młodych mężczyzn i kobiet w warsztaty nadawania priorytetów organizowane przez UNDAF. Wśród nich byli członkowie grup nieuprzywilejowanych (np. osoby z niepełnosprawnością, społeczność romska i bardzo ubogie gospodarstwa domowe).

Wkład sieci głównych zainteresowanych stron, które zostały utworzone na potrzeby wspólnej oceny krajów (*Common Country Assessment*, CCA) i procesu budowania konsensusu Milenijnych Celów Rozwoju, został włączony do projektu UNDAF. Grupy tematyczne CCA i UNDAF zostały poszerzone o inne zainteresowane strony. Wdrażanie UNDAF, począwszy od 2006 r., będzie oparte na rozwiniętych sieciach i partnerstwach, a podejście doceniające będzie nadal stosowane poprzez wspólne programowanie.

Budowanie potencjału oparte jest na pewnych zasadach, takich jak:

- Bezpośredni udział zaangażowanych osób lub organizacji;
- Budowanie potencjału wymaga czasu;
- Budowanie potencjału musi się odbywać na różnych poziomach – indywidualnym, organizacyjnym i instytucjonalnym;
- Wyjątkowo istotna jest elastyczność, ponieważ nie ma jednego sposobu budowania potencjału.

Od kilku lat EAPN Portugalia rozwija możliwości osób doświadczających ubóstwa i ich organizacji pozarządowych, aby wpływać na kształtowanie polityki.

Wpływ na kształtowanie polityki – rola osób doświadczających ubóstwa i ich organizacji pozarządowych

Od 2009 roku EAPN Portugalia promuje krajowe i lokalne rady obywateli. Grupy te składają się z obywateli, którzy żyli lub żyją w ubóstwie i sytuacji wykluczenia społecznego, a ich głównym celem jest umożliwienie im zajęcia stanowiska w sprawach bezpośrednio

³³ Źródło: <https://pl.scribd.com/document/395223983/9EDF-Capacity-building-pdf>, s.1-3.

związanych z ich sytuacją. Odgrywają one również coraz większą rolę w określaniu priorytetów EAPN Portugalia poprzez Radę Narodową i krajowe spotkania osób doświadczających ubóstwa. Uczestnictwo jest kluczową strategią EAPN Portugalia i wraz z tymi grupami różne krajowe, regionalne i lokalne działania, takie jak szkolenia, kampanie (na przykład: *Porzuć uprzedzenia na rzecz włączenia* – <http://www.eapn.pt/campanha/25/despir-os-preconceitos-e-vestir-a-inclusao>) i działania uświadamiające są opracowywane w szkołach.

Należy również podkreślić, że EAPN Portugalia postanowiła zmienić swój statut w celu włączenia osób doświadczających ubóstwa, które są członkami lokalnych rad obywateli. Do tej pory członkami EAPN mogły być tylko organizacje społeczeństwa obywatelskiego lub pojedyncze osoby, ale dzięki tej zmianie uczestnicy lokalnych rad obywateli również mogą zostać wolnymi członkami organizacji (nie jest wymagane wnoszenie żadnych opłat).

Istotne działania w celu wywarcia wpływu związane są na przykład z forami krajowymi, w których przodują członkowie rad. Fora są organizowane raz w roku. Ich głównym celem jest rozwijanie wewnętrznej i krytycznej debaty wśród obywateli na temat pewnych kluczowych kwestii, które mają wpływ na ich życie prywatne i obywatelskie. Na ostatnim Forum w 2016 r. członkowie lokalnych rad obywateli przedstawili parlamentowi zbiór obaw i pytań, które skierowali bezpośrednio do partii politycznych.

Więcej informacji na temat prac: <http://participacao.eapn.pt>

EAPN podkreśliła w dokumencie „Dawanie głosu obywatelom”,³⁴ jak ważne jest inwestowanie w budowanie potencjału. Wskazała również trzy obszary, które są istotne dla rozwoju polityki opartej na prawach człowieka:

- Organizowanie szkoleń dla urzędników w celu rozwijania ich możliwości organizowania konstruktywnego dialogu zainteresowanych stron z udziałem osób bezpośrednio doświadczających ubóstwa;
- Szkolenia te powinny być przeprowadzone z wykorzystaniem różnych (kreatywnych i niekonwencjonalnych) metodologii, wiedzy o realiach życia w ubóstwie i innych przykładów udanych procesów partycypacyjnych;
- Inwestowanie w ciągłe budowanie potencjału organizacji społeczeństwa obywatelskiego w zakresie przygotowywania wysokiej jakości propozycji, rzecznictwa i lobbingu, co przyczyni się do usprawnienia procesu konsultacji, dialogu i współpracy.

3.4 Kształtowanie strategii politycznych i społeczno-gospodarczych w celu zwalczania ubóstwa

Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 potwierdza, że rozwój społeczny, środowiskowy i gospodarczy są od siebie wzajemnie zależne. Kształtowanie polityki na rzecz zrównoważonego rozwoju wiąże się ze wspieraniem pozytywnego procesu, w którym aspekty te będą wzajemnie wzmacniać się, a nie osłabiać. Prawa człowieka powinny być postrzegane jako czynnik modelu wzrostu, a nie tylko jego rezultat.

Jak wskazano w rozdziale pierwszym, istnieją silne argumenty ekonomiczne przemawiające za podejściem do rozwoju gospodarczego opartym na prawach. Duński Instytut Praw

³⁴ EAPN, *Giving a Voice to Citizens, Building stakeholder engagement for effective decision making, Guidelines for Decision-Makers at EU and national levels*, październik 2014, dostęp: <https://www.eapn.eu/images/stories/docs/EAPN-position-papers-and-reports/2014-eapn-handbook-Give-a-voice-to-citizens-Guidelines-for-Stakeholder-Engagement.pdf>, strona 22.

Człowieka opublikował w maju 2017 r. analizę „Prawa człowieka i wzrost gospodarczy”³⁵, opartą o rozwój 167 państw w latach 1981-2011, która dowodzi, że prawa wolnościowe i prawo do uczestnictwa w polityce mają pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy. Wciąż pojawiają się argumenty, że inwestycje w prawa człowieka są zazwyczaj obciążeniem dla wzrostu gospodarczego, ale powyższa analiza wskazuje, że globalnie rzecz ujmując prawa człowieka nie wymagają obniżenia wzrostu gospodarczego, ale się do niego przyczyniają. Oznacza to, że przy inwestycji w prawa człowieka, tempo wzrostu gospodarczego w danym kraju prawdopodobnie wzrośnie.

Oparte na prawach człowieka podejście do opracowywania politycznych, gospodarczych i społecznych strategii zwalczania ubóstwa wymaga od rządów i organizacji praw człowieka:

- Wprowadzenia równych stosunków społecznych i wymiaru władzy do sposobu rozumienia ubóstwa;
- Zastosowania szerszej definicji ubóstwa, będącej połączeniem ubóstwa dochodowego, ubóstwa związanego z rozwojem społecznym i wykluczenia społecznego, odchodząc od miernika opartego jedynie na dochodach na rzecz szerszego konceptu rozwoju społecznego³⁶;
- Włączenia standardów i zasad praw człowieka do procesu tworzenia polityki na szczeblu międzynarodowym, krajowym i lokalnym, jak również do codziennego funkcjonowania i działania organizacji;
- Oparcia polityki o pełen zakres praw, w tym praw gospodarczych i społecznych, co pozwala wydobyć związek pomiędzy ubóstwem a nieprzebraniem praw człowieka, zwłaszcza praw gospodarczych i socjalnych;
- Tworzenia systemów ochrony socjalnej i pomocy społecznej, które są społecznie transformujące, zmniejszają nierówności, tworzą sprawiedliwość społeczną i zapobiegają naruszeniom praw człowieka³⁷;
- Przeanalizowania strukturalnych przyczyn dyskryminacji i ubóstwa, a nie tylko ich objawów. Analiza oparta na prawach człowieka może ujawnić luki w zakresie *prawodawstwa, instytucji, polityki i głosu*³⁸;
- Przeanalizowanie wpływu działań i zaniechań ze strony władz na społeczności i osoby doświadczające ubóstwa³⁹;
- Odrzucenia mitów na temat osób żyjących w ubóstwie i rozwiązań przyjętych na ich podstawie;
- Zmiana paradygmatu w podejściu do szerszego spojrzenia na ubóstwo i łamanie praw człowieka (patrz przykłady poniżej).

Spisanie obowiązków irlandzkiego sektora publicznego (2014 r.) dowodzi, że na szczeblu krajowym nastąpiło przesunięcie punktu ciężkości z potrzeb w zakresie usług na wzmocnienie pozycji i budowanie potencjału jednostek i społeczności. Zwiększa to zdolność osób odpowiedzialnych za wypełnianie praw człowieka do uznawania i poszanowania praw

³⁵ **Danish Institute for Human Rights**, *Human Rights and Economic Growth*, maj 2017 r., dostępny pod adresem: <https://www.humanrights.dk/news/human-rights-have-positive-effect-economic-growth>.

³⁶ Amartya Sen, *Development as Freedom*, Oxford, Clarendon Press (1999), za: **CESR**, *Human Rights Insights*, nr 1, *Human Rights and Poverty: Is Poverty a Violation of Human Rights?*, dostępny pod adresem: <http://www.cesr.org/poverty-and-human-rights-poverty-violation-human-rights>.

³⁷ **IFSW**, Policy Paper: *The role of Social Work in Social Protection Systems*, 2016, dokument dostępny na stronie <https://www.ifsw.org/the-role-of-social-work-in-social-protection-systems-the-universal-right-to-social-protection/>.

³⁸ Zob. więcej na: <http://hrbportal.org/faq/how-do-human-rights-help-with-situation-analysis>.

³⁹ **BASW**, *Human Rights Policy*, styczeń 2015, str. 7, dostępny tutaj: <https://www.basw.co.uk/resources/basw-human-rights-policy>.

człowieka, na przykład w służbie zdrowia, władzach lokalnych, służbach publicznych, takich jak opieka, mieszkalnictwo, energia itp.⁴⁰ Wyjaśniono w nim ich obowiązki oraz obowiązki innych zainteresowanych stron.

Obowiązki irlandzkiego sektora publicznego – przykład podejścia do tworzenia strategii politycznej opartego na prawach człowieka

Rozdział 42 irlandzkiej ustawy o prawach człowieka i równości z 2014 r. nakłada na organy sektora publicznego pozytywny obowiązek uwzględniania w ich codziennej pracy potrzeby eliminacji dyskryminacji, promowania równości i ochrony praw człowieka, stwierdzając, że: *Organ publiczny, wykonując swoje funkcje, uwzględnia potrzeby:*

- *Eliminowania dyskryminacji;*
- *Promowania równości szans i równego traktowania swoich pracowników oraz osób, na rzecz których świadczy usługi;*
- *Ochrony praw człowieka swoich członków, pracowników i osób, na rzecz których świadczy usługi.*

Oznacza to, że organy publiczne muszą uwzględniać te kwestie przy opracowywaniu swoich planów strategicznych oraz przy formułowaniu swoich polityk i praktyk. Organy publiczne muszą zatem:

- A) oceniać i określać kwestie praw człowieka i równości istotne z punktu widzenia ich funkcji;
- B) identyfikować istniejące lub planowane rodzaje polityki i praktyk dotyczące tych kwestii;
- C) przedstawiać społeczeństwu zrozumiałe sprawozdania na temat ich rozwoju i osiągnięć w tym zakresie.

Konsultacje i uczestnictwo z kluczowymi interesariuszami, w tym z członkami społeczności, którzy mają dostęp do ich usług i z nich korzystają, są ważną częścią obowiązku świadczenia usług publicznych, którego realizacja jest wspierana przez Irlandzką komisję ds. praw człowieka i równości.

Szkocja również wdraża podejście do polityki społecznej i gospodarczej oparte na prawach człowieka, co pokazują poniższe przykłady.

Szkocja – przykłady strategii społecznych i gospodarczych wdrażających podejście oparte na prawach człowieka:

1. *Opieka społeczna* - Szkocka komisja praw człowieka współpracowała z rządem i wieloma innymi organizacjami w celu zastosowania praw człowieka w obszarze opieki.⁴¹ We wrześniu 2012 r. w zaleceniach Platformy Społecznej dotyczących opieki⁴² stwierdzono, że usługi opiekuńcze nie są kosztami, jak powszechnie się je postrzega, ale są one społeczną inwestycją na rzecz stabilności społeczeństw europejskich i niedostatecznie wykorzystywanym źródłem zatrudnienia. Dokument zaleca, aby opieka respektowała prawa jednostek, obejmowała wszystkich opiekunów, gwarantowała dostęp do usług i promowała integrację społeczną.

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ **Scottish Human Rights Commission**, *Embedding Human Rights in care*, tekst dostępny na stronie: <http://careaboutrights.scottishhumanrights.com/welcome-embedding.html>.

⁴² **Social Platform**, *Recommendations for care that respects the rights of individuals, guarantees access to services and promotes social inclusion*, tekst dostępny na stronie: http://www.socialplatform.org/wp-content/uploads/2013/03/20121217_SocialPlatform_Recommendations_on_CARE_EN1.pdf

2. *Bezdomność* – Rząd Szkocji przyjął zmiany ustawowe dotyczące bezdomności oparte na prawach człowieka (31 grudnia 2012 r.)⁴³ zawierającą zobowiązanie, że osoby uznane przez władze lokalne za niezamierzenie bezdomne, będą mieć prawo do mieszkania. Zwalczanie i zapobieganie bezdomności jest postrzegane jako istotny element walki z ubóstwem i promowania integracji gospodarczej. Rząd Szkocji współpracuje z partnerami z samorządu lokalnego, służby zdrowia i trzeciego sektora na rzecz wprowadzenia polityki, wytycznych i ustawodawstwa, zapobiegających bezdomności i łagodzących jej skutki oraz gwarantujących, że każda bezdomna osoba będzie w stanie otrzymać informacje, porady i wsparcie zgodnie z jej potrzebami.
3. *Ubóstwo dzieci* – Rząd Szkocji przyjął ustawę o ubóstwie dzieci, mającą na celu wyeliminowanie zjawiska ubóstwa dzieci w oparciu o zalecenia UNCRC, określa konkretne cele i jasny program walki z ubóstwem dzieci, oraz sprawozdawczości i badań w tym zakresie⁴⁴.

3.5 Stosowanie podejścia opartego na prawach w propagowaniu walki z ubóstwem i lobbingu na jej rzecz

„Ogólnie rzecz biorąc, rzeczywistość ubóstwa w UE polega na tym, że wpływa ono na wiele aspektów życia osób ubogich i ogranicza ich dostęp do przysługujących im praw podstawowych. Osoby dotknięte ubóstwem często doświadczają wielu różnych trudności, które łącznie wzmacniają się nawzajem i utrwalają ich ubóstwo. Ogranicza ono szanse ludzi na pełne wykorzystanie ich potencjału. Na przykład dzieci dorastające w ubóstwie częściej cierpią z powodu złego stanu zdrowia, gorzej radzą sobie w szkole i stają się kolejnym pokoleniem dorosłych zagrożonych bezrobociem i długotrwałym ubóstwem.”⁴⁵

Sukces rozwoju opartego na prawach człowieka opiera się na poszanowaniu praw człowieka i zobowiązaniu na wszystkich poziomach, aby znalazło to odzwierciedlenie w normach, instytucjach, ramach prawnych i politycznych danego kraju. Takie otoczenie powinno zmienić relacje władzy pomiędzy różnymi grupami zaangażowanymi w proces decyzyjny, w dostępie do zasobów i zrozumieniu specyficznych kontekstów kulturowych, w których dochodzi do dyskryminacji.⁴⁶

Organizacje pozarządowe i obywatele odgrywają kluczową rolę na wszystkich etapach tego rozwoju, promując rozwój oparty na prawach. Do inicjowania i promowania zmian można wykorzystać szereg strategii i technik:⁴⁷

- **Rzecznictwo:** uwrażliwienie wszystkich zainteresowanych stron w najszerszym znaczeniu tego słowa;
- **Budowanie potencjału:** stworzenie zrównoważonego systemu rozwoju i egzekwowania polityki opartej na prawach (niekoniecznie w sensie prawnym) (zob. rozdział 3.3);
- **Wdrażanie:** uwzględnianie praw człowieka przy tworzeniu prawa, strategii i programów polityki;

⁴³ Więcej informacji na stronie: <http://www.gov.scot/Topics/Built-Environment/Housing/homeless>.

⁴⁴ *Consultation on a child poverty bill for Scotland (2016)*, więcej informacji na stronie: <http://www.gov.scot/Publications/2016/12/2834>. Treść ustawy: <https://www.legislation.gov.uk/asp/2017/6/contents>.

⁴⁵ **EAPN**, *Ubóstwo i nierówności w Unii Europejskiej*, tekst dostępny po polsku na stronie: http://www.eapn.org.pl/wp-content/uploads/2014/12/2014-Poverty-Explainer_PL.pdf.

⁴⁶ *Making PRSP Inclusive*, <http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172608138489/MakingPRSPInclusive.pdf>.

⁴⁷ **UNDP**, *Poverty Reduction and Human Rights: A Practice Note*, czerwiec 2003, s. 13.

- **Monitorowanie:** skuteczne systemy społecznego monitorowania stosowania i egzekwowania praw (zob. rozdział 3.8).

Rzecznictwo może być skierowane do różnych grup odbiorców: ogółu społeczeństwa, organizacji pozarządowych, polityków, rządów, innych decydentów, jak również do własnej organizacji. Rzecznictwo oznacza „dawanie głosu ludziom” i jest systemem działań mających na celu zmianę postaw, polityk i praktyk. Kampanie rzecznictwa obejmują identyfikację priorytetów i zwrócenie na nie uwagi władz publicznych i lokalnych za pomocą różnych środków, takich jak spotkania, demonstracje, petycje, komunikaty prasowe i konferencje prasowe, artykuły prasowe, kampanie medialne i procesy sądowe.

Jak rozpocząć kampanię rzecznictwa politycznego krok po kroku⁴⁸

1. Określ priorytety

Zidentyfikuj problemy związane z prawami człowieka i przepisy, które są naruszane;

2. Stwórz listę najważniejszych podmiotów

Utwórz listę wszystkich urzędników rządowych na stanowiskach kierowniczych odnoszących się do Twojego programu lub misji. Lista ta powinna zawierać wybranych przedstawicieli, urzędników wyższego szczebla, pracowników agencji i inne osoby, z którymi możesz się kontaktować. Upewnij się, że masz pełne (i poprawne!) informacje kontaktowe, które możesz umieścić w swojej bazie danych.

3.3. Zbierz potrzebne dane

Nic bardziej nie przekonuje polityka niż fascynująca historia, która ukazuje ważną pracę Twojej organizacji. Poproś uczestników programu o informacje na temat jego efektów. Często takie osobiste historie stają się podstawą konsultacji rządowych, konferencji prasowych i innych wydarzeń medialnych.

4. Zbuduj koalicję

Każdy akt prawny ma większe szanse powodzenia, jeśli ma szerokie poparcie. Zapytaj się, czy w Twoim regionie lub prowincji istnieją inne organizacje, które mogłyby mieć podobny wpływ. Jeśli chodzi o lobbing, siła tkwi w liczbach. Poznaj graczy, zbadaj swoich prawodawców, poznaj ich zainteresowania. Czy mają one jakieś osobiste lub zawodowe powiązania z Twoją sprawą? Większość wybranych urzędników podaje takie informacje na swoich stronach internetowych.

5. Jak najlepiej zrozum proces

Na każdym szczeblu rządowym, niezależnie od tego, czy jest to Izba Gmin, prowincjonalna władza ustawodawcza czy lokalny zarząd szkoły, istnieje określony proces, w ramach którego projekty ustaw wchodzą w życie, a wnioski o finansowanie stają się częścią budżetu. Profesjonalni lobbyści są wynagradzani, aby poznać szczegóły tego procesu. Spróbuj nauczyć się przynajmniej jego podstaw, w tym terminów wprowadzania ustaw, komisji wyznaczonych do wysłuchiwania niektórych ustaw oraz tego jak zmienić ustawodawstwo w trakcie procesu.

6. Powiadom swój zarząd

Istnieje spora szansa, że kilku członków zarządu Twojej organizacji ma osobiste relacje z wpływowymi osobami na arenie politycznej. Przedyskutuj z prezesem zarządu możliwość powołania komitetu polityki publicznej, złożonego z członków zarządu, którzy są zainteresowani pomocą w budowaniu potencjału politycznego.

⁴⁸ *The Art of Advocacy, A Handbook for Non-Profit Organizations*, s. 6-7, tekst dostępny na stronie: <http://www.habitat.ca/files/4752180162832249.pdf>.

EAPN Portugalia we współpracy z Sekretariatem Stanu ds. Obywatelstwa i Równości, promowała w 2017 roku kampanię antydyskryminacyjną na rzecz społeczności romskich, zatytułowaną: „#direitoaseroquequiserem” (#prawodobyciakimchcemy).

Prawo do bycia kim chcemy

Kampania ta została zainicjowana 24 czerwca, w „Narodowy dzień społeczności romskich”, a jej głównym celem jest dążenie do pozytywnego wpływu na społeczne postrzeganie społeczności romskich przez ogół społeczeństwa poprzez stawienie czoła niesprawiedliwemu i brutalnie dyskryminującemu sposobowi codziennego traktowania tej mniejszości etnicznej, wzywając w ten sposób do zmiany zachowań.

Walka z dyskryminacją wymaga interwencji, która promuje informacje i wiedzę na temat portugalskich obywateli romskich, ponieważ to jej brak przyczynia się do rozwoju i pogłębiania stereotypów i uprzedzeń. Przy tworzeniu kampanii istotne znaczenie miało zaangażowanie społeczności romskich, które również odegrały ważną rolę w jej rozpowszechnianiu.

Kampanie wideo dostępne do pobrania lub obejrzenia na stronie:

- <https://www.youtube.com/watch?v=oemy1e82a18>
- https://www.youtube.com/watch?v=dpn6how8m_g

Więcej informacji i innych materiałów kampanii na stronie:

<http://www.eapn.pt/campanha/30/campanha-contr-a-discriminacao-dascomunidades-ciganas-direitoaseroquequiserem>

Lobbing i bezpośredni kontakt z decydentami politycznymi są krytycznymi elementami kampanii rzecznictwa i mogą być pomocne w osiągnięciu pożądanej zmiany polityki. Lobbing polega na zwracaniu się do wybranych urzędników lub kluczowych decydentów o głosowanie w określony sposób lub zajęcie określonego stanowiska w sprawie aktu prawnego, zasady, kwestii lub polityki. Jedną z najbardziej przekonujących form lobbingu jest bezpośrednie spotkanie z wybranymi przez Ciebie urzędnikami lub ich personelem na temat danej sprawy, powodów, dla których jesteś pasjonatem tematu i stanowiska, które chcesz, aby Twój poseł lub senator zajął.⁴⁹

Lobbing jest również działalnością kuluarową odbywaną poprzez spotkania i prezentacje kluczowych partnerów na wysokich stanowiskach, co może przyczynić się do zmiany polityki. Lobbing wymaga głębszej znajomości tematu, wyników badań statystycznych i innych badań, stosowania argumentów „z ludzką twarzą”, znajomości procesu politycznego i systemu podejmowania decyzji, takich jak: budowanie dobrych relacji z tymi, którzy tworzą lokalne (narodowe) zasady, polityki, strategie, budżety, itp.⁵⁰

Lobbing może obejmować:

- osobiście wysyłane listy,
- spotkania bezpośrednio z decydentami (np. posłowie),

⁴⁹ **Center for Health and Gender Equality**, *The Lobbying Process: Basics and How-To Guide*, tekst dostępny na stronie: http://genderhealth.org/files/uploads/change/Tools_for_Advocacy/The_Lobbying_Process.pdf.

⁵⁰ **Jane Vrteska, Natasha Ilijeva-Acevska, Georgi Hristov**, Manual decentralization of representatives of civil society organizations to monitor the process of implementation of decentralization in Macedonia, Skopje, Foundation Open Society Institute - Macedonia, 2013, s. 133, tekst dostępny na stronie: <http://soros.org.mk/dokumenti/20130706-priracnik-za-decentralizacija.pdf>.

- nieformalne kontakty na przyjęciach (np. w Ministerstwie Spraw Zagranicznych)
- spotkania robocze z decydentami,
- osobistą wymianę informacji przez telefon,
- opracowanie wspólnych strategii.⁵¹

Podnoszenie świadomości

jest dwukierunkową drogą, sprzyjającą komunikacji i wymianie informacji w celu poprawy wzajemnego zrozumienia. Podnoszenie świadomości może odbywać się na szczeblu lokalnym, krajowym i regionalnym. Jej celem powinno być zmobilizowanie społeczności i społeczeństwa do wprowadzenia niezbędnych zmian w postawach i zachowaniach w celu przyjęcia podejścia do polityki opartego na prawach człowieka.

Kampanie uświadamiające są uznawane za jeden z najbardziej efektywnych i skutecznych sposobów przekazywania informacji, zwłaszcza ogółowi społeczeństwa.⁵² Aby proces podnoszenia świadomości był skuteczny, musi trafiać w potrzeby i interesy wszystkich zainteresowanych stron. Każdy model podnoszenia świadomości lub planowania kampanii powinien być narzędziem stymulującym dyskusje i innowacje. Można łączyć różne podejścia, takie jak public relations (PR), rzecznictwo, komunikacja osobista lub programy edukacyjne.

Działania EAPN podnoszące świadomość godnej płacy

EAPN koordynuje działania uświadamiające na temat godnych zarobków, których celem jest podnoszenie świadomości:

- wzmacnianie konsensusu i wiedzy na temat kwestii niskich płac i godnych zarobków wśród członków EAPN;
- zwiększanie widoczności znaczenia godnych płac we wszystkich państwach członkowskich i na poziomie europejskim;
- wzmacnianie partnerstw i sojuszy pomiędzy członkami EAPN i innymi znaczącymi podmiotami w tej dziedzinie, takimi jak związki zawodowe, środowisko akademickie, inne organizacje pozarządowe itp.;
- Wymuszanie zmiany zachowań pracodawców i organów rządowych odpowiedzialnych za mechanizmy ustalania płac, na rzecz godnej płacy dla wszystkich pracujących.

Więcej informacji na stronie: <https://www.eapn.eu/eapn-awareness-raising-action-on-decent-living-wages/>

Według badań, kluczowe cechy udanych kampanii uświadamiających⁵³ zostały zarysowane przez Europejską Sieć ds. Polityki Alfabetyzacji (ELPN). Stwierdzono, że plan kampanii powinien opierać się na jasno określonych celach, które w miarę możliwości powinny być dostosowane do szerszych programów na szczeblu europejskim lub krajowym. Dzięki temu przesłanie kampanii może mieć większy wpływ i szerszy oddźwięk, doprowadzając do zmian społecznych. Ważne jest też określenie partnerów, sieci i grup docelowych, a także,

⁵¹ ICCO, *Guidelines on lobby and advocacy*, czerwiec 2010, s.5.

⁵² **European Institute for Gender Equality**, *Study on Collection of methods, tools and good practices in the field of domestic violence* (area D of Beijing Platform for Action), <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/eiges-studies-gender-based-violence/collection-methods-tools-and-good-practices-field-domestic-violence-described-area-d-beijing-platform-action>.

⁵³ **EAPN**, *Giving a Voice to Citizens, Building stakeholder engagement for effective decision making, Guidelines for Decision Makers at EU and national levels*, październik 2014, tekst dostępny na stronie: <https://www.eapn.eu/images/stories/docs/EAPN-position-papers-and-reports/2014-eapn-handbook-Give-a-voice-to-citizens-Guidelines-for-Stakeholder-Engagement.pdf>.

podzielenie się z nimi odpowiedzialnością za wyniki kampanii. Kolejnym krokiem jest określenie przesłania kampanii, narzędzi i kanałów do wykorzystania oraz wszelkich źródeł finansowania, opracowanie i promowanie kampanii, przy jasnym mechanizmie monitorowania i ewaluacji oraz zebranie przykładów dobrej praktyki.

Aktywne zaangażowanie zainteresowanych stron może być jednym z najlepszych sposobów nagłośnienia i eksponowania kampanii unijnych, krajowych i lokalnych. Podmioty zainteresowane mogą je nagłaszać za pomocą własnych narzędzi komunikacji, pracy w mediach oraz w swoich działaniach rzeczniczych i reprezentacyjnych. Wraz ze wzrostem widoczności wzrasta również świadomość społeczna w tym zakresie.⁵⁴

3.6 Wprowadzenie podejścia opartego na prawach człowieka do rozwiązywaniu problemu ubóstwa poprzez świadczenie usług

Okoliczności społeczno-ekonomiczne, w szczególności ubóstwo i niedostatek⁵⁵ są bezpośrednio związane z nierównościami w zakresie dostępu do zdrowia i nierównościami społecznymi. Niskie dochody, czy to z powodu bezrobocia, utrzymywania się ze świadczeń, czy też nisko płatnej pracy, ograniczają dostęp do odpowiednich mieszkań, edukacji i innych usług lub udogodnień, a także do podstawowych rzeczy, takich jak żywność, paliwo i odzież. Niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza ma wpływ na możliwości zaangażowania, uczestnictwa i może prowadzić do poczucia beznadziei i rozpacz. To z kolei może uwypuklić i wzmocnić wykluczenie społeczne wpływające nie tylko na zdrowie jednostki, ale także rodzin i społeczności.

Szkocka Komisja Praw Człowieka opracowała „podejście FAIR”⁵⁶, aby pomóc pracownikom i organizacjom we wprowadzeniu w życie podejścia do polityki społecznej opartego na prawach człowieka. Celem tego podejścia jest zapewnienie, że godność i szacunek dla wszystkich osób znajdują się w sercu polityki i procesu decyzyjnego. Tam, gdzie podejście FAIR jest stosowane, każdy zainteresowany będzie miał możliwość zastanowienia się, w jaki sposób prawa człowieka mogą być najlepiej realizowane w ramach świadczenia usług. (Należy pamiętać, że nie każda niesprawiedliwa sytuacja jest nadużyciem praw człowieka).

Podejście FAIR

Fakty	Jakie są doświadczenia osób zaangażowanych i jakie ważne fakty należy zrozumieć?
Analiza praw	Jakie prawa człowieka należy przeanalizować?
Identyfikacja odpowiedzialności	Co należy zrobić i kto za to odpowiada?
Rozważenie działań	Jakie działania należy zalecić? Jak później skontrolować ich efekty?

Szkocka Karta praw osób cierpiących na demencję i ich opiekunów – przykład wdrożenia podejścia FAIR.

⁵⁴ *Measuring Deprivation in Scotland: Developing a Long-Term Strategy: Final Report*, tekst dostępny na stronie: <http://www.gov.scot/Publications/2003/09/18197/26546>.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *The FAIR approach - putting a Human Rights based approach into practice*, <http://careaboutrights.scottishhumanrights.com/section1-page03.html>.

Podejście oparte na prawach człowieka zostało przyjęte w Szkocji w zakresie rozwoju usług opieki nad osobami cierpiącymi na demencję. Międzypartyjna grupa robocza ds. choroby Alzheimera działająca w szkockim parlamencie skupia deputowanych oraz organizacje reprezentujące interesy osób cierpiących na demencję. Grupa pracuje nad zapewnieniem wysokiej jakości wsparcia, usług i leczenia, aby pomóc osobom cierpiącym na demencję i ich opiekunom na terytorium całej Szkocji. W ramach tych prac grupa zastanawiała się, w jaki sposób zapewnić respektowanie praw osób cierpiących na demencję i ich opiekunów na wszystkich szczeblach władzy, jak również przez osoby prywatne i organizacje pozarządowe. Osoby cierpiące na demencję i ich opiekunowie (członkowie rodziny i przyjaciele) mają takie same prawa człowieka jak wszyscy inni. Powszechnie wiadomo jednak, że oprócz skutków choroby, osoby cierpiące na demencję i ich opiekunowie mogą napotykać na bariery kulturowe, społeczne i ekonomiczne w realizacji tych praw. Grupa opracowała Kartę Praw, której celem jest wzmocnienie pozycji osób cierpiących na demencję, osób wspierających, oraz całej społeczności, tak by zagwarantować znajomość i poszanowanie tych praw.

Kopię Karty można znaleźć na stronie:

https://www.alzscot.org/assets/0000/2678/Charter_of_Rights.pdf

W dziedzinie zdrowia, w tym zdrowia publicznego i zdrowia psychicznego, szczególnie ważne jest, aby podejście oparte na prawach człowieka stanowiło podstawę polityki i praktyki ze względu na powiązania między zdrowiem, ubóstwem i nierównościami⁵⁷. W Anglii Komisja ds. jakości opieki zdrowotnej (CQC) opracowała podejście oparte na prawach człowieka do regulacji usług zdrowotnych i opieki zdrowotnej. CQC monitoruje, kontroluje i reguluje usługi, aby upewnić się, że spełniają one podstawowe normy jakości i bezpieczeństwa. Oznacza to, że każdy szpital, dom opieki, lokalnie zarządzana instytucja opieki dla dzieci i dorosłych, jak również prywatni dostawcy usług opiekuńczych muszą wykazać, w jaki sposób stosują te standardy.

Podejście oparte na prawach człowieka w zakresie regulacji usług zdrowotnych i opieki społecznej – Care Quality Commission (CQC) w Anglii

CQC potrzebuje podejścia opartego na prawach człowieka, ponieważ:

- Poszanowanie różnorodności, promowanie równości i zapewnienie praw człowieka pomoże zagwarantować każdej osobie korzystającej z usług zdrowotnych i opieki społecznej bezpieczną i dobrej jakości opiekę;
- Podejście oparte na prawach człowieka pomoże nam zastosować zasadę promowania równości i praw człowieka, wykorzystując pięć kluczowych pytań w celu konsekwentnego włączania praw człowieka do naszego prawodawstwa.

Naszym celem jest uwzględnienie kwestii równości i praw człowieka na każdym etapie rozwoju naszego nowego podejścia do prawodawstwa. Zastosowanie praw człowieka we wszystkich rodzajach usług i podczas wspólnych inspekcji z innymi służbami, np. do spraw dzieci, więzienną służbą zdrowia, lub w pracy nad tematami wspólnymi dla różnych służb.

Podejście to pozwoli przede wszystkim umieścić zasady i standardy dotyczące praw człowieka w centrum polityki i planowania. Po drugie, wzmocni to personel i osoby korzystające z usług dzięki wiedzy i umiejętnościom, a także zapewni przywództwo organizacyjne i zaangażowanie w realizację podejścia opartego na prawach człowieka.

⁵⁷ **Richard Wilkinson i Kate Pickett**, *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone*, Penguin, Londyn, 2010. Tłumaczenie polskie *Duch równości. Tam gdzie panuje równość wszystkim żyje się lepiej*.

Osoby korzystające z usług mają bogate doświadczenie, wiedzę i umiejętności w zakresie praw człowieka. Gdyby upowszechnić tę wiedzę, można by skuteczniej regulować te kwestie. CQC postrzega swoje zaangażowanie w prawa człowieka osób, które korzystają z usług jako część swego głównego celu, jakim jest zachęcanie do poprawy usług. Wiemy, że musimy zachęcać do pozytywnych praktyk i krzycić „kulturę uczenia się” w służbie zdrowia i opiece społecznej w zakresie promowania praw człowieka. Zdajemy sobie sprawę również z potrzeby wykorzystania swoich uprawnień regulacyjnych w celu podjęcia szybkich i odpowiednich działań, gdy istnieje ryzyko, że prawa człowieka mogą być łamane.

Więcej informacji dostępne na stronie:

https://www.cqc.org.uk/sites/default/files/20150416_our_human_rights_approach.pdf

Aby usługi spełniały standardy praw człowieka i rozwiązywały problem ubóstwa i nierówności, pracownicy służb publicznych muszą przestrzegać zasad praw człowieka i stosować podejście do praktyki oparte na prawach człowieka (patrz przykład szpitala Carstairs powyżej). Jest to jednak wielkie wyzwanie dla specjalistów, jeśli polityka gospodarcza i społeczna, np. polityka zmniejszania wydatków, działa w przeciwną stronę. Organizacje zawodowe, związki zawodowe i pracodawcy mogą wspierać pracowników poprzez opracowywanie polityki opartej na prawach człowieka.

Na przykład w czerwcu 2016 r. Międzynarodowa Federacja Pracowników Socjalnych opublikowała politykę dotyczącą roli pracy socjalnej w ochronie socjalnej, opartą na całościowym podejściu opartym na prawach człowieka.

Deklaracja polityczna Międzynarodowej Federacji Pracowników Socjalnych (IFSW): Rola pracy socjalnej w systemach ochrony socjalnej: powszechne prawo do ochrony socjalnej⁵⁸

Zgodnie z etyką zawodową pracy socjalnej pracownicy socjalni promują systemy ochrony socjalnej w celu przekształcania społeczności i społeczeństwa tak, by móc zająć się podstawowymi przyczynami i dynamiką zagrażającą bezpieczeństwu, ochronie i dobrobytowi ludzi. Zasady profesjonalnej pracy socjalnej podkreślają również, że systemy ochrony socjalnej muszą opierać się na ogólnym modelu rozwoju, aby zapewnić zrównoważony rozwój społeczny i zmaksymalizować możliwości samostanowienia i wpływu ludzi na ich własne życie. Rola pracowników socjalnych w systemach ochrony socjalnej polega na ułatwianiu solidarności społecznej i angażowaniu się w rozwój systemów, które będą integrujące dla wszystkich ludzi i będą ich traktować z godnością i szacunkiem, a także na zapewnieniu praw człowieka i sprawiedliwości społecznej. Pracownicy socjalni mają umiejętności, wiedzę i doświadczenie nie tylko dotyczące osób zmarginalizowanych i wykluczonych, ale także całych grup i społeczności, dzięki czemu mogą opowiadać się za tym, aby systemy zmniejszały bariery strukturalne, społeczne i kulturowe.

Pełny tekst dostępny na stronie: <http://ifsw.org/policies/>

3.7 Budowanie partnerstwa między wszystkimi zainteresowanymi stronami na rzecz wspierania podejścia opartego na prawach człowieka

⁵⁸ Międzynarodowa Federacja Pracowników Socjalnych, *The Role of Social Work in Social Protection Systems: the Universal Right to Social Protection*, , <https://www.ifsw.org/the-role-of-social-work-in-social-protection-systems-the-universal-right-to-social-protection/>.

Organizacje i osoby prywatne muszą organizować się w partnerstwa, aby współpracować na rzecz wdrażania podejścia opartego na prawach człowieka i osiągania pozytywnych zmian w naszych społecznościach lokalnych, społeczeństwie i miejscach pracy. Rozwój oparty na prawach musi wspierać i umożliwiać tworzenie środowiska, w którym obywatele są w większym stopniu zaangażowani i uprawnieni do wywierania presji. Należy uznać, że osoby żyjące w ubóstwie powinny kierować decyzjami dotyczącymi ich przyszłości⁵⁹.

Takie partnerstwa mogą również prowadzić do opracowania transformacyjnego podejścia do uczestnictwa⁶⁰, co stanowi wyzwanie dla ustalonych sposobów działania. Dotyczy to nie tylko społeczeństwa, państwa, czy dużych korporacji, ale szerzej – wszystkich relacji z innymi, które mogą zakwestionować dominujące porządki społeczne, instytucjonalne lub organizacyjne. Przyjęcie bardziej partycypacyjnego podejścia przez organizacje nieuchronnie wymaga ponownego przemyślenia i przekształcenia własnych praktyk organizacyjnych, procesów i procedur.

Nasz przykład, Platforma Praw (The Rights Platform) stworzona w hrabstwie South Dublin opisuje taką zmianę w podejściu do obywateli i organizacji pozarządowych zaangażowanych we wpływanie na kształtowanie polityki. To proaktywne podejście ma fundamentalne znaczenie dla wprowadzania zmian, a organizacje pozarządowe odgrywają w nim kluczową rolę, jak pokazano na poniższym przykładzie.

Platforma Praw powstała w celu wspierania około 40 organizacji społecznych walczących z ubóstwem i wykluczeniem społecznym w hrabstwie South Dublin, regionie, który obejmuje obszary o wielu niekorzystnych warunkach i społeczności, które doświadczają poważnych nierówności, np. Travellersi, Romowie i rodziny imigrantów. Platforma Praw przyjęła podejście oparte na prawach człowieka, ponieważ państwo nie współpracowało ze społecznościami lokalnymi w celu wyeliminowania ubóstwa i nierówności. Platforma Praw przeniosła punkt ciężkości z *zabiegania o zmiany na żądanie, aby państwo wywiązywało się ze swoich zobowiązań* w zakresie praw człowieka, zwłaszcza praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych.

Głównym celem Platformy Praw jest budowanie zdolności działaczy społecznych do wdrażania odmiennego podejścia do ich pracy, przy założeniu, że bezcelowe jest utrzymywanie procesów i działań, które nie zapewniają odpowiedniej realizacji celów integracji społecznej. Platforma Praw uznaje, że metodologie rozwoju społecznego – w zakresie zbiorowej organizacji, analizy i identyfikacji celów – pozostają niezmiennie w podejściu opartym na prawach człowieka, ale działanie – argumenty, strategia i wydatkowanie energii – musi się zmienić. Platforma Praw zapewnia działania szkoleniowe w zakresie praw człowieka i podejścia opartego na prawach dla działaczy społecznych. Platforma współpracowała z lokatorkami lokali komunalnych w celu poprawy konserwacji, napraw i modernizacji lokali, z Travellersami w celu poprawy oferty zakwaterowania dostosowanego do ich kultury, oraz z grupami osób z problemami zdrowotnymi w celu

⁵⁹ **CESR**, *A Matter of Justice: Securing Human Rights in the post-2015 sustainable development agenda*, tekst dostępny na stronie: <http://www.cesr.org/matter-justice-securing-human-rights-post-2015-sustainable-development-agenda>.

⁶⁰ **Institute of Development Studies**, *Literature Review on Active Participation and Human Rights Research and Advocacy*, maj 2010, tekst dostępny na stronie: <http://www.ids.ac.uk/files/dmfile/LiteratureReviewonActiveParticipationandHumanRightsResearchandAdvocacy.pdf>.

rozwiązania problemów, które prowadzą do złych wyników zdrowotnych u osób o niskich dochodach.

Więcej informacji na stronie: www.therightsplatform.ie

Partnerstwa, które łączą się i współpracują ze sobą nawzajem, określane są różnie – Platformy Sojusze, Koalicje i Sieci. Partnerstwa takie składają się z osób lub organizacji, które dzielą się informacjami, pomysłami i zasobami w celu osiągnięcia celów indywidualnych lub grupowych. Tworzenie sieci to proces pozyskiwania zasobów i budowania siły poprzez wykorzystanie lub tworzenie powiązań pomiędzy dwoma lub więcej osobami, grupami lub organizacjami.

Niektóre sojusze mogą obejmować relacje między członkami, które koncentrują się na konkretnych, krótkoterminowych celach i zadaniach. Niektóre partnerstwa mają bardziej sformalizowaną strukturę, w której członkowie podejmują długoterminowe zobowiązanie do dzielenia się odpowiedzialnością i zasobami. Ich trwałość może zwiększać siłę przebicia. Tam, gdzie to możliwe, organizacje i osoby prywatne powinny starać się budować koalicję lub przystępować do niej, aby wzmocnić wpływ swoich działań.

„Bardzo cenny jest fakt, że osoby bezpośrednio doświadczające ubóstwa (i organizacje pozarządowe) są w ciągłym procesie dialogu z decydentami i urzędnikami. Dla rządu belgijskiego jest to okazja do konsultacji z tymi ekspertami w istotnych kwestiach. Choć niestety, Platforma nie ma jeszcze silnego statusu formalnego i nie jest uznawana za organ konsultacyjny dla wszystkich istotnych obszarów polityki.”

Belgijska Sieć Przeciwdziałania Ubóstwu, cytata za: *EAPN, Giving a Voice to Citizens*.⁶¹

Możliwości jakie daje skuteczne partnerstwo:

- Wykorzystanie zbiorowej siły przetargowej do budowania i utrzymywania silnych, konstruktywnych relacji z ustawodawcami i decydentami politycznymi, którzy mają wpływ na zmianę polityki;
- Współpraca przy projektowaniu i wdrażaniu kampanii rzecznictwa w oparciu o fakty i wyrażone potrzeby oraz przy pełnym i aktywnym udziale społeczności, której dotyczy;
- Współpraca z innymi sieciami, koalicjami lub grupami, o podobnych poglądach i celach politycznych.⁶²

Interesariuszami zaangażowanymi w partnerstwo mogą być przedsiębiorstwa, ich spółki zależne i dostawcy, ponieważ ich działania i zaniechania mogą wpływać na prawa pracowników, klientów i społeczeństwa. Krajowe instytucje praw człowieka (NHRI) są w wyjątkowej sytuacji, ponieważ mogą odegrać silną rolę w promowaniu praw człowieka w kontekście działalności gospodarczej. Znajdują się one na styku rządu, społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego, a także pomiędzy szczeblem międzynarodowym, krajowym i lokalnym. To, jaką rolę mogą odegrać, będzie zależało od tego, czy prawo przewiduje możliwość przyjmowania skarg dotyczących działalności sektora prywatnego przez NHRI.⁶³

⁶¹ *EAPN, Giving a Voice to Citizens, Building stakeholder engagement for effective decision making, Guidelines for Decision Makers at EU and national levels*, październik 2014 r., dostępny pod adresem:

<https://www.eapn.eu/images/stories/docs/EAPN-position-papers-and-reports/2014-eapn-handbook-Give-a-voice-to-citizens-Guidelines-for-Stakeholder-Engagement.pdf>.

⁶² *OHCHR, Toolkit for Collaboration with National Human Rights Institutions*, grudzień 2010, s. 48-50, *Business and its impact on Human Rights*. Dodatkowe informacje dostępne na stronie:

<http://humanrightsbusiness.org>.

⁶³ *UNDP, Poverty Reduction and Human Rights: A Practice Note*, 2003, s. 13.

Projekt Net-Kard: Współpraca i tworzenie sieci kontaktów między kluczowymi podmiotami przeciwko dyskryminacji Romów (2012-2014)

W ramach projektu Net-Kard opracowano zestaw 4 praktycznych poradników, pomagających zapobiec dyskryminacji społeczności romskich. Poradnik dla prawników „skupia się na postępowaniach sądowych dotyczących praw Romów jako sprawach z zakresu sprawiedliwości społecznej, ale może mieć zastosowanie również w innych sprawach z zakresu sprawiedliwości społecznej oraz w celu świadczenia usług prawnych na rzecz słabszych, ogólnie dyskryminowanych osób.”

Pozostałe trzy poradniki są skierowane do innych kluczowych interesariuszy, takich jak specjaliści ds. mediów; organizacje pozarządowe i policja. Każdy z nich zawiera przegląd sposobów zapobiegania dyskryminacji społeczności romskich i przedstawia zalecenia, narzędzia i zasoby do wykorzystania przez określone grupy specjalistów.

Net-Kard był finansowany przez Program praw podstawowych i obywatelstwa Unii Europejskiej, obejmujący następujących partnerów: Fundación Secretariado Gitano (partner wiodący, Hiszpania), Portuguese European Anti-Poverty Network (EAPN Portugalia); Wysoka komisja ds. imigracji i dialogu międzykulturowego (ACIDI, I.P., Portugalia), Centrul de Resurse Juridice (CRJ) (Rumunia), Fundatia Secretariatul Romilor (Rumunia), Ufficio Nazionale Antidiscriminazioni Razziali (Włochy) oraz Istituto Internazionale Scienze Mediche Antropologiche e Sociali (Włochy).

Poradniki są dostępne w języku angielskim, portugalskim, hiszpańskim i rumuńskim. Więcej informacji na stronie:

https://www.gitanos.org/romania/informacion/net_kard_project.html.en, lub:
<http://www.eapn.pt/projeto/148/net-kard-cooperation-and-networking-between-keyactors-against-roma-discrimination>

3.8 Monitorowanie i ocena skuteczności polityki opartej na prawach oraz ram egzekwowania praw człowieka⁶⁴, również w ramach krajowych planów działania

Monitorowanie i przegląd działań i wyników przy użyciu odpowiednich wskaźników praw człowieka stanowi istotny etap w procesie rozwoju. Organizacje pozarządowe i stowarzyszenia mniejszości odgrywają kluczową rolę w przyczynianiu się do skutecznego i aktywnego monitoringu, który mógłby coś zmienić. Konieczne jest monitorowanie roli samych organizacji i tego, czy mogłyby one działać w nowy sposób, opracowując podejście do ubóstwa oparte na prawach człowieka (patrz przykład duńskiej sieci poniżej).

Monitorowanie uczestniczące to rutynowe zbieranie informacji przez osoby zainteresowane, a nie tylko na ich temat. Stanowi ono „kluczowy proces generujący wiedzę na temat zachodzącej zmiany społecznej”⁶⁵ Monitorowanie uczestniczące może koncentrować się na usługach rządowych, budżetach i programach polityki, ale może być również stosowane wobec organizacji pozarządowych, korporacji i innych podmiotów. Najlepiej byłoby gdyby obywatele byli zaangażowani nie tylko w zbieranie wymaganych informacji, ale także w określanie kwestii, którymi chcą się zająć i stwierdzanie jakie informacje są do tego

⁶⁴ UNDP, *Poverty Reduction and Human Rights: A Practice Note*, czerwiec 2003, str. 13.

⁶⁵ Institute of Development Studies, *Literature Review on Active Participation and Human Rights Research and Advocacy*, maj 2010, tekst dostępny na stronie:
www.ids.ac.uk/files/dmfile/LiteratureReviewonActiveParticipationandHumanRightsResearchandAdvocacy.pdf.

potrzebne. Dzięki temu procesowi ludzie stają się bardziej świadomi istniejących polityk, programów lub praktyk, co pozwala im na lepsze uwzględnienie ich w podejmowanych działaniach na rzecz zmian.

Obywatele mogliby na przykład być zaangażowani w partycypacyjne procesy monitorowania naruszeń praw kobiet lub w monitorowanie płatności z tytułu ubezpieczeń społecznych dokonywanych przez władze lokalne; dzieci mogłyby być zaangażowane w monitorowanie przypadków przemocy w szkołach. Jednym z najbardziej znanych zastosowań monitorowania uczestniczącego jest „budżet partycypacyjny”, gdzie mieszkańcy miasta lub gminy są zaangażowani w ustalanie priorytetów budżetu publicznego, a następnie monitorowanie wykonania budżetu. Procesy takie mogą być wykorzystywane do gromadzenia danych, które mogą być wykorzystywane na różnego rodzaju forach w celu podniesienia świadomości społecznej i pociągnięcia do odpowiedzialności osób odpowiedzialnych za ich wyniki. Może to przyczynić się zarówno do zapewnienia lepszego świadczenia usług, jak i do stworzenia nowych programów politycznych odpowiadających na potrzeby, które w przeciwnym razie nie zostały by zidentyfikowane. W ten sposób monitorowanie uczestniczące może odgrywać znaczącą rolę w lobbingu i rzecznictwie z elementami partycypacji⁶⁶.

Poniższy przykład pokazuje, w jaki sposób duńska sieć dokonuje monitoringu i przeglądu przy jak najlepszym wykorzystaniu zasobów i wiedzy specjalistycznej:

Współpraca EAPN.dk z Duńskim Instytutem Praw Człowieka

EAPN.dk współpracuje z Duńskim Instytutem Praw Człowieka i jest członkiem jego Rady. Instytut jest niezależny od rządu, posiada krajowy i międzynarodowy mandat do promowania i ochrony praw człowieka i równego traktowania w Danii, a jego działanie opiera się na współpracy pomiędzy rządami, organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorstwami. Instytut monitoruje sytuację w zakresie praw człowieka w Danii i doradza rządowi, parlamentowi, ministerstwom i władzom publicznym m.in. w sprawach związanych z prawami człowieka, gdy proponowane są nowe przepisy. Zatrudnia około 150 pracowników.

EAPN.dk złożyła wniosek o członkostwo w Radzie Instytutu, gdy stało się jasne, że duńska polityka społeczna nie jest już gwarancją przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Rada może zgłaszać sugestie dotyczące nowych działań i oceniać postępy w realizacji inicjatyw. Rada wnosi swój wkład w plany strategiczne i robocze, a także dostarcza specjalistom Instytutu materiał do wysłuchań w sprawie projektów ustaw i sprawozdań.

EAPN.dk samodzielnie nie posiada zasobów i kompetencji do prowadzenia badań naukowych w zakresie praw człowieka. Przystępując do Instytutu, EAPN.dk ma dostęp do profesjonalnych prawników specjalizujących się w prawach człowieka i może korzystać z ich wiedzy i zasobów.

W jaki sposób EAPN.dk przyczynia się do działań na rzecz praw człowieka:

- Jeden z członków zarządu EAPN.dk śledzi działalność Instytutu i stanowi pomost pomiędzy Instytutem a EAPN.dk.
- EAPN wnosi wkład w wysłuchania publiczne Instytutu jako pierwszy krok w procesie powszechnego przeglądu okresowego (UPR) ONZ, dostarczając informacji na temat sytuacji w zakresie praw człowieka, w tym wśród grup wykluczonych.

⁶⁶ **Institute of Development Studies**, *Literature Review on Active Participation and Human Rights Research and Advocacy*, maj 2010, tekst dostępny na stronie:
www.ids.ac.uk/files/dmfile/LiteratureReviewonActiveParticipationandHumanRightsResearchandAdvocacy.pdf

- W ramach Rady Instytutu EAPN.dk pracuje nad perspektywą praw człowieka, ubóstwa i praw socjalnych oraz rządów prawa dla ubogich i grup wykluczonych.
- EAPN.dk uczestniczy w opracowywaniu Wspólnego raportu interesariuszy na temat UPR dla ONZ.
- EAPN.dk opisuje warunki i okoliczności życia biednych i grup wykluczonych, a także wymaga od ekspertów sformułowań, które wpisują się w ramy praw człowieka.
- EAPN.dk współpracuje z pracownikami Instytutu, wnosząc swój wkład w prace nad raportami na temat praw człowieka i kwestii społecznych. Co roku Instytut publikuje wiele raportów na temat praw człowieka w oparciu o badania, dane, wywiady, kwestionariusze itp. Raporty zawierają rekomendacje dla władz publicznych dotyczące zmiany praktyk zgodnie z zasadami praw człowieka.
- EAPN.dk uczestniczy w warsztatach organizowanych przez Instytut i informuje ekspertów o doświadczeniach zebranych w terenie.
- Prowadzone projekty dotyczą między innymi: bezdomności i praw osób bezdomnych; mieszkalnictwa; niezarejestrowanych migrantów; przestrzegania praw człowieka w gminach; praw człowieka osób niepełnosprawnych; praw człowieka w Grenlandii; praworządności, praw człowieka i lokalnego zarządzania prawami socjalnymi itp.

Wyniki

Przyjmując takie podejście i członkostwo w Duńskim Instytucie Praw Człowieka, EAPN.dk może lepiej wykorzystać zasoby i wiedzę fachową. Gwarantuje to EAPN.dk wpływ na krajową i międzynarodową strategię i plany pracy oraz przyczynia się do ich realizacji.

Więcej informacji na stronie: <https://www.humanrights.dk/>

Ewaluacja strategii opartych na prawach człowieka jest niezbędna do określenia stopnia, w jakim realizowana polityka osiąga swoje cele i wprowadza oczekiwane rozwiązania. Ocena powinna być przeprowadzana przez organy władzy publicznej, ale może być delegowana organizacjom (stowarzyszeniom obywateli, firmom prywatnym, ekspertom oddelegowanym do tego lub z ich własnej inicjatywy, organizacjom pozarządowym itp.). Faza oceny umożliwi stwierdzenie, czy konieczne są dalsze działania w celu osiągnięcia określonych celów i wyników⁶⁷.

Poniższy przykład pokazuje, że chociaż na poziomie krajowym zastosowano proces mający na celu zaangażowanie obywateli w rozwój polityki, podczas przeglądu stwierdzono, że polityka ta nie została wdrożona.

Przykład ewaluacji – Republika Macedonii

W ostatnich latach państwo poczyniło znaczne postępy w regulowaniu ram prawnych, co wpływa na możliwości udziału obywateli w sprawowaniu rządów.

W większości ministerstw wyznaczono osoby odpowiedzialne za współpracę ze społeczeństwem obywatelskim. Przyjęto i wdrożono wiele różnych aktów prawnych, zawierających wytyczne dotyczące skuteczniejszego zaangażowania obywateli i stowarzyszeń w proces opracowywania projektów aktów prawnych, a także przyjęto metodologię oceny skutków regulacji (RIA), która stanowi podstawę do lepszego stanowienia prawa i uwzględnienia w nim opinii zainteresowanych stron. Jednakże w praktyce polityka

⁶⁷ Misha Popovikj, Jovan Bliznakovski, *In the labyrinths of the policy making cycle, Opportunities for influence by the civil society organizations*, Institute for Democracy Societas Civilis – Policy brief, Skopje, styczeń 2016, s. 6-7, tekst dostępny na stronie: <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2009/08/agora-sesii-vo-lavirintite-na-ciklusot-na-kreiranje-na-politiki-en.pdf>.

partycypacyjna na terytorium Macedonii pozostaje stosunkowo mało rozwinięta i ma wiele słabości w zakresie wdrażania.⁶⁸ Ministerstwa nie publikują wielu projektów ustaw w sprawie SNER i w dużej mierze nie stosują się do wszystkich etapów konsultacji zgodnie z metodologią RIA.

Ponadto w prawie połowie (47%) opublikowanych rozporządzeń nie dotrzymano minimalnego okresu konsultacji, a w dwóch trzecich przypadków ministerstwa nie przekazały informacji zwrotnych na temat żadnego ze zgłoszonych zastrzeżeń. Ewaluacja wskazuje na stopień i charakter zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego (który jest wyraźnie postrzegany jako nieistotny), niską zdolność urzędników służby cywilnej do angażowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego oraz brak znormalizowanego mechanizmu angażowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego do ciał międzysektorowych.

Poniższy przykład ewaluacji pochodzi z przeglądu programów wykorzystujących podejście do zdrowia psychicznego oparte na prawach człowieka.⁶⁹ Pokazuje on, że takie podejście do usług może przyczynić się do pozytywnych wyników terapeutycznych, poprawy stanu klinicznego i potencjalnych oszczędności. W przeglądzie podkreślono potrzebę prowadzenia bardziej obiektywnych, wysokiej jakości badań w celu określenia zakresu korzyści dla użytkowników i usługodawców.

Szpital państwowy w Carstairs, Szkocja – podejście do świadczenia usług oparte na prawach człowieka

Szkocka Komisja Praw Człowieka przeprowadziła niezależną ocenę podejścia opartego na prawach człowieka w Szpitalu w Carstairs, w Szkocji. Carstairs jest szpitalem sądowym o wysokim poziomie bezpieczeństwa dla przymusowo umieszczonych pacjentów z zaburzeniami psychicznymi. Po krytycznym sprawozdaniu Komisji ds. opieki psychiatrycznej w 2000 r., szpital podjął decyzję o włączeniu do swojej kultury podejścia opartego na prawach człowieka.

Utworzono grupę roboczą ds. praw człowieka, która przeszła wszechstronne szkolenie z ekspertem, a także:

- przeprowadziła, we współpracy z ekspertem, około 100 wywiadów z pracownikami i pacjentami w celu zidentyfikowania problemów związanych z prawami człowieka;
- zbadała wszystkie szpitalne polityki, używając trójpoziomego narzędzia oceny typu „światła drogowe”. Mimo, że żadna polityka nie otrzymała „czerwonego światła” (wskazującego, że polityka nie jest zgodna ze standardami praw człowieka), kilka polityk, takich jak polityka dotycząca stosowania ograniczeń i odosobnienia, otrzymało ocenę „żółtego światła”. Żółte światła wykorzystano do określenia polityk wymagających dopracowania i rozważenia;
- Opracowano „przewodnik po najlepszych praktykach”, aby pomóc pracownikom w podejmowaniu właściwych decyzji w przypadkach, w których może dojść do naruszenia praw człowieka. Przewodnik zawierał wykaz praktyk i polityk szpitalnych, w których mogą wystąpić problemy związane z prawami człowieka, wraz z instrukcjami, jak unikać naruszeń.

⁶⁸ **Emina Nuredinoska, Simona Ogenovska**, *Report on an enabling environment for civil society development in Macedonia 2014*, Macedonian Center for International Cooperation, Skopje, 2015., s. 36, tekst dostępny na stronie: https://issuu.com/ymcabitola/docs/en_report_for_enabling_environment.

⁶⁹ **Sebastian Porsdam Mann, Valerie J. Bradley i Barbara J. Sahakian**, „Human Rights-Based Approaches to Mental Health: A Review of Programs”, *Health and Human Rights Journal*, tom 18, numer 1, czerwiec 2016

Ponadto zapewniono szkolenia z zakresu praw człowieka dla pracowników nie biorących udziału w pracach grupy roboczej oraz utworzono forum dla pacjentów i pracowników w celu zaangażowania ich w proces decyzyjny. Szkolenie w zakresie praw człowieka zostało przeprowadzone w formie serii warsztatów odbywających się w okresie dwóch lat, podczas których rozważano dlaczego wprowadzane jest podejście oparte na prawach człowieka oraz omawiano studia przypadków do edukowania personelu. W działaniach tych wzięło udział około 200 pracowników.

Ewaluacja Szkockiej Komisji Praw Człowieka obejmowała przegląd dokumentów wewnętrznych, jak również grupy fokusowe i wywiady z kierownictwem, personelem i pacjentami. Komisja stwierdziła, co następuje:

- „Większość pacjentów, opiekunów, kadry zarządzającej i obserwatorów zewnętrznych w pełni zgadza się, że w wyniku podejścia opartego na prawach człowieka w szpitalu stworzono pozytywną kulturę respektującą prawa, w której szanuje się prawa personelu, pacjentów i opiekunów”.
- Nastąpiła poprawa warunków opieki i leczenia pacjentów, jak również ograniczenie stosowania przymusu fizycznego wobec pacjentów.
- Personel odnotował poprawę warunków pracy i zmniejszenie poziomu lęku.
- Zarówno pacjenci, jak i opiekunowie zgłaszali przejście od zastosowania ogólnej polityki do bardziej zindywidualizowanych, zorientowanych na pacjenta metod.
- W efekcie tych zmian nastąpiła poprawa relacji pomiędzy opiekunami i pacjentami.

Negatywne uwagi ograniczały się do obaw związanych z komunikacją oraz, ze strony personelu, z żywą dyskusją na temat utrudnień w pracy związanych z przebudową szpitala, zaś wśród pacjentów obaw dotyczących proponowanych ograniczeń w wyborze diety i możliwości palenia papierosów.

Na poziomie krajowym państwo określa swoje priorytety i działania w danym obszarze polityki lub kwestii, które ma w planie przyjąć w celu wsparcia realizacji międzynarodowych, regionalnych lub krajowych zobowiązań, poprzez dokumenty polityczne, jakimi są **krajowe plany działania** (KPD).⁷⁰

Wprowadzenie w życie krajowego planu działania na rzecz praw człowieka jest ważnym przedsięwzięciem. Szeroko zakrojone kroki w kierunku realizacji tego zadania opisano w Podręczniku krajowych planów działania w zakresie praw człowieka opublikowanym przez Wysokiego Komisarza ONZ ds. praw człowieka w 2002 r.⁷¹ Istnieje potrzeba skutecznych konsultacji na wszystkich etapach procesu i ważne jest, aby organizacje społeczeństwa obywatelskiego były świadome tych zmian i odpowiednio w nich uczestniczyły. Sytuacja różni się w poszczególnych krajach, w zależności od systemów konstytucyjnych i prawnych, kultur politycznych, sytuacji praw człowieka i innych czynników. Nie ma więc jednego szczegółowego modelu opracowywania krajowego planu działania.⁷²

⁷⁰ **Duński Instytut Praw Człowieka (DIHR) The International Corporate Accountability Roundtable (ICAR)**, *National Action Plans on Business and Human Rights, A Toolkit for the Development, Implementation, and Review of State Commitments to Business and Human Rights Frameworks*, czerwiec 2014, s. 8.

⁷¹ **Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka**, *Handbook on National Human Rights Plans of Action*, 2002, tekst dostępny na stronie: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training10en.pdf>

⁷² **Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka**, *Handbook on National Human Rights Plans of Action, PROFESSIONAL TRAINING SERIES NO. 10*, Nowy Jork i Genewa, 29 sierpnia 2002 r. s 41, tekst dostępny na stronie: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/training10en.pdf>.

Podręcznik określa korzyści płynące z krajowych planów działania, które obejmują:

- Przegląd potrzeb danego kraju w zakresie praw człowieka;
- Podniesienie świadomości w zakresie praw człowieka wśród urzędników państwowych, organów bezpieczeństwa, organizacji społeczeństwa obywatelskiego i ogółu społeczeństwa;
- Mobilizację szerokiego spektrum społeczeństwa w atmosferze współpracy;
- Zaproponowanie realistycznych działań;
- Wyznaczenie realnych celów;
- Promowanie powiązań z innymi programami krajowymi, w szczególności w obszarach rozwoju i edukacji;
- Generowanie zaangażowania w działania.

Potencjalne wyniki krajowego planu działania będą obejmować:

- Silniejsze ramy prawne, obejmujące ściślejsze przestrzeganie norm międzynarodowych, skuteczniejsze włączanie standardów praw człowieka do prawa krajowego, większą niezależność sądownictwa i skuteczniejsze rządy prawa;
- lepsza ochrona jednostek;
- wzmocniona kultura praw człowieka;
- silniejsze instytucje krajowe na rzecz promowania i ochrony praw człowieka;
- skuteczniejsze programy socjalne, które poprawiają jakość życia wszystkich, szczególnie słabszych grup społecznych;
- zwiększona spójność społeczna, zmniejszająca ryzyko konfliktów wewnętrznych.

Krajowy plan działania na rzecz praw człowieka w Holandii

Krajowy plan działania na rzecz praw człowieka określa, w jaki sposób rząd wypełnia swoje obowiązki związane z ochroną i promowaniem praw człowieka w Holandii, szczegółowe cele i priorytety określone w tym zakresie, oraz jaka jest rola innych organów i osób prywatnych w zapewnianiu poszanowania praw człowieka w Holandii. Celem jest nadanie bardziej systematycznego charakteru ochronie i promocji praw człowieka w Holandii.

Plany z różnych krajów można przeczytać tutaj:

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/PlansActions/Pages/PlansofActionIndex.aspx>

W czerwcu 2011 r. Rada Praw Człowieka ONZ zatwierdziła w drodze konsensusu Zasady kierunkowe ONZ ds. praw człowieka i korporacji międzynarodowych oraz innych przedsiębiorstw (UNGPs). W ten sposób państwa podjęły zdecydowane wspólne zobowiązanie do zajęcia się niekorzystnym wpływem przedsiębiorstw na prawa człowieka. Zasady opierają się na trzech filarach, z których trzeci podkreśla i precyzuje potrzebę zapewnienia lepszego dostępu do odszkodowań dla ofiar w ramach wspólnej odpowiedzialności państw i biznesu.⁷³ ONZ zachęca państwa, aby przygotowywały krajowe plany działań w tym zakresie. Polska przyjęła taki plan w 2017 r.⁷⁴

⁷³ **Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework**, dostępny na stronie

https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf. W języku polskim: https://www.muir.gov.pl/media/45079/Wytyczne_ONZ.pdf.

⁷⁴ **Krajowy Plan Działania na rzecz wdrażania Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka na lata 2017-2020**. Dostępny na <https://www.mpit.gov.pl/media/42613/kpd.pdf>. Lista planów krajowych jest dostępna na stronie: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/NationalActionPlans.aspx>.

Państwa opracowują krajowe plany działania w celu uwzględnienia szerokiego zakresu tematów. Jednym ze wspólnych zastosowań jest wykorzystywanie ich jako narzędzia polityki i zobowiązań w zakresie krajowego rozwoju gospodarczego i społecznego oraz, w niektórych przypadkach, rozwoju zrównoważonego. Krajowe plany działania są popierane przez organizacje międzynarodowe i inicjatywy wspierające realizację zobowiązań w innych niż prawa człowieka dziedzinach, takich jak prawa kobiet, energia odnawialna, czy otwarty rząd.⁷⁵

3.9 Zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego w tworzenie alternatywnych sprawozdań oraz kampanie na rzecz ratyfikacji traktatów dotyczących praw człowieka

Alternatywne sprawozdania są zazwyczaj pisane przez koalicje organizacji pozarządowych i przedstawiane organom monitorującym międzynarodowe traktaty dotyczące praw człowieka, takie jak Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW). Raporty opisują postęp (lub regres) w zakresie wypełniania praw zapisanych w danym traktacie międzynarodowym. Państwa, które ratyfikowały niektóre traktaty (np. CEDAW) muszą składać regularne sprawozdania z postępów we wdrażaniu traktatu.

Alternatywne sprawozdania stanowią krytykę sprawozdań rządowych przygotowaną przez społeczeństwo obywatelskie. Podkreślają one kwestie, które mogły zostać pominięte lub błędnie przedstawione w sprawozdaniach rządowych. Jeśli rząd nie przedłoży sprawozdania, lub nie udostępni go organizacjom pozarządowym na czas, sprawozdanie alternatywne może zostać przedłożone (przez organizacje pozarządowe) jako kluczowe źródło informacji na temat danej kwestii.⁷⁶

Alternatywne monitorowanie stanowi drugą opinię i pozarządowe źródło informacji, a zatem pozwala zabezpieczyć cele i uprawomocnienie sprawozdań. Udział społeczeństwa w procesie monitorowania pozwala również na zapewnienie przejrzystości całego procesu. Wykorzystując rekomendacje przekazywane danemu państwu w trakcie procesu monitoringu, przedstawiciele sektora pozarządowego poznają nie tylko potencjalny kierunek swoich działań, ale także otrzymują narzędzie oddziaływania na rząd kraju, pozwalający im na inicjowanie i wdrażanie konkretnych działań na terytorium ich państwa i gwarantowania ich skuteczności.⁷⁷

Jak napisać alternatywne sprawozdanie:

1. **Określ priorytety** spośród postanowień traktatu (np. CEDAW), w ramach wspólnego procesu z udziałem innych zainteresowanych grup. Spróbuj znaleźć sojuszników w instytucjach publicznych odpowiedzialnych za daną kwestię, aby uzyskać aktualne informacje i wskazówki taktyczne.
2. **Podejmij wspólny wysiłek.** Pojedyncze sprawozdanie alternatywne wspierane przez szeroki sojusz organizacji ma większą siłę oddziaływania niż rozproszone pojedyncze zgłoszenia. Jednakże konieczne może być sporządzenie oddzielnych sprawozdań w celu

⁷⁵ Lista krajowych planów przyjętych od lat 90.

<https://www.ohchr.org/en/issues/plansactions/pages/plansofactionindex.aspx>.

⁷⁶ UN Women, UN Entity for Gender, Equality and the Empowerment of Women, Virtual Knowledge Centre to End Violence against Women and Girls, więcej informacji na stronie:

<http://www.endvawnow.org/en/articles/1302alternative-and-shadow-reporting-as-a-campaign-element.html>

⁷⁷ Opracowanie na podstawie: <http://www.oecd.org/corruption/acn/ACN-Civil-Society-Monitoring-Practical-Guide-ENG.pdf>

rozwiązania kwestii, co do których szeroki sojusz nie jest w stanie osiągnąć konsensusu, lub które wymagają szczególnej uwagi (np. prawa mniejszości) lub określonego obszaru geograficznego (np. strefy wojny).

3. **Gromadź i analizuj informacje dotyczące kwestii priorytetowych.** Oceniaj środki podjęte przez rząd w odpowiedzi na postanowienia traktatu (np. CEDEW) istotne z punktu widzenia określonych problemów (patrz również wytyczne dotyczące analizowania polityki).
4. **Napisz sprawozdanie.** Upewnij się, że wszystko w sprawozdaniu jest jasne, dokładne i oparte na weryfikowalnych dowodach. W sprawozdaniu alternatywnym należy odnieść się bezpośrednio do oficjalnego sprawozdania rządu.
5. **Rozpowszechnij swoje sprawozdanie.** Istnieją specjalne mechanizmy składania sprawozdań do organów monitorujących traktat. Na przykład Komitet CEDAW zwołuje przed sesją grupy robocze, które ustalają porządek dzienny dialogu między Komitetem a rządem poddanym przeglądowi. Dlatego tak ważne jest, aby sprawozdanie lub przynajmniej jego streszczenie zostało przesłane na czas przed sesją. Po tym etapie pełne sprawozdanie powinno zostać przedłożone na czas przed formalną sesją, podczas której przedstawiane jest sprawozdanie rządu.⁷⁸

Brytyjski Instytut Praw Człowieka (BIHR) rozpoczyna nowy projekt mający na celu wsparcie organizacji działających w Wielkiej Brytanii w zabieraniu opinii podczas kolejnego brytyjskiego badania praw człowieka przeprowadzanego przez ONZ w ramach powszechnego przeglądu okresowego. Więcej szczegółów można znaleźć na stronie: <http://www.communitycvs.org.uk/bihr-get-involved>.

W Polsce dobrym przykładem są raporty alternatywne przygotowane przez organizacje pozarządowe dotyczące realizacji Konwencji praw dziecka⁷⁹ czy Konwencji praw osób niepełnosprawnych⁸⁰.

Kampanie ratyfikacyjne traktatów o prawach człowieka to kolejny konkretny sposób promowania przez organizacje społeczeństwa obywatelskiego lepszego poszanowania i wdrażania praw człowieka w ich kraju. Zanim państwo może stać się stroną traktatu o prawach człowieka, zazwyczaj należy podjąć szereg kroków w celu zapewnienia zgodności krajowego ustawodawstwa i praktyki z tym traktatem. W większości krajów, aby ratyfikować traktat lub przystąpić do niego, konieczne jest formalne zatwierdzenie przez ustawodawcę krajowego. Poprzez ratyfikację lub przystąpienie państwo staje się stroną traktatu, a traktat staje się prawnie wiążący dla tego państwa po jego wejściu w życie.⁸¹

Mimo że leży to w gestii parlamentów, rządy czasami powstrzymują się od propagowania ratyfikacji z różnych powodów. W oczywisty sposób czynnikiem decydującym w każdym kraju jest wola polityczna. Organizacje pozarządowe muszą przekonać rządy i parlamentarzystów do ratyfikowania i wdrożenia Konwencji, jak również przeprowadzić

⁷⁸ Dostosowane z IWRAW Azja-Pacyfik. Cały tekst dostępny na stronie:

<http://www.endvawnow.org/en/articles/1302-alternative-and-shadow-reporting-as-a-campaign-element.html>

⁷⁹ **Raport Alternatywny polskich organizacji pozarządowych** dostępny poprzez stronę:

<https://www.unicef.pl/Media/Files/Raport-Alternatywny-polskich-organizacji-pozarządowych>.

⁸⁰ **Společny Raport Alternatywny** i jego aktualizacja z 2017 r. dostępne na stronie:

<http://konwencja.org/raport-alternatywny/>.

⁸¹ **Międzynarodowa Organizacja Pracy**, *Achieving decent work for domestic workers, An organizer's manual to promote ILO convention no. 189 and build domestic workers' power*, 2012, tekst dostępny na stronie:

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/publication/wcms_181344.pdf, s.

1.

kampanie informacyjne oparte na solidnych argumentach. Aby to zrobić, organizacje pozarządowe muszą również przekonać swoich członków, że jest to warte zachodu.⁸²

Podręcznik organizatora promujący konwencję 189 Międzynarodowej Organizacji Pracy

„Godna płaca dla pracowników domowych”

Silna kampania, czy to w celu promocji konwencji, wygrania sprawy przeciwko wykorzystującemu pracodawcy, czy też w jakimkolwiek innym celu, jest potężnym narzędziem organizacji pracowników. Kampanie stwarzają możliwości podnoszenia świadomości wśród urzędników państwowych i ogółu społeczeństwa, zmieniają postrzeganie pracowników domowych i całej branży, oraz informują pracowników domowych i pracodawców o ich prawach i obowiązkach. Ponadto kampanie zachęcają pracowników do uczestnictwa w działaniach związków zawodowych, co poprawia samoocenę pracowników domowych, pozwalając im postrzegać się jako prawdziwych pracowników zasługujących na ochronę.

Po przyjęciu traktatu o prawach człowieka jest on otwarty do ratyfikacji przez wszystkie państwa członkowskie. Proces ratyfikacji może trwać długo, dlatego należy przygotować się na długotrwałą kampanię. Chociaż ratyfikacja jest w ostatecznym rozrachunku procesem prawnym⁸³, można zbudować silną kampanię wokół procesu ratyfikacji, w którą można zaangażować szeroki wachlarz organizacji społeczeństwa obywatelskiego i innych partnerów.

Ratyfikacja krok po kroku

Krok 1. Przygotowanie analiz / zebranie dokumentacji;

Krok 2. Kontakt z organem odpowiedzialnym za wydawanie instrumentów ratyfikacyjnych / określenie, kto będzie je podpisywał;

Krok 3. Określenie procesów prowadzących do ratyfikacji lub przystąpienia do traktatu i podjęcie ich;

Krok 4. Określenie, czy potrzebne są jakiekolwiek deklaracje;

Krok 5. Przygotowanie i podpisanie instrumentu(-ów);

Krok 6. Złożenie dokumentów u depozytariusza⁸⁴.

Krajowa integracja międzynarodowych norm i standardów w zakresie praw człowieka odbywała się przez wiele dziesięcioleci od czasu przyjęcia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w 1948 r., poprzez stopniową ratyfikację coraz większej liczby wielostronnych konwencji. Organy monitorujące traktaty wzywają do harmonizacji prawa krajowego ze zobowiązaniami państwa wynikającymi z traktatów na podstawie przeglądu sprawozdań składanych przez państwa będące stronami.

Prawo podstawowe danego kraju ma decydujące znaczenie dla zapewnienia, że zobowiązania państwa będącego stroną wynikające z traktatów nie są jedynie aspiracyjnymi

⁸² **Międzynarodowa Organizacja Pracy**, *Achieving decent work for domestic workers, An organizer's manual to promote ILO convention no. 189 and build domestic workers' power*, 2012, tekst dostępny na stronie: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/publication/wcms_181344.pdf, str. 1.

⁸³ **Międzynarodowa Organizacja Pracy**, *Achieving decent work for domestic workers, An organizer's manual to promote ILO convention no. 189 and build domestic workers' power*, 2012, tekst dostępny na stronie: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/publication/wcms_181344.pdf, str. 36-37.

⁸⁴ Cały tekst dostępny na stronie: <http://www.pic.int/Procedures/BecomingaParty/StepstowardRatification/tabid/2184/language/enUS/Default.aspx>

zobowiązaniami politycznymi, ale tworzą procedurę mającą na celu zagwarantowanie rozliczenia się przed beneficjentami praw wynikających z instrumentów międzynarodowych. Tylko wtedy podejście do polityki gospodarczej i społecznej oparte na prawach człowieka może stać się rzeczywistością. Kiedy Konstytucja włącza procedurę egzekwowania prawa do sądów, staje się ona głównym motorem wprowadzania międzynarodowych praw człowieka do prawa krajowego.

4 PODEJMOWANIE KROKÓW PRAWNYCH PRZECIWKO RZĄDOM PAŃSTW NIE SPEŁNIAJĄCYCH WYMOGÓW PRAW CZŁOWIEKA

Rządy państw, które podpisały i ratyfikowały międzynarodowe dokumenty potwierdzające, chroniące i promujące prawa człowieka opisane w poprzednim rozdziale mają prawny obowiązek wdrażania tych przepisów na rzecz osób mieszkających na ich terytorium. Życie w stanie ubóstwa i/lub wykluczenia społecznego stanowi jaskrawe naruszenie tych praw, które rządy państw ratyfikujących zobowiązały się chronić, a zatem państwo takie łamie zobowiązania, których jest sygnatariuszem. W takim przypadku można uruchomić postępowanie prawne skierowane przeciwko temu państwu.

W niniejszym rozdziale omówiony zostanie sposób, w jaki członkowie EAPN mogą wszczynać takie postępowania przeciwko rządowi państw, jak również przegląd dostępnych dróg prawnych w sprawie naruszenia przepisów przed różnymi instytucjami międzynarodowymi. Omówimy również w jaki sposób konkretnie EAPN mogłaby podjąć kroki prawne wspólnie z Radą Europy, w której ma status uczestnika, a co za tym idzie możliwość składania skarg zbiorowych.

4.1 Kroki prawne na szczeblu krajowym

Podjmując problematykę praw człowieka, organizacje muszą mieć pełną jasność co do następujących kwestii: litery prawa; sposobu jego naruszania; dostępnych mechanizmów odwoławczych; sposobu monitorowania postępów.

W istocie chodzi o stwierdzenie odpowiedzialności państwa, a w razie konieczności pociągnięcie państwa do odpowiedzialności prawnej w jego własnych ramach prawnych lub poprzez odpowiednią procedurę skargi do Komitetu Praw Człowieka.

W podejściu opartym na prawach człowieka, łatwiej jest zidentyfikować różne rodzaje obowiązków, które należy wypełniać w zakresie poszanowania, ochrony i przestrzegania praw człowieka i postrzegać je jako obowiązki rządów. Analizowanie i stwierdzanie naruszeń obowiązku przestrzegania praw człowieka jest trudniejsze, ale ma zasadnicze znaczenie w kontekście ubóstwa. Jest to wyzwanie, ponieważ wiąże się z odejściem od tradycyjnego monitoringu praw człowieka w zakresie jednorazowych naruszeń na rzecz podejmowania długofalowego monitoringu polityki publicznej związanej z ubóstwem, zdrowiem, edukacją i innymi kwestiami. Wymaga to nowych metodologii pomiaru stopniowej realizacji w czasie oraz analizy budżetów publicznych w celu oceny alokacji dostępnych środków. Wymaga to również analizy umyślnego zaniechania działania, lub tego, co w inny sposób stanowi zaniechanie.

Pomimo tych trudności wiele organizacji, w tym Center for Economic and Social Rights⁸⁵, poczyniło obecnie znaczne postępy w opracowywaniu nowych metodologii w celu sprostania tym wyzwaniom. Osoby, których prawa zostały pogwałcone mogą zwrócić się do odpowiednich władz swojego państwa, lub państwa na terenie którego doszło do naruszenia.

Chociaż współpraca z organami państwa jest najlepszym wyjściem, grupy przeciwdziałające

⁸⁵ CESR, *Human Rights and Poverty: Is poverty a violation of Human Rights?*, dostępny na stronie: <http://www.cesr.org/poverty-and-human-rights-poverty-violation-human-rights>.

ubóstwu mogą często znajdować się w konflikcie z państwem lub jego agencjami między innymi w sprawach mieszkaniowych, pomocy osobom niepełnosprawnym, zdrowia, pomocy i opieki społecznej lub dyskryminacji. Wszystkie te kwestie są kwestiami praw człowieka i mogą być skuteczniej realizowane z wykorzystaniem podejścia opartego na prawach człowieka. Na przykład, jeśli mieszkanie jest nieodpowiednie, za drogie, przeludnione lub o nieodpowiednim standardzie (wilgotne, nieogrzewane i stwarzające zagrożenie dla zdrowia), wówczas można uznać, że państwo nie wywiązuje się ze swoich obowiązków w zakresie praw człowieka. Jeżeli wszystkie krajowe środki zaradcze nie rozwiązały tej kwestii, można złożyć skargę, z pewną pomocą prawną, być może na mocy Europejskiej Karty Społecznej. Podobnie zwiększona prywatyzacja przedsiębiorstw użyteczności publicznej oznacza, że dostęp do takich przedmiotów jak woda (najbardziej podstawowa z potrzeb) lub edukacja może być obecnie kontrolowany przez organizacje, których głównym celem jest osiągnięcie zysków⁸⁶.

Gdyby stanowiło to trudności dla rodzin o ograniczonych dochodach i gdyby państwo postrzegało te usługi jako towary czysto rynkowe, mogłoby to być interpretowane jako naruszenie praw człowieka, które można ścigać w ramach odpowiedniego instrumentu praw człowieka w tym przypadku prawdopodobnie Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, jeśli dane państwo ratyfikowało protokół fakultatywny przewidujący mechanizm skarg indywidualnych.⁸⁷

Skargi w Holenderskim Instytucie Praw Człowieka

Liczba skarg otrzymanych w 2016 r. wyniosła 3133 w porównaniu z 2148 w roku poprzednim i 1786 w 2014 r. Liczba wniosków o wydanie wyroku w 2016 r. wzrosła o 41 wniosków, osiągając liczbę 463. W 2017 r. Instytut opublikował raport zatytułowany *Human Rights in the Netherlands* [Prawa człowieka w Holandii], w którym stwierdził, że walka z ubóstwem musi znaleźć się na wyższym miejscu w programie, ponieważ z powodu braku pieniędzy zagrożone są prawa człowieka, takie jak prawo do edukacji, pracy, zdrowia i mieszkania. Instytut zażądał, aby rząd opracował krajową strategię walki z ubóstwem. Więcej informacji dostępne na stronie:

<https://www.nu.nl/binnenland/4556904/college-rechten-van-menskrege-meer-verzoeken-in-2016.html> oraz: <https://www.nu.nl/binnenland/4699194/mensenrechten-in-nederland-komen-drukstaan-armoede.html>

4.2 Kroki prawne na szczeblu międzynarodowym

W zależności od przypadku możliwe jest zwrócenie się do organów traktatowych Organizacji Narodów Zjednoczonych w Genewie lub do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. W szczególnych okolicznościach można również zwrócić się do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich. W tym rozdziale podano szczegółowe warunki wnoszenia skarg oraz procedurę działania międzynarodowych organów odwoławczych.

⁸⁶ Naruszenie praw człowieka poprzez prywatyzację usług publicznych zostało niedawno omówione w raporcie Specjalnego sprawozdawcy ONZ ds. skrajnego ubóstwa i praw człowieka, dostępny na stronie <http://undocs.org/A/73/396>.

⁸⁷ Polska nie ratyfikowała protokołu skargowego do Paktu. EAPN Polska brała jednak udział w VI przeglądzie realizacji Paktu przez Polskę. Stanowisko w tej sprawie zostało przesłane do Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych. Treść stanowiska po polsku: http://www.eapn.org.pl/wp-content/uploads/2016/03/EAPN_PL_MPPGSiK_stanowisko.pdf. Dokumenty z kolejnych przeglądów w zakładce CESCR: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=POL&Lang=EN.

Organizacja Narodów Zjednoczonych

Warunki, które muszą być spełnione, aby złożyć skargę:

- skarżący musi być ofiarą naruszenia jednego z praw wyszczególnionych w Konwencjach;
- muszą zostać wyczerpane wszelkie krajowe drogi odwołania;
- skarga nie może być anonimowa;
- skarga nie może być uznana za nadużycie prawa do odwołania;
- skarga nie może być rozpatrywana przez inne międzynarodowe organy odwoławcze.

Istnieją trzy główne procedury wnoszenia skarg dotyczących naruszeń postanowień traktatów o prawach człowieka do organów traktatowych:

- Komunikacja indywidualna: Istnieje dziewięć podstawowych traktatów międzynarodowych dotyczących praw człowieka. Każdy z tych traktatów ustanawia "organ traktatowy" (Komitet) złożony z ekspertów, którego zadaniem jest monitorowanie wdrażania postanowień traktatu przez jego strony będące państwami. Pełna lista komitetów i praw, za które są one odpowiedzialne, znajduje się w załączniku (strona 29). Każdy może złożyć skargę do komitetu przeciwko państwu, które: a) jest stroną danego traktatu (poprzez ratyfikację lub przystąpienie) w zakresie praw, co do których istnieje domniemanie naruszenia; b) które przyjęło kompetencje komitetu w zakresie rozpatrywania indywidualnych skarg, poprzez ratyfikację lub przystąpienie do protokołu fakultatywnego (w przypadku ICCPR, CEDAW, CRPD, ICESCR i CRC) lub poprzez złożenie oświadczenia w tej sprawie na mocy konkretnego artykułu konwencji (w przypadku CERD, CAT, CED i CMW). Skargi mogą być również wnoszone przez osoby trzecie w imieniu osób fizycznych, pod warunkiem wyrażenia przez nie pisemnej zgody.
- Skargi międzypaństwowe: Kilka traktatów dotyczących praw człowieka zawiera postanowienia umożliwiające państwom-sygnatariuszom składanie skarg na domniemane naruszenia traktatu przez inne państwo, będące stroną. Procedury te nigdy nie zostały zastosowane.
- Zapytania: W przypadku otrzymania wiarygodnych informacji zawierających uzasadnione przesłanki poważnych lub systematycznych naruszeń konwencji w państwie będącym stroną, Komitet Przeciwko Torturom (Art. 20 CAT), Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet (Art. 8 protokołu fakultatywnego do CEDAW), Komitet Praw Osób Niepełnosprawnych (Art. 6 protokołu fakultatywnego do CRPD), Komitet do Spraw Wymuszonych Zaginięć (Art. 33 CED), Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Art. 11 protokołu fakultatywnego do ICESCR) oraz Komitet Praw Dziecka (Art. 13 protokołu fakultatywnego (w sprawie procedury komunikacji) do CRC) mogą z własnej inicjatywy wszczynać dochodzenia.

Istnieją również procedury dotyczące skarg, które nie należą do systemu organów traktatowych - poprzez Procedury Specjalne Rady Praw Człowieka i Procedury Składania Skarg do Rady Praw Człowieka.

Więcej informacji na temat procedury składania skarg⁸⁸:

- <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TBComplaints.aspx>
- <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/complaintprocedure/pages/hrccomplaintprocedureindex.aspx>
- <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/IndividualCommunications.aspx>

⁸⁸ Informacje i poradnik po polsku na stronach BIP Ministerstwa Sprawiedliwości:
<https://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/skargi-indywidualne/>.

- 23 Frequently Asked Questions about Treaty Body Complaints Procedure
<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/TB/23FAQ.pdf>

Europejski Trybunał Praw Człowieka

Europejska Konwencja Praw Człowieka (EKPC) w 1959 r. powołała Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) właściwy do orzekania wobec państw będących stronami Konwencji, które nie wypełniają swoich zobowiązań z niej wynikających.

Trybunał liczy 47 sędziów, po jednym z każdego państwa członkowskiego. Celem Trybunału jest zapewnienie przestrzegania Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPC) przez członków Rady Europy. Trybunał rozpatruje wnioski zarówno indywidualnych obywateli, jak i państw, które zarzucają naruszenia praw człowieka. W ostatnich latach Trybunał rozpatrywał ponad 1000 spraw rocznie.

Aby złożyć skargę należy spełnić następujące warunki:

- należy być bezpośrednio i osobiście dotkniętym działaniem lub zaniechaniem, które może stanowić naruszenie Konwencji;
- wszystkie krajowe środki odwoławcze muszą zostać wyczerpane;
- skarga musi zostać złożona w terminie sześciu miesięcy od ostatecznego rozstrzygnięcia sprawy w systemie krajowym;
- skarga nie może być anonimowa;
- skarga nie może być wcześniej rozpatrywana przez międzynarodowe organy odwoławcze.

Sprawa wnoszona do EKPC musi być odpowiednio opisana. Opis powinien zawierać:

- zwięzłe przedstawienie skargi;
- powołanie się na prawa i/lub wolności, co do których istnieje podejrzenie, że zostały naruszone;
- wykaz orzeczeń administracyjnych i/lub prawnych wydanych przez władze krajowe w tej sprawie.

Jeżeli sprawa zostanie uznana za dopuszczoną do rozpatrzenia przez Trybunał, wnioskodawca musi być z zasady reprezentowany przez adwokata. Orzeczenia stwierdzające naruszenie praw człowieka są wiążące dla państw, których dotyczą, które są następnie zobowiązane do ich wykonania. Wszystkie państwa europejskie, które podpisały konwencję, są zobowiązane do śledzenia na bieżąco orzeczeń wydawanych przez Trybunał.

Więcej informacji na temat kryteriów dopuszczalności dla Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na stronach:

- <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/pol>
- http://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_POL.pdf

Unia Europejska

Każdy, kto uważa, że jego prawa zostały naruszone przez państwo członkowskie lub przez same instytucje UE, może skontaktować się z jednym z następujących organów:

- Parlament Europejski: Każdy obywatel Unii Europejskiej lub osoba zamieszkująca na terytorium państwa członkowskiego może złożyć wniosek do Parlamentu Europejskiego w sprawie która wchodzi w zakres działalności Unii Europejskiej i która dotyczy bezpośrednio tej osoby. Wnioski można składać indywidualnie lub zbiorowo. Z prawa do składania wniosków mogą korzystać również przedsiębiorstwa, organizacje i stowarzyszenia posiadające siedzibę na terytorium Unii Europejskiej. Wniosek może

przybrać formę skargi lub uwagi i może dotyczyć kwestii leżących w interesie publicznym lub prywatnym. Wniosek może zawierać indywidualne żądanie, skargę lub uwagę dotyczące stosowania prawa unijnego, jak również apel do Parlamentu Europejskiego o zajęcie stanowiska w konkretnej sprawie. Takie wnioski dają Parlamentowi Europejskiemu możliwość zwrócenia uwagi na wszelkie przypadki naruszenia praw obywateli przez państwo członkowskie, władze lokalne lub inną instytucję.

- Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich: jest dostępny dla obywateli UE i osób zamieszkałych na terytorium państw członkowskich UE. Do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich można złożyć skargę dotyczącą złego lub niedostatecznego zarządzania ze strony któregoś z organów UE. Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich jest niezależnym i bezstronnym organem, przed którym odpowiadają organy administracyjne UE rozpatrującym skargi dotyczące niewłaściwego zarządzania w instytucjach, organach, urzędach i agencjach UE. Jedynie Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, działając jako organ sądowy, nie wchodzi w zakres kompetencji Rzecznika Praw Obywatelskich, który może stwierdzić niewłaściwe zarządzanie w instytucji nieprzestrzegającej praw podstawowych, przepisów lub zasad dobrej administracji.
- Komisja Europejska: jest dostępna dla każdego, kto chce złożyć skargę na to, że któreś z państw członkowskich nie przestrzega prawa UE.
- Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej interpretuje prawo UE w celu upewnienia się, że jest ono stosowane w ten sam sposób we wszystkich krajach UE, a także rozstrzyga spory prawne pomiędzy rządami krajowymi a instytucjami UE. W pewnych okolicznościach może być również wykorzystywany przez osoby fizyczne, firmy lub organizacje do podejmowania działań przeciwko instytucji UE, jeżeli uważają, że w jakiś sposób naruszyła ona ich prawa.
- Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) jest jedną ze zdecentralizowanych agencji UE powołanych w celu zapewnienia specjalistycznego doradztwa instytucjom UE i państwom członkowskim w wielu kwestiach. Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej pomaga w zapewnieniu ochrony praw podstawowych osób mieszkających na terytorium UE. Nie posiada ona uprawnień do rozpatrywania indywidualnych skarg. Istnieją jednak organizacje działające na terytorium państw członkowskich oraz na szczeblu europejskim i międzynarodowym wymienione powyżej, do których obywatele mogą się zwrócić w przypadku naruszenia ich praw podstawowych.

Więcej informacji na temat tego, gdzie można zwrócić się o pomoc na szczeblu UE:

- Jak złożyć skargę na szczeblu UE - https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/contact/problems-and-complaints/complaints-about-breaches-eu-law/how-make-complaint-eu-level_pl
- <http://fra.europa.eu/en/about-fundamental-rights/where-to-turn>

4.3 Skargi zbiorowe do Rady Europy

Rada Europy jest organizacją międzynarodową założoną w 1949 r. w celu wspierania demokracji, ochrony praw człowieka i rządów państwa prawa w Europie, skupiającą jako członków 47 państw europejskich. Aby zagwarantować przestrzeganie praw jednostki, Rada Europy przyjęła dwa odrębne traktaty: Europejską Konwencję Praw Człowieka gwarantującą prawa obywatelskie i polityczne w 1950 r., oraz Europejską Kartę Społeczną, gwarantującą prawa społeczne i gospodarcze, w 1961 r. Prawa ustanowione w ramach Europejskiej Karty Społecznej (*European Social Charter* – ESC) zazwyczaj mają swoje odbicie w wiążących przepisach prawa pierwotnego lub wtórnego UE. Chociaż pierwotna Karta nie zawierała

żadnych szczególnych postanowień dotyczących ubóstwa, jej zmieniona wersja (RESC) dodała Artykuł 30, który wyraźnie i konkretnie odnosi się do tej kwestii.

Status uczestnika dla organizacji pozarządowych

Konferencja INGO stanowi przewidziany prawem sposób utrzymywania relacji pomiędzy Radą Europy a organizacjami pozarządowymi (NGO). Organizacje pozarządowe aktywnie uczestniczą w procesie decyzyjnym w Radzie Europy poprzez Konferencję INGO, która jest unikalnym organem konsultacyjnym skupiającym ponad trzysta organizacji pozarządowych spotykających się dwa razy w roku na sesji plenarnej. Wszystkie organizacje pozarządowe wchodzące w skład Konferencji INGO mają specjalny tytuł, zwany statusem uczestnika. Istnieje kilka różnych kryteriów, które organizacja musi spełniać, aby zostać uczestnikiem, w tym między innymi poszanowanie zasad demokracji, posiadanie funkcjonującej struktury i reprezentatywność w dziedzinie swoich kompetencji na szczeblu europejskim. Status uczestnika przyznawany jest raz do roku i może być odnawiany co cztery lata. Status uczestnika EAPN został odnowiony w 2017 r. Po uzyskaniu statusu uczestnika organizacja ma dostęp do kilku kanałów uczestnictwa, począwszy od aktywnego promowania ram prawnych przyjętych przez Radę Europy, a skończywszy na doradztwie i współpracy z innymi organami Rady (zwłaszcza z komisarzem ds. praw człowieka).

Więcej informacji na ten temat można znaleźć pod adresem:

<https://www.coe.int/en/web/ingo/participatory-status>

*Tylko organizacje pozarządowe posiadające status uczestnika mogą składać skargi zbiorowe przed Europejskim Komitetem Praw Społecznych.*⁸⁹

Wprowadzona w 1995 r. procedura skarg zbiorowych wzmocniła rolę partnerów społecznych i organizacji pozarządowych, umożliwiając im bezpośrednie zwracanie się do Europejskiego Komitetu Praw Społecznych (ECSR) o orzeczenia w sprawie braku wdrażania Karty na terytorium państw, które przyjęły jej postanowienia i procedurę składania skarg. Ze względu na swój zbiorowy charakter, skargi mogą dotyczyć jedynie kwestii niezgodności prawa lub praktyki danego państwa z jednym z postanowień Karty. Nie można składać skarg w sprawach indywidualnych. W związku z tym skargi mogą być składane bez wyczerpania krajowych środków zaradczych i bez konieczności tego, by organizacja występująca z roszczeniem sama była dotknięta danym naruszeniem. Jedynym wymogiem w przypadku organizacji pozarządowych składających skargi zbiorowe jest konieczność posiadania szczególnych kompetencji w dziedzinie związanej z postanowieniem Karty, którego dotyczy skarga.⁹⁰

Skargi muszą być sporządzone w języku angielskim lub francuskim i przesłane pocztą na adres sekretarza wykonawczego ECSR. Jeżeli wymogi formalne zostały spełnione, ECSR uznaje skargę za dopuszczalną na podstawie wniosku wyznaczonego sprawozdawcy. Państwo będące stroną może udzielić odpowiedzi na piśmie, a skarżący może również udzielić odpowiedzi na wniosek Przewodniczącego ECSR. Przewodniczący zamyka procedurę gdy uzna to za stosowne. Wysłuchania publiczne mogą być również organizowane przez ECSR z własnej inicjatywy lub na wniosek jednej ze stron.

⁸⁹ Lista organizacji uprawnionych z 1 lipca 2018 r. <https://rm.coe.int/gc-2018-17-bil-list-ingos-01-07-2018/16808bbfbf>.

⁹⁰ Rada Europy, Procedura skarg zbiorowych, dostępna pod adresem: <https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/collective-complaints-procedure1>.

Następnie ECSR przyjmuje i przesyła sprawozdanie z zasadności skargi, w którym ustala, czy Karta została naruszona, czy też nie. W przypadku ryzyka wystąpienia poważnych szkód Komitet Ministrów Rady Europy może następnie przyjąć, na wniosek jednej ze stron lub z własnej inicjatywy, natychmiastowe środki, a strony mogą zostać poproszone o monitorowanie wdrażania tych środków. W przypadku naruszenia Karty, ostateczna decyzja lub zalecenie Komitetu uwzględnia deklarowany przez pozwane państwo zamiar podjęcia odpowiednich środków w celu doprowadzenia sytuacji do zgodności z Kartą.⁹¹

Decyzje i wnioski muszą być respektowane przez dane państwo, nawet jeśli nie są one bezpośrednio egzekwowalne na poziomie krajowym, ponieważ Komitet nie jest właściwym sądem zdolnym do wydawania wyroków. To, jakie środki należy przyjąć, jest ostatecznie decyzją polityczną danego państwa (tj. skarżący nie może wymagać wykonania decyzji). Niemniej jednak rezolucje te służą za podstawę pozytywnych zmian w zakresie praw społecznych na szczeblu krajowym, zarówno poprzez prawodawstwo, jak i orzecznictwo.

Jedną z głównych barier postępu w tej dziedzinie jest ograniczona wartość prawna orzecznictwa ECSR, wynikająca z dwóch głównych powodów: po pierwsze, nie wydaje go sąd, a po drugie, rezolucje ECSR nie są wyrokami. W związku z tym można rozważać inne możliwe kanały w ramach Rady Europy, takie jak występowanie do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka lub współpraca z Komisarzem Praw Człowieka.

Więcej informacji na temat działań Rady Europy w zakresie praw człowieka na stronie:
<http://www.coe.int/en/web/portal/human-rights>

Pełny przegląd procedur Rady Europy, zawierający szczegółowe informacje na temat organów, obowiązków i praktycznych działań Rady Europy, dostępny jest w [Załączniku](#) (str. 30), o następującej strukturze:

1. Czym jest Rada Europy?
2. Ochrona praw jednostki w ramach Rady Europy.
3. Europejska Konwencja Praw Człowieka i Europejski Trybunał Praw Człowieka.
4. Europejska Karta Społeczna i Europejski Komitet Praw Socjalnych.
5. Informacje ogólne – Konferencja INGO.
6. Status uczestnika – znaczenie.
7. Status uczestnika – wymogi dostępu.
8. Status uczestnika – tryb uczestnictwa.
9. Status EAPN w bazie danych INGO.
10. Informacje ogólne – Skargi zbiorowe.
11. Organizacje pozarządowe uprawnione do składania skarg zbiorowych.
12. Warunki dopuszczalności – skargi zbiorowe.
13. Procedura postępowania – skargi zbiorowe.
14. Możliwe alternatywy – składanie skarg przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka i współpraca z Rzecznikiem Praw Człowieka.

Składanie skarg przed Komisją Praw Społecznych

Fińskie Stowarzyszenie Praw Socjalnych (członek EAPN Finlandia) złożyło dwie skargi do Komitetu Praw Społecznych przy Radzie Europy (skarga 88/2012 i skarga 108/2014). Stowarzyszenie odniosło się do art. 12 i 13 RESC, wyrażając opinię, że wysokość

⁹¹ **Rada Europy**, *Ewolucja Karty i Konwencji w ramach Rady Europy: przegląd porównawczy*, dostępny pod adresem: <https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/the-evolution-of-the-charter-and-the-convention-within-the-council-of-europe-a-comparative-overview>.

podstawowych świadczeń na wypadek choroby, macierzyństwa, rehabilitacji, bezrobocia i starości, jest w Finlandii zbyt niska. W swoich decyzjach Komitet zgodził się i zauważył, że Finlandia, utrzymując zbyt niskie świadczenia podstawowe (niższe niż 40% mediany dochodów ekwiwalentnych), narusza art. 12 i 13 Karty, co uzasadnia roszczenie 88/2012 i 108/2014. W późniejszej decyzji 108/2015 Komitet stwierdził, że pomoc dla bezrobotnych, nawet biorąc pod uwagę jej ewentualne połączenie z innymi świadczeniami, nie jest wystarczająca, aby umożliwić beneficjentom zaspokojenie ich podstawowych potrzeb, a zatem sytuacja jest sprzeczna z art. 13 ust. 1 (Pomoc społeczna).

Niestety rząd Finlandii odmówił przestrzegania Karty Społecznej. Podstawowe świadczenia nie były reformowane, a w latach 2016-2019 zostały zamrożone i nie było ich podwyżki ze względu na zmiany wskaźników cen konsumenckich. Tak więc, pomimo uznania roszczeń, sytuacja osób ubogich w Finlandii w 2017 roku była jeszcze gorsza niż w 2014 roku. EAPN Finlandia planuje kampanię i zbiera podpisy pod inicjatywą obywatelską podwyższenia podstawowych świadczeń w Finlandii, aby pomóc ubogim i zmusić rząd do przestrzegania Karty.

Finlandia należy również do 15 krajów, na które złożono skargę w sprawie Europejskiej Karty Społecznej dotyczącą naruszenia zobowiązań w zakresie równej płacy za pracę o równej wartości dla kobiet i mężczyzn. Te 15 skarg organizacji University Women of Europe o numerach 124-138/2016 zostało uznanych przez Europejski Komitet Praw Socjalnych za dopuszczalne i są obecnie rozpatrywane przez Komitet w ramach procedury skarg zbiorowych.

Więcej informacji na stronach:

- https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/processed-complaints/-/asset_publisher/5GEFkJmH2bYG/content/no-108-2014-finnish-society-of-social-rights-v-finland
- https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/processed-complaints/-/asset_publisher/5GEFkJmH2bYG/content/no-88-2012-finnish-society-of-social-rights-v-finland

4.4 Kroki prawne w ramach Rady Europy w praktyce: doświadczenia zainteresowanych interesariuszy społecznych

Aby lepiej zrozumieć możliwości wykorzystania statusu uczestnika w Radzie Europy do uruchamiania procedury składania skarg zbiorowych, EAPN dotarła do innych organizacji na szczeblu europejskim, próbując wyciągnąć wnioski z ich doświadczeń. Zebrano informacje od FEANTSA (Europejskiej Organizacji członkowskiej EAPN), Europejskiego Forum Młodzieży oraz Europejskiej Konfederacji Związków Zawodowych.

W ostatnich latach FEANTSA złożyła trzy zbiorowe skargi do Rady Europy. W 2006 r. złożyła skuteczną skargę przeciwko Francji naruszającej swoje szczególne zobowiązania wynikające z art. 31 RESC: promowanie dostępu do odpowiednich warunków mieszkaniowych, zapobieganie, ograniczanie i stopniowe eliminowanie bezdomności oraz zapewnienie mieszkań przystępnych cenowo dla osób nieposiadających odpowiednich środków. W 2008 r. FEANTSA złożyła skargę przeciwko Słowenii, w której skupiła się na przepisach, które naraziłyby 13 000 lokatorów na wywłaszczenie z mieszkań przez byłych najemców, twierdząc, że narusza to art. E, 16 i 31. W 2012 r. FEANTSA złożyła skargę przeciwko Holandii, twierdząc, że ustawodawstwo, polityka i praktyka tego państwa w

zakresie schronisk dla bezdomnych nie jest zgodna z artykułami 13, 16, 17, 19, 30 i 31, rozpatrywanymi indywidualnie lub w związku z artykułem E ESC. Więcej informacji można znaleźć na stronach:

- <http://housingrightswatch.org/jurisprudence/collective-complaint-feantsa-v-france-392006>
- <http://housingrightswatch.org/jurisprudence/collective-complaint-feantsa-v-slovenia-532008>
- <http://housingrightswatch.org/jurisprudence/collective-complaint-feantsa-v-netherlands-862012>

W maju 2017 r. **Europejskie Forum Młodzieży** złożyło skargę przeciwko Belgii w sprawie bezpłatnych staży. Skarga miała na celu zakwestionowanie i ostateczną zmianę ustawodawstwa belgijskiego oraz doprowadzenia do decyzji, która ustanowiłaby precedens w całej Europie i poza nią, czyniąc tę nieuczciwą i dyskryminacyjną praktykę nielegalną. Obecnie Belgia ma najwyższy odsetek stażystów niepłatnych w UE, przy czym zaledwie 18% stażystów otrzymuje wynagrodzenie. W skardze stwierdza się, że bezpłatne staże naruszają prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia, jak również prawo dzieci i młodzieży do ochrony zgodnie z definicją zawartą w Europejskiej Karcie Społecznej. Więcej szczegółów na temat tego działania można znaleźć tutaj: https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/pending-complaints/-/asset_publisher/lf8ufoBY2Thr/content/no-150-2017-european-youth-forum-yfj-v-belgium

Europejska Konfederacja Związków Zawodowych ma długą historię zaangażowania i w znacznym stopniu przyczyniła się do opracowania procedury składania skarg zbiorowych. Organizacja dotychczas złożyła dwie udane skargi, wraz ze swoimi krajowymi oddziałami: w 2005 r. przeciwko Bułgarii i w 2009 r. przeciwko Belgii, obie w sprawie prawa do strajku i do działań zbiorowych. Ponadto ETUC doradzała innym krajowym podmiotom stowarzyszonym, czy powinny one podejmować działania prawne, współpracując z Europejskim Forum Młodzieży w zakresie powyższych działań oraz poczyniła spostrzeżenia w odniesieniu do ponad 20 skarg zbiorowych, w tym wszystkich 15 spraw University Women of Europe (jednej organizacji pozywającej 15 państw członkowskich UE). Więcej informacji można znaleźć tutaj:

- https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/processed-complaints/-/asset_publisher/5GEFkJmH2bYG/content/no-32-2005-european-trade-union-confederation-etuc-confederation-of-independent-trade-unions-in-bulgaria-citub-confederation-of-labour-podkrepa-cl-pod
- https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/processed-complaints/-/asset_publisher/5GEFkJmH2bYG/content/no-59-2009-european-trade-union-confederation-etuc-centrale-generale-des-syndicats-liberaux-de-belgique-cgslb-confederation-des-syndicats-chretiens-de

W oparciu o te konkretne doświadczenia i wkład powyższych organizacji, podsumujemy najważniejsze kroki, jak również wyzwania i możliwości, określone przez wymienione podmioty w ich działaniach prawnych.

Skąd wiedzieć czy istnieje sprawa, która może być wniesiona jako skarga zbiorowa?

Zgodnie z doświadczeniami wymienionych organizacji, pierwszym krokiem jest zbadanie realiów krajowych w celu sprawdzenia, w których krajach występują przypadki łamania praw człowieka, które mogą zostać zakwestionowane w drodze skargi prawnej przeciwko rządowi, o których mowa. ETUC uważa, że w tym zadaniu najlepiej sprawdzają się przedstawiciele krajowi. Prace te wspomagane są oceną artykułów Europejskiej Karty Społecznej ratyfikowanych przez badany kraj oraz sprawozdaniami Europejskiego Komitetu Praw

Socjalnych na temat danego kraju, określającymi czy postępowanie danego kraju jest zgodne z postanowieniami Karty. Skarga może być skierowana przeciwko samemu prawu lub przeciwko sposobowi jego egzekwowania (lub nieegzekwowaniu) w praktyce. Na przykład w przypadku skargi Europejskiego Forum Młodzieży dotyczącej bezpłatnych staży ważne było ustalenie, czy przepisy krajowe zezwalały na ich odbycie, czy też nie regulowały ich w odpowiedni sposób, czy też może prawo ich zabraniało, ale były one realizowane one w praktyce. Zdaniem ETUC punktem wyjścia jest istniejące orzecznictwo i nierozstrzygnięte sprawy naruszenia postanowień ECSR, o których mowa, na terytorium danego kraju. W 2008 r. Europejski Instytut Związków Zawodowych opracował praktyczne narzędzie do wykorzystania w kampanii o nazwie "Lepsza obrona i promowanie praw związków zawodowych w sektorze publicznym", które przedstawia wszystkie możliwe postępowania sądowe, w tym skargi zbiorowe. Część 1 zawiera pewne nieformalne wytyczne, które ETUC stosuje przy podejmowaniu decyzji, czy składać skargę zbiorową, zaś część 2 zawiera analizę aktualnych naruszeń praw związków zawodowych, stwierdzonych przez MOP i Radę Europy, w podziale na kraje.⁹²

Europejskie Forum Młodzieży: Promowanie praw młodzieży poprzez Radę Europy

Należy udzielić odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy dane państwo ratyfikowało oryginalną lub zrewidowaną Europejską Kartę Społeczną?
- Które postanowienia Europejskiej Karty Społecznej zostały zaakceptowane?
- Czy państwo przyjęło procedurę składania skarg zbiorowych?
- Kiedy składane jest sprawozdanie dotyczące artykułów Karty dotyczących Państwa organizacji?
- Czy Państwa rząd wie o zaleceniu Komitetu Ministrów w sprawie dostępu do praw młodych osób (można skontaktować się z odpowiednim ministerstwem np. Ministerstwem Spraw Zagranicznych)?
- Jeśli tak, to co robi, aby wdrożyć Zalecenie?

Więcej informacji na stronie: <http://tools.youthforum.org/youth-rights-info-tool/>

FEANTSA: Czy jest sprawa?

Co jest potrzebne:

- Dobra znajomość kontekstu krajowego i lokalnego;
- Należy zebrać informacje na następujące tematy: dane statystyczne dotyczące naruszeń, pilne kwestie obecne w mediach;
- Należy ocenić zgodność z RESRC w celu ustalenia jakie prawa są naruszane;
- Należy powiązać ze sobą w spójny sposób dowody z istniejącymi przepisami prawa i politykami oraz postanowieniami Karty przyjętymi przez dane państwo.

Jaka wiedza prawnicza jest potrzebna?

Jest to zasadniczo praca prawnicza, dlatego wymagana jest dogłębna znajomość przepisów prawnych obowiązujących na terenie danego państwa i w danej dziedzinie. Wsparcie prawnicze jest konieczne nie tylko do złożenia skargi, ale również do udzielenia odpowiedzi na uwagi skarżonych państw. Najważniejsze jest odpowiednie wsparcie prawne i zdolność do czynności prawnych – lub, jak stwierdza ETUC, przynajmniej osoba znająca procedury i

⁹² Z dokumentem tym można się zapoznać w całości na stronie: <http://www.etui.org/Publications2/Reports/Better-defending-and-promoting-trade-union-rights-in-the-public-sector2>.

orzecznictwo (w sprawie niezgodności). Według FEANTSA do przygotowania sprawy sądowej i napisania skargi potrzebna jest jedna osoba posiadająca solidną wiedzę prawniczą. W sprawie prowadzonej przez FEANTSA skarga została poprowadzona przez prawnika powiązanego ze Słoweńskim Stowarzyszeniem Najemców oraz przez eksperta ds. praw migrantów z Holandii. Poza tym potrzebny jest szerszy zespół ekspertów w celu dokonania przeglądu skargi, jej ulepszenia, wzbogacenia i zapewnienia wsparcia – w przypadku FEANTSA była to Sieć Ekspertów Nadzoru nad Prawami Mieszkaniowymi (Housing Rights Watch, patrz ramka poniżej). ETUC z kolei ma własnego radcę prawnego dzięki czemu może zapewnić wsparcie prawne krajowym oddziałom. Ponieważ pracownicy organizacji pozarządowych nie zawsze mają podstawy prawne lub doświadczenie w takich kwestiach, rozwiązaniem zaproponowanym przez Europejskie Forum Młodzieży i FEANTSA jest współpraca z działającą pro-bono kancelarią prawną, która może zaoferować pomoc w sporządzeniu skargi z udziałem organizacji i jej członków. Innym rozwiązaniem jest odpłatne wsparcie prawne, ale jest to o wiele mniej zbadana ścieżka, ponieważ opłaty są zbyt wysokie dla organizacji pozarządowych o ograniczonych zasobach. ETUC informuje, że w niektórych przypadkach zostały już złożone wnioski do Rady Europy o zwrot kosztów sądowych. FEANTSA zwraca również uwagę na istnienie biur porad prawnych, w których studenci, nadzorowani przez swoich profesorów, pracują nad konkretnymi przypadkami, aby nauczyć się, jak stosować swoją wiedzę teoretyczną, utrzymując jednocześnie bezpośredni kontakt z praktykującymi prawnikami i skarżącymi.

Jakie inne zasoby, w tym czas pracy personelu, są zaangażowane?

Organizacje członkowskie działające na terytorium danego państwa muszą być przygotowane na to, by przeznaczać środki na zaangażowanie w proces postępowania prawnego, poprzez gromadzenie dowodów na poziomie krajowym w celu uzasadnienia sprawy oraz współpracę z radcą prawnym w celu przygotowania skargi. Aktywne zaangażowanie przedstawicieli krajowych jest absolutną koniecznością, a FEANTSA zaleca również wskazanie aktywnych podmiotów na szczeblu krajowym i lokalnym. Przynajmniej jeden pracownik na szczeblu europejskim (a często dwóch pracowników) musi zapewnić wsparcie w postępowaniu na różnych szczeblach zaangażowania. Według Europejskiej Konfederacji Związków Zawodowych może to stanowić 10-25% czasu takiej osoby, a czasem, w kluczowych momentach postępowania, nawet znacznie więcej. Przesłuchanie może odbyć się w Strasburgu. Cały proces wymaga średnio około 18 miesięcy. FEANTSA uważa, że choć sam proces jest stosunkowo tani, jest on czasochłonny pod względem zaangażowania pracowników i energii potrzebnej do skutecznej mobilizacji przedstawicieli krajowych, uzyskania ustawowej zgody w ramach organizacji, nawiązania kontaktu ze wszystkimi zaangażowanymi stronami w tym zewnętrznymi ekspertami prawnymi, śledzenia postępowania, działań uzupełniających (lobbing, uświadamianie, budowanie potencjału itp.). Należy również podkreślić, że programy finansowe UE wspierające sieci europejskie wyraźnie wykluczają wydatki związane z działaniami prawnymi jako niekwalifikujące się do finansowania, w związku z czym do prowadzenia takich działań konieczne jest wskazanie alternatywnych źródeł finansowania.

EaSI – ustanowienie czteroletnich ramowych umów o partnerstwie w celu wspierania sieci działających na szczeblu UE w obszarach włączenia społecznego i ograniczania ubóstwa

Zaproszenie do składania wniosków opublikowane przez Komisję Europejską w lipcu 2017 r. wyraźnie określa, co następuje: „6.1.3. Działania niekwalifikowalne: Następujące rodzaje

działalności nie kwalifikują się do finansowania UE: składki członkowskie na rzecz innych sieci wspieranych dotacjami UE; wsparcie finansowe dla stron trzecich określonych w pkt 3 wytycznych finansowych; stypendia/ stypendia dla osób fizycznych na udział w warsztatach, seminariach, konferencjach, kongresach, szkoleniach itp.; działania wspierające poszczególne partie polityczne; **postępowania sądowe przed sądami krajowymi lub międzynarodowymi, bez względu na ich przyczyny lub cele.**”

Zostało to wyjaśnione i powtórzone w dokumencie FAQ.

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=629&langId=en&callId=520&furtherCalls=yes>

Jakie partnerstwa mogą pomóc w tym dążeniu – na szczeblu krajowym i europejskim?

Poza docieraniem do prawników pro-bono, FEANTSA i Europejskie Forum Młodzieży wskazują na kontakt z innymi organizacjami, które przeprowadziły już podobne procedury. Korzystanie z wiedzy specjalistycznej innych organizacji jest bardzo cennym zasobem. ETUC podkreśla, że sojusze z innymi organizacjami pozarządowymi również działającymi w tej samej dziedzinie są przydatne nie tylko w zakresie korzystania z wiedzy specjalistycznej, ale również dlatego, że skargi składane przez więcej niż jedną stronę również stanowiłyby precedens w tej procedurze. Poza tym Forum przypomina również, że w przeszłości Platforma Społeczna organizowała wydarzenia i szkolenia dotyczące Europejskiej Karty Społecznej i skarg zbiorowych, ale ostatnie z nich miało miejsce w 2015 r. Innym przykładem praktyki przedstawionej poniżej jest tworzenie lub łączenie się z istniejącymi sieciami prowadzącymi użyteczne prace w danej dziedzinie. ETUC radzi zainteresowanym organizacjom, aby skontaktowały się z Sekretariatem ECSR, jak również z Konferencją INGO, w celu określenia, jakiego rodzaju szczególne wsparcie mogą one zaoferować organizacjom pozarządowym w przygotowaniu skargi.

Housing Rights Watch

Housing Rights Watch FEANTSA to interdyscyplinarna europejska sieć stowarzyszeń, prawników i pracowników naukowych z różnych krajów angażujących się w promowanie prawa do mieszkania, które zostało uznane za jedno z najważniejszych praw człowieka. Założona w Cardiff w listopadzie 2008 r. sieć ma na celu realizację prawa każdego człowieka do godnego życia i do posiadania bezpiecznego, odpowiedniego i przystępnego cenowo miejsca do życia. Wspiera ona wzajemne uczenie się poprzez:

- wymianę informacji na temat inicjatyw legislacyjnych i sądowych (baza danych orzecznictwa, analiza sądowa, monitorowanie zmian prawnych);
- wspieranie lokalnych, krajowych i międzynarodowych postępowań sądowych;
- monitorowanie i interweniowanie w przypadku faktycznego i systemowego łamania praw na różnych szczeblach;
- monitorowanie rozwoju mieszkalnictwa z perspektywy praw człowieka;
- wspieranie zmian w polityce publicznej na szczeblu krajowym i europejskim w celu poprawy realizacji prawa do mieszkania⁹³;
- wspieranie powstawania krajowych sieci zajmujących się prawem do mieszkania w Europie.

Strona sieci: <http://housingrightswatch.org/>

⁹³ Jedną z inicjatyw HRW jest promowanie **miejskiej karty praw osób bezdomnych**. W Polsce upowszechniały ją EAPN Polska <http://www.eapn.org.pl/wp-content/uploads/2018/02/miejska-karta-praw-osob-bezdomnych.pdf>, a także Rzecznik Praw Obywatelskich: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-ma-nadzieje-ze-karta-praw-osob-bezdomnych-przyczyni-sie-do-systemowego-rozwiazania-problemu>.

Możliwości i korzyści płynące ze składania skarg

Znaczącym plusem z punktu widzenia Europejskiego Forum Młodzieży, jest fakt, że pozytywny wynik postępowania z ECSR może zwiększyć poparcie dla danej kwestii również w innych krajach. Forum wskazuje również na korzyści płynące z faktu, że nie trzeba wyczerpać wszystkich lokalnych środków zaradczych, co przyspiesza procedurę. Złożenie takiej skargi jest świetną okazją do podniesienia świadomości i wyeksponowania danej kwestii, ale potrzebne są dodatkowe środki, aby odpowiednio ją promować za pośrednictwem mediów (w tym mediów społecznościowych) i innych kanałów zwiększających świadomość i zainteresowanie. Na przykład post Europejskiego Forum Młodzieży na Facebooku dotyczący skargi do ESC był najczęściej lajkowanym i udostępnianym postem Forum. FEANTSA podkreśla, że obok spraw sądowych potrzebne jest również orzecznictwo, a także szkolenia, budowanie potencjału i działania mające na celu podnoszenie świadomości. W przypadku skargi złożonej przez FEANTSA przeciwko Francji udało się nadać na tyle duży rozgłos tej kwestii, że równolegle w Holandii wprowadzono bezwarunkowe prawo do schronienia (które jednak nie obejmuje nieudokumentowanych migrantów). Kolejnym pozytywnym aspektem jest fakt, że skargi wpłynęły na orzecznictwo i prawoznawstwo, łącznie z implikacjami dla Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i sądów krajowych. Zdaniem ETUC, wpływ polityczny jest wyraźną korzyścią, ale warto pamiętać, że zależy on od wielu czynników, takich jak zaangażowanie mediów (związki zawodowe uzyskują je łatwiej niż organizacje pozarządowe), inwestowanie środków w tworzenie oddźwięku w mediach i polityce, gotowość rządu do prowadzenia debaty na temat skargi itp.

Pozytywne wnioski płynące z doświadczeń zdobytych przez FEANTSA

- Kampanie i ruchy społeczne na rzecz praw mieszkaniowych dostrzegły wartość ujęcia bezdomności w ramach podejścia opartego na prawach.
- Osoby bezdomne otrzymały prawo do działania, zamiast traktowania bezdomności jedynie jako kwestii politycznej.
- Korzyści w postaci rozwoju i wyjaśniania praw mieszkaniowych oraz stworzenia zbioru orzecznictwa dotyczącego obowiązków państw w odniesieniu do ESC i RESC.
- Strukturyzacja standardów międzynarodowych / odgórnego procesu harmonizacji.
- Wpływ na prawo do mieszkania na poziomie krajowym poprzez skorygowanie ustawodawstwa, które zostało potępione.

Zagrożenia i wyzwania związane z zaangażowaniem w zbiorowe kroki prawne

Kluczową słabością procedury ESRC, podkreślaną również przez ETUC, jest fakt, że wynik nie jest prawnie wiążący, chociaż skargi prowadzą zazwyczaj do zmian zarówno w prawie, jak i w praktyce. Ponadto tylko 15 państw przyjęło protokół w sprawie skarg zbiorowych⁹⁴. ETUC ostrzega, że każdy wynik jest tylko połowicznie obowiązujący, ponieważ państwa członkowskie są w zasadzie zobowiązane do podjęcia środków wykonawczych, ale nie ma żadnych sankcji w przypadku zaniechania. Wdrażanie może również trwać długo, a czasami jest tylko fragmentaryczne, ponieważ krajowe zmiany legislacyjne mogą trwać latami. Według FEANTSA organizacje muszą starannie rozważyć koszty i korzyści współpracy z organami administracji na rzecz zmian w porównaniu do bezpośredniej konfrontacji za pomocą środków prawnych. Organizacja ostrzega również, że skargi zbiorowe mogą mieć

⁹⁴ Polska go nie ratyfikowała (a także kilku innych instrumentów skargowych) mimo nawoływań między innymi EAPN Polska. List sieci z uchwałą Rady Wykonawczej z grudnia 2015 r. i odpowiedzią minister Elżbiety Rafalskiej: http://www.eapn.org.pl/wp-content/uploads/2016/02/uchwala_EAPN_PL_odpowiedz_MRPiPS.pdf.

negatywny wpływ na członków sieci, ponieważ niektóre krajowe organizacje członkowskie są dostawcami usług finansowanymi przez państwo lub władze lokalne. ETUC zwróciło uwagę na minimalizowanie konsekwencji wobec organizacji członkowskich w przypadku skarg dotyczących Bułgarii i Belgii. W przypadku Francji już tak nie było, chociaż nie wszystkie krajowe filie opowiadały się za podjęciem działań. FEANTSA zwraca również uwagę na to, że wiele krajów nie ratyfikowało Europejskiej Karty Społecznej, a system *a la carte* pozwala państwu wybrać i podpisać tylko artykuły, które akceptuje⁹⁵. Jednym z wyzwań wskazanych przez Europejskie Forum Młodzieży było zrównoważenie wkładu zewnętrznych podmiotów prawnych z zaangażowaniem krajowych organizacji członkowskich.

HUDOC-ESC to baza danych zapewniająca dostęp do decyzji i wniosków Europejskiego Komitetu Praw Społecznych – decyzji przyjętych przez Komitet w ramach procedury skarg zbiorowych oraz działań następczych w związku z decyzjami Komitetu Ministrów; wniosków przyjętych przez Komitet w ramach systemu sprawozdawczości oraz działań następczych w związku z wnioskami Komitetu Ministrów. Można się z nimi zapoznać pod adresem: <http://hudoc.esc.coe.int>.

⁹⁵ Polska ratyfikowała Europejską Kartę Społeczną w 1997 r. (bez kluczowego punktu artykułu 13 o pomocy społecznej i medycznej) i podpisała jej zrewidowaną wersję w 2005 r., ale mimo upływu ponad 10 lat nadal nie jest ona ratyfikowana. Polska Koalicja Social Watch i EAPN Polska przygotowały petycję w tej sprawie w 2011 r. <https://petycja6606.wordpress.com/about/>.

INFORMACJE I KONTAKT

W celu uzyskania dalszych informacji na temat niniejszej publikacji prosimy o kontakt z
Amaną Ferro – Senior Policy Officer w EAPN Europa,
amana.ferro@eapn.eu – 0032 (2) 226 58 50

W celu uzyskania dalszych informacji na temat stanowiska EAPN, prosimy o kontakt z
Sian Jones – Policy Coordinator w EAPN
sian.jones@eapn.eu – 0032 (2) 226 58 59

Tłumaczenie, redakcja merytoryczna i informacje o kontekście polskim – **EAPN Polska**
www.eapn.org.pl

W celu uzyskania dalszych informacji na temat stanowisk, publikacji i działalności EAPN i
EAPN Polska zapraszamy na strony: www.eapn.eu, www.eapn.org.pl

EUROPEJSKA SIEĆ WALKI Z UBÓSTWEM. Powielanie dozwolone, pod warunkiem
umieszczenia informacji o źródle. Marzec 2018 r.

Niniejsza publikacja otrzymała wsparcie finansowe z Programu Unii Europejskiej na rzecz
zatrudnienia i innowacji społecznych "EaSI" (2014-2020).

Więcej informacji można znaleźć na stronie: <http://ec.europa.eu/social/easi>

Komisja Europejska, ani żadna osoba działająca w imieniu Komisji nie odpowiada za
wykorzystanie informacji zawartych w niniejszej publikacji. W przypadku wykorzystywania
lub powielania zdjęć, które nie są objęte prawami autorskimi Unii Europejskiej, należy
zwrócić się o pozwolenie bezpośrednio do właścicieli praw autorskich.